

Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Voimassa olevan lain mukaan rangaistukseen voidaan tuomita ainoastaan ihmisiä eli niin sanottuja luonnollisia henkilöitä. Osakeyhtiöt, yhdistykset, kunnat, säätiöt ja muut oikeushenkilöiksi kutsutut kokonaisuudet on siis jätetty rangaistusvastuun ulkopuolelle.

Esityksessä ehdotetaan rikoslakiin otettaviksi uudet säännökset, joiden mukaan myös oikeushenkilö voitaisiin tuomita rangaistukseen sen toiminnassa tapahtuneen rikoksen johdosta. Rangaistukseksi ehdotetaan yhteisöä, joka olisi luonteeltaan täysin uusi seuraamus.

Oikeushenkilö voitaisiin esityksen mukaan tuomita yhteisöä sellaisen rikoslaisissa rangaistaviksi säädettyjen tekojen johdosta, joista näin on laissa erikseen todettu. Yhteisösakkoon voitaisiin tuomita periaatteessa mikä tahansa oikeushenkilö, myös julkisyhteisö. Valtion ja kuntien vastuun ulkopuolelle jäisivät kuitenkin julkisen vallan käyttämisessä tehdyt rikokset.

Oikeushenkilöä itseään ei esityksessä pidetä rikoksen tekijänä, vaan rangaistus voisi seurata sellaisesta rikoksesta, jonka joku on tehnyt oikeushenkilön toiminnassa. Rangaistavuuden edellytyksenä olisi, että oikeushenkilön johto on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka että oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Rikoksen tekijän on lisäksi täytynyt toimia oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja

kuulua sen johtoon tai olla työ- tai virkasuhteessa oikeushenkilöön taikka toimia toimeksiannon perusteella.

Yhteisöä vähimmäismäärä olisi viisituhatta ja enimmäismäärä viisi miljoonaa markkaa. Yhteisöä rahamäärää vahvistettaessa tulisi esityksen mukaan ottaa huomioon oikeushenkilön laiminlyönnin laatu ja laajuus sekä oikeushenkilön taloudellinen asema.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu olisi sillä tavoin harkinnanvarainen, että tuomitsemisen edellytysten täyttyessäkin tuomioistuimen tulisi harkita, tuomitaanko yhteisösakkoon vai ei. Tätä harkintaa ohjaamaan lakiin otettaisiin säännös harkinnan perusteista.

Useampaan samalla kertaa tuomittavaksi tulevaan rikokseen, joista voi seurata yhteisösakko, sovellettaisiin hieman muunneltua yhtenäisrangaistusjärjestelmää. Tällöin tuomittaisiin siis yleensä yhteinen yhteisösakko. Uusi rangaistus pantaisiin täytäntöön kuten päiväakkoina tuomittava sakkorangaistus. Yhteisöä sijasta ei kuitenkaan määrättäisi muuntorangaistusta. Yhteisöä tuomitsemisen lyhin ja täytäntöönpanon yleinen vanhentumisaika olisi viisi vuotta.

Uuden seuraamuksen käyttöön ottamisen vuoksi myös eräisiin oikeudenkäyntiä ja oikeusprosessia koskeviin lakeihin täytyisi tehdä lähinnä teknisluonteisia muutoksia.

Ehdotetut lait ovat tarkoitettut tulemaan voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun eduskunta on ne hyväksynyt.

SISÄLLYSLUETTELO

	Sivu		Sivu
YLEISPERUSTELUT	3	3 §. Rikoksentehtävän ja oikeus-	
1. Oikeushenkilön rikosoikeudellisen vastuun kehittä- misen tarve	3	henkilön välinen suhde	35
2. Nykyinen oikeushenkilön rikosoikeudellinen vas- tuu	6	4 §. Perusteet tuomitsemista har- kittaessa	37
2.1. Yleisiä periaatteita	6	5 §. Yhteisösakko	39
2.2. Muiden seuraamusten kuin rangaistusten kohdistaminen oikeushenkilöön	7	6 §. Yhteisösköön mittaamispe- rusteet	39
2.3. Oikeushenkilön sisäisen vastuunjaon peri- aatteita	8	7 §. Syyttämättä jättäminen	45
3. Lainvalmistelun aikaisemmat vaiheet	9	8 §. Yhteinen yhteisösakko	47
4. Oikeushenkilön rangaistusvastuu eräissä muissa maissa	11	9 §. Vanhentuminen	49
5. Ehdotetut perusratkaisut	13	16 luku. Rikoksista julkista viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan ...	50
5.1. Säännösten systematiikka ja asema rikos- lainsäädännössä	13	17 luku. Perättömyydestä lausumasta	50
5.2. Säännösten yleisyystaso ja säänneltävät kysymykset	14	29 luku. Rikoksista julkista taloutta vas- taan	51
5.3. Oikeushenkilön rangaistusvastuun pääpe- riaatteet	15	30 luku. Elinkeinorikoksista	51
5.4. Ehdotettu seuraamus ja sen määrääminen	18	46 luku. Säännöstelyrikoksista ja salakul- jetuksesta	51
5.5. Rangaistusvastuun piiriin kuuluvat oikeus- henkilöt	23	Rikoslain voimaantulosäännös	52
5.6. Oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin soveltuvat rikokset	24	1.2. Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta .	52
6. Esityksen organisatoriset ja taloudelliset vaiku- tukset	26	1.3. Pakkokeinolaki	52
7. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja	26	1.4. Oikeudenkäymiskaari	53
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	26	1.5. Esitutkintalaki	55
1. Lakiehdotusten perustelut	26	2. Voimaantulo	55
1.1. Rikoslaki	26	LAKITEKSTIT	56
9 luku. Oikeushenkilön rangaistusvas- tuusta	26	1. Laki rikoslain muuttamisesta	56
1 §. Soveltamisala	26	2. Laki rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen 6 luvun muuttamisesta	58
2 §. Rangaistusvastuun edelly- tykset	30	3. Laki pakkokeinolain 3 luvun 1 §:n muuttamisesta	59
		4. Laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta	59
		5. Laki esitutkintalain muuttamisesta	60
		LIITE	61
		Rinnakkaistekstit	61

YLEISPERUSTELUT

**1. Oikeushenkilön rikos-
oikeudellisen vastuun
kehittämisen tarve**

Säädetäessä vuoden 1889 rikoslainsäädäntöä pidettiin selvänä, että rikosoikeudellisen rangaistusvastuun tuli perustua yksinomaan yksilöiden tekoihin ja laiminlyönteihin ja että sen vuoksi rangaistuksen luonteiset seuraamukset voitiin kohdistaa vain luonnollisiin henkilöihin, jotka olivat syyllistyneet rikokseen. Sellaiset yhteisöllisen rikosoikeudellisen vastuun muodot, joita vielä vuoden 1734 laki sisälsi, koettiin 1800-luvulla vanhanaikaisiksi ja hallitsevaan asemaan tulleen individualistisen yhteiskuntakäsityksen vastaisiksi. Viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alkupuoliskolla yksilölliseen syyllisyyteen perustuva rangaistusvastuu epäilemättä onkin toiminut varsin tyydyttävästi.

Vielä ennen toista maailmansotaa Suomi oli maatalousvaltainen yhteiskunta, jossa esimerkiksi tuotantoa ja kauppaa harjoittavat ja rahoittavat yritykset sekä erilaiset järjestöt olivat rakenteeltaan suhteellisen yksinkertaisia ja johtajavaltaisia. Yhteisöt voitiin perustellusti samastaa niiden johtohenkilöihin, jotka siten kantoivat rangaistusvastuun yhteisön toiminnan yhteydessä ilmenneestä lainvastaisuudesta. Heihin kohdistuvilla rangaistusseuraamuksilla voitiin riittävän tehokkaasti vaikuttaa yhteisön toimintaan. Kun yritysten strateginen ja operatiivinen johto pääasiassa olivat samojen johtohenkilöiden tehtävänä ja he omistajina yleensä kantoivat yritystoimintaan liittyvät taloudelliset riskit, tehdystä rikoksesta aiheutuva rangaistusmoite kohdistui samalla nykyistä välittömämmin itse yhteisöön. Myöskään silloiset tuotantomenetelmät ja kehitysasteeltaan nykyistä alempi tekniikka eivät aiheuttaneet yhtä laajoja riskejä kuin tämänhetkiset.

Olosuhteet ovat suuresti muuttuneet vuoden 1889 rikoslain säätämisen jälkeen. Nykyään yhteiskunnallinen ja taloudellinen toiminta sekä julkinen hallinto perustuvat monimutkaisille organisaatorakenteille. Lainvastainen toiminta ei ole ainakaan suurimmissa yhteisöissä samastettavissa tiettyjen johtavassa asemassa olevien henkilöiden päätöksentekoon ja päätösten toteuttamiseen, vaan se on usein tulosta monien yhteisössä toimivien henkilöiden vuorovaikutuksesta. Suurimmissa liikeyrityksissä strategi-

nen ja jokapäiväinen operatiivinen johtaminen ovat eriytyneet toisistaan. Sellaisen yrityksen toiminnassa tapahtuneista rikoksista joutuvat rangaistusvastuuseen lähinnä operatiiviseen johtoon kuuluvat henkilöt ja heidän alaisensa.

Periaate, että jokainen yhteisön puolesta toimiva on henkilökohtaisesti rikosoikeudellisesti vastuussa omista teoistaan ja laiminlyönneistään, on tietenkin tärkeä ja perusteltu nykyoloissakin. Sen merkitys korostuu ennen kaikkea muotoiltaessa yhteisörikoksiin liittyvää yksilöllistä rikosoikeudellista vastuuta. Yksilöllisen vastuun mahdollisuudet vaikuttaa yhteisötoimintaan ovat kuitenkin heikentyneet, kun yhteisön puolesta toimivat henkilöt ovat nykyisin enemmän yhteisörakenteen osia kuin itsenäisiä ja riippumattomia päätöksentekijöitä. Jos yhteisötoiminnassa tapahtuvista rikoksista edelleen tyydytään vain perinteelliseen yksilölliseen rangaistusvastuuseen, saattaa jäädä rikosoikeudellisesti pääosin arvioimatta se, että moitittava ja rangaistava menettely yhteisöjen toiminnassa muodostuu usein monen yhteisössä toimivan henkilön päätöksenteon, toimenpiteiden tai laiminlyöntien kokonaisuudesta.

Eri henkilöiden toiminnan yhteisvaikutuksen tuloksena voi syntyä huomattavaa vahinkoa tai vaaraa, vaikka kunkin yksittäisen henkilön osuus erikseen arvioiden olisi merkitykseltään pieni. Yhteisötoiminnalle ominainen organisatorinen yhteisvaikutus ei ole nimenomaisesti arvioitavissa, ellei omaksuta periaatetta, jonka mukaan rangaistuksen luonteisia seuraamuksia voidaan kohdistaa yksilöllisten rikoksenteekijöiden ohella myös välittömästi siihen yhteisöön, jonka puolesta tai hyväksi rikoksenteekijät ovat toimineet.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta voidaan esittää useita painavia näkökohtia samoin kuin sitä vastaan. Näiden näkökohtien keskinäisestä punnitsemisesta riippuu, voidaanko oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksusta pitää perusteltuna vai onko tyydyttävä muihin käytettävissä oleviin sääntelykeinoihin. Vaihtoehtona on esitetty seuraamusjärjestelmän kehittämistä muiden kuin rangaistuksen tyyppisten rikosoikeudellisten seuraamusten, vahingonkorvauksen ja erilaisten hallinnollisten kontrolloikeiden ja seuraamusten avulla sekä toisaalta yksilöllisen rikosoikeudellisen vastuun selkeyttämistä ja tehostamista.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksu-

minen edellyttää uudenlaista rikosoikeudellista ajattelua. Sen tarve on tunnustettu varsin yleisesti, mutta sitä on laajalti pidetty tarpeettomanakin. Eriäviin käsityksiin on ainakin osittain vaikuttanut se, ettei ole ollut käytettävissä kovin eriytynyttä näkemystä Suomeen soveltuvasta oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamistavasta. Muutoksen todelliset käytännölliset seuraukset oikeuselämässä eivät ole olleet helposti ja havainnollisesti nähtävillä.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta on esitetty lähinnä seuraavia perusteita:

1. Yhteisöjen toimintojen yhteydessä tapahtuvilla rikoksilla on yhä suurempi yhteiskunnallinen merkitys.

2. Yksilöllinen syyllisyysvastuu ei riittävästi ota huomioon yhteisötoimintaan liittyvien lainvastaisuuksien yhteisvaikutusluonnetta ja siinänsä lievästi moitittavista teoista ja laiminlyönneistä kasautuvaa syyllisyyttä yhteisöorganisaatioissa.

3. Oikeushenkilöihin käytännössä kohdistuvat rikosoikeudelliset seuraamukset eivät aina ole oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksiin, joita niiden toiminnassa tehdään, eivätkä riittävän tehokkaita niiden toiminnan ohjaamisen kannalta.

4. Rikoksen yksilöiminen perinteisen rikosoikeusjärjestelmän mukaan on tullut ongelmalliseksi organisaatioiden monimutkaistumisen, laajentumisen ja päätöksentekomekanismien muuttumisen vuoksi.

5. Yksilöllisen rikosoikeudellisen vastuun kohdentaminen monimutkaisen organisaation toiminnassa tehdyistä rikoksista on tullut ongelmalliseksi.

6. Ihmisten oikeustajunnalle ei ole enää vieras sellainen ajatus, että yhteiskunnallinen moite kohdistetaan oikeushenkilön puolesta toimineiden luonnollisten henkilöiden ohella organisaatioon sellaisenaan.

7. Prosessitaloudelliset syyt puoltavat oikeushenkilöiden välitöntä rangaistusvastuuta.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan on esitetty seuraavia näkökohtia:

1. Rikosoikeudellinen syyllisyysperiaate estää rangaistuksen kohdistamisen oikeushenkilöön, koska ei voida puhua tahallisuudesta tai tuottamuksesta oikeushenkilöön kohdistuvan moitearvostelun perusteena.

2. Oikeushenkilöön kohdistuvat rangaistukset ovat tarpeettomia sen vuoksi, että siihen voidaan rikoksen johdosta jo nyt kohdistaa erilaisia seuraamuksia. Niitä on mahdollista

kehittää. Lisäksi on mahdollista tehostaa yksilöllistä vastuuta yhteisötoiminnassa tapahtuvista rikoksista.

3. Uudistuksen toteuttamiseen liittyy vaikeita lainsäädännöllisiä ongelmia.

4. Uudistus johtaisi käsitteellisiin sekaannuksiin ja oikeustajunnan hämärtymiseen ja olisi omiaan sekoittamaan yksilöllisiä vastuusuhteita.

5. Oikeushenkilöön kohdistuvat rikoksen taloudelliset seuraamukset voidaan vyöryttää edelleen samaan tapaan kuin verot ja niihin verrattavat julkisoikeudelliset maksut.

6. Yhteisörankaistukset olisivat tehoton tapaan säännellä yhteisöjen toimintoja.

7. Tuomioistuimet eivät ole soveliaita käsittelemään ja ratkaisemaan yhteisöjen toimintoihin liittyviä laajakantoisia yhteiskunnallisia ongelmia.

Mainitut näkökohdat ovat painoarvoltaan hyvin erilaisia punnittaessa oikeushenkilön rangaistusvastuun tarvetta. Niiden merkitys riippuu myös siitä, minkä sisältöiseksi rangaistusvastuu laaditaan, eivätkä kaikki niistä ole mielekkäitä tässä esityksessä ehdotettavan järjestelmän kannalta.

Painavin — ja riittävä — peruste oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta on yksilöllisten seuraamusten ilmeinen epäsuhte yhteisötoiminnassa tehtyihin rikoksiin ja seuraamusten tehotomuus toiminnan ohjaamisessa. Käytännössä tämä on tullut esiin muun muassa tapauksissa, joissa teollisuuslaitoksen johto on tietoisesti rikkonut laitokselle ympäristön suojelemiseksi annettuja määräyksiä. Rikkomisen motiivina ovat usein niin suuret kustannussäästöt, että oikeuskäytännössä tavallisesti tuomitavilla muutaman kymmenen päiväsakon rangaistuksilla ja tuomioistuimessa vaikeasti arvioitavan hyödyn konfiskoimisella on niiden vastapainona vähäinen merkitys. Asiantilalla on merkitystä yleisen lainkuuliaisuudenkin kannalta.

Yhteiskunnallisen moitteen kohdistaminen välittömästi yhteisöön on niin ikään tärkeä peruste oikeushenkilön rangaistusvastuun puolesta. Taustalla on pyrkimys suunnata moite mahdollisimman suoraan siihen tahoon, jonka menettelyllä on suurin vaikutus yhteiskunnan kannalta epätoivotun tilan syntymiseen. Ajatus on saanut ilmauksia jo voimassa olevassa oikeusjärjestyksessä, ennen kaikkea vahingonkorvausvastuun periaatteissa.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta vastaan

esitettyjen näkökohtien merkitys vaihtelee vastuun puolesta esitettyjä enemmän sen mukaan, millaisia rangaistusvastuun muotoja tarkastellaan. On kaavamaisista rajoittaa syyllisyysperiaate rangaistavuuden edellytyksenä koskemaan vain yksilöllistä rikosoikeudellista vastuuta. On mahdollista puhua oikeushenkilöllisestä syyllisyysmoitteesta samaan tapaan kuin jo nykyään puhutaan oikeushenkilöllisestä tuottamuksesta vahingonkorvausoikeudessa. Toisaalta on mahdollista todeta, että yksilöllinen rikosoikeudellinen vastuu perustuu sellaiselle syyllisyysperiaatteelle, josta ei ole tarpeenkaan ottaa ohjetta arvioitaessa oikeushenkilön vastuuta. Yhteisöt toimivat aina edustajiensa välityksellä. He ovat luonnollisia henkilöitä. Oikeushenkilön rangaistusvastuu on rikosoikeudellista vastuuta, jonka ensisijaisena perusteena on sen puolesta toimivien luonnollisten henkilöiden syylistyminen rangaistavaan tekoon. Tässä vastuullisissa oikeushenkilöllä todetaan olevan oikeusjärjestyksen mukainen velvollisuus edellytyksensä mukaan estää rikosten tekeminen yhteisön puolesta. Ajatustapa tunnetaan oikeuskirjallisuudessa yleisesti isännänvastuun nimellä. Rikosoikeudellinen syyllisyysperiaatekin on sisältyä määrättyä yhteiskunnallisen kehitystarpeen edellyttämällä tavalla.

Oikeushenkilön puolesta toimivien henkilöiden yksilöllinen rikosoikeudellinen vastuu määräytyy yleisten rikosoikeudellisten periaatteiden mukaan. Ensisijaisesti rangaistusvastuuseen on asetettava yksilöt, jotka teoillaan tai laiminlyönneillään ovat toteuttaneet rikoksen tunnusmerkistön, yllyttäneet tekijää tai avunannolla edistäneet tekijän toimintaa. Yksilöllisen vastuun jakautuminen on käytännössä kuitenkin usein pulmallista, ennen kaikkea tuottamuksellisissa rikoksissa. Sitä voidaan lainsäädännössä nykyisestä täsmentää ja kehittää. Vastuun tulisi määräytyä yksilön tosiasiallisten vaikutusmahdollisuuksien mukaan.

On kuitenkin ilmeistä, ettei oikeushenkilön toimihenkilöille aina voida tuomita niin tuntuvia rangaistuksia, että niillä sanottavasti voitaisiin vaikuttaa oikeushenkilön toimintaan. Tehostettu yksilövastuu voisi johtaa yksilöiden kannalta kohtuuttomiin tuloksiin. Näin voisi käydä erityisesti niissä tapauksissa, joissa yhteisön yleisistä toimintalinjoista päättävät henkilöt eivät itse syyllisty rikokseen, mutta vaikuttavat toiminnan tavoitteita asettamalla siihen, että toimeenpanotehtävissä työskentelevät joutuvat menettelemään rangaistavalla tavalla.

Jollei oikeushenkilön rangaistusvastuuta ole, tuomioistuinten olisi monissa tapauksissa tuomittava rangaistuksia, jotka yleisen oikeuskäsitelmän mukaan olisivat ilmeisessä epäsuhteessa rikoksen törkeyteen yksilön kannalta katsoen. Yksilövastuun tehostaminen on näin ollen välttämätön, mutta ei riittävä keino pyrittäessä rikosoikeudellisin keinoin vaikuttamaan oikeushenkilöiden käyttäytymiseen.

Mahdollisuudet kehittää yhteisötoiminnassa tehtyjen rikosten seuraamusjärjestelmää omaksumatta välittömästi oikeushenkilöön kohdistuvia rangaistusseuraamuksia ovat varsin rajoitetut. Yhteisöt ovat jo nyt *vahingonkorvausvastuussa* niiden toiminnassa tapahtuneiden rikosten seurauksista vahingonkorvauslain (412/74) 3 luvun mukaan. Seuraamus, jota kutsuttaisiin vahingonkorvaukseksi, mutta joka määräytyisi muiden perusteiden kuin vahinkoa kärsineen hyvittämisen tarpeen perusteella, olisi Suomessa keinotekoinen ja oikeusjärjestyksemme periaatteille vieras.

Rikoslain 2 luvun 16 § ja eräät erityissäännökset tekevät jo nyt sangen laajasti mahdolliseksi *rikoksen tuottaman hyödyn julistamisen valtiolle menetetyksi*, ei vain oikeushenkilön puolesta ja hyväksi toimineelta, vaan myös siltä itseltään. Hyödyn konfiskoinnin tarkoituksena on estää rikoksen tekijää tai sitä, jonka puolesta tai hyväksi hän on toiminut, hyötymästä rikoksen tekemisestä. Rangaistukseksi konfiskaatiota ei ole tarkoitettu. Sen käytön edellytysten väljentäminen johtaisi sääntelyihin, jotka olisivat ristiriidassa konfiskaatioseuraamuksen periaatteiden kanssa.

On myös mahdollista kehittää oikeushenkilöitä varten *uusista rikoksesta johtuvia seuraamuksia*, jotka eivät olisi rangaistuksia. Ongelmana tällaisessa ratkaisussa on kuitenkin se, että rikoksen johdosta tuomittava haitallinen seuraamus on joka tapauksessa luonteeltaan varsin lähellä rangaistusta. Nimityksellä on pikemminkin periaatteellista kuin käytännöllistä merkitystä, kuten myöhemmin selostettava Ruotsin esimerkki osoittaa.

Oikeushenkilöihin voidaan vaikuttaa myös asettamalla *uhkasakko* tietyn velvoitteen tehosteeksi. Uhkasakko pakkokeinona on asetettavissa useilla hallinnonaloilla jo voimassa olevien säännösten nojalla. Uhkasakko on useissa tapauksissa tehokas keino pyrittäessä vaikuttamaan oikeushenkilön velvollisuuksien täyttämiseen. Hallintoviranomaisten määrättävissä olevan uhkasakon kehittäminen rikoksen seura-

mukseksi on kuitenkin vain rajoitetusti mahdollista. Ensinnäkään uhkasakon asettaminen ei nykyään välttämättä edellytä rikoksen tapahtumista. Siten päätös uhkasakon asettamisesta ei vielä ilmennä todetun menettelyn paheksumista. Uhkasakko asetetaan velvollisuuksien mahdollisen laiminlyönnin ehkäisemiseksi, tulevaisuutta silmällä pitäen. Tarkoituksenmukainen ja tehokas se on lähinnä tarkasti yksilöityjen ja laadultaan toistuvien tai jatkuvien menettelytapojen ehkäisemisessä. Kertaluonteisia tai rikossäännöksissä yleisluonteisesti kuvattuja menettelytapoja sen käyttäminen ei voi kattaa.

Monilla talouselämän aloilla voidaan toimia ainoastaan hallintoviranomaisen tai tuomioistuimen antaman *luvan* varassa. Lupa tarvitaan esimerkiksi useiden niin sanottujen ohjesääntöisten elinkeinojen harjoittamiseen. Myös tietynlaatuinen menettely voi edellyttää lupaa. Lupa vaaditaan muun muassa vesistön pilaantumista aiheuttaviin toimiin. Mahdollisuudet kehittää tällaisten lupien rajoittamisesta tai peruuttamisesta nimenomaan rikosten seuraamuksia ovat varsin rajalliset. Suomessa vallitsee periaatteellinen elinkeinovapaus eikä niin muodoin monilta elinkeinoja harjoittavilta yhteisöiltä edes vaadita hallinnollisia lupia toimintaansa. Rajoituksena on myös se, että viranomaisten antamiin lupiin puuttuminen on tehotonta silloin, kun jotakin kiellettyä toimintaa harjoitetaan vailla minkäänlaisia lupia. Rikoksen seuraamukset muodostuvat tällöin ankarammiksi niille, joiden menettelyä voidaan pitää vähemmän moitittavana kuin niille, jotka suhtautuvat välinpitämättömästi koko lupahallintoon.

Ei siis ole löydettävissä sellaista keinoa vaikuttaa yhteisöihin niiden toiminnassa tapahtuvia rikoksia ehkäisevällä tavalla, joka tekisi oikeushenkilön rangaistusvastuun tarpeettomaksi.

Useat tuomioistuimet käsittelevät jo nyt laajakantoisia yhteiskunnallisia ongelmia. Tuomioistuinten soveltuvuus tällaisten kysymysten käsittelemiseen ei riipu niiden tuomioistuinominaisuudesta. Olennaisempaa on, että päätökset tehdään riittävän pätevissä, asiantuntevassa ja monipuolisessa kokoonpanossa ja että asian perusteelliseen selvittämiseen ja päätöksentekoon muutoinkin on riittävät edellytykset. Hallintoviranomaiset eivät lähtökohtaisesti ole tuomioistuinta soveliaampia merkittävien yhteiskunnallisten ristiriitojen ratkaisemiseen.

Tärkeimmät yhteiskunnalliset intressit olisi asetettava tärkeysjärjestykseen ennen kaikkea lainsäädännön tasolla.

Elinkeinoja harjoittaviin oikeushenkilöihin kohdistuvia taloudellisia seuraamuksia on mahdollista hinnanmuodostuksen yhteydessä vyöryttää eteenpäin. Veroista ja maksuista rikoksen seuraamukset kuitenkin eroavat siinä, että ne kohtaavat eri tavalla lainkuuliaisia ja lain rikkomisesta kiinni jääviä. Yhteisösakko kaventaa sitä epäoikeutettua kilpailuetua, joka on saattanut hyödyttää lakia rikkonutta oikeushenkilöä lainkuuliaisten kustannuksella.

Yhteenvetona edellä esitetystä voidaan todeta, että oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksumisen puolesta puhuvat näkökohdat ovat painavampia kuin sitä vastaan esitetyt seikat.

2. Nykyinen oikeushenkilön rikosoikeudellinen vastuu

2.1. Yleisiä periaatteita

Rikosten tunnusmerkitöt on mahdollista muodostaa siten, että ne kuvaavat ihmisten tekojen ohella heidän muodostamiensa oikeushenkilöiden toimia. Oikeushenkilön toimilla tarkoitetaan luonnollisesti sellaisessa rikosoikeudellisessa käsitteistössä oikeushenkilöä edustavien ihmisten toimintaa sen nimissä. Anglosaksisessa rikosoikeudessa tällaisella käsitteistöllä on takanaan pitkä traditio. Vastavalla tavalla rikostunnusmerkitöt ja muu rikosoikeudellinen käsitteistö on muodostettu myös muiden muassa Alankomaiden rikosoikeudessa. Jos rikosoikeudessa on omaksuttu yleinen kanta, että rikoksiin voivat tekijöinä syllistyä ihmisten ohella heidän muodostamansa yhteisöt edustajiensa välityksellä, yhteisöjen rangaistusvastuu kuuluu vakiintuneena ja luonnollisena osana oikeusjärjestykseen.

Monien maiden rikosoikeudessa on omaksuttu toisenlainen periaatteellinen lähtökohta. Suomenkin voimassa oleva rikosoikeus perustuu sille käsitykselle, että rikostunnusmerkitön toteuttavaan menettelyyn voivat syllistyä vain ihmiset luonnollisina henkilöinä. Rikosoikeudellisen järjestelmän perusteina olevat teon ja syyllisyyden käsitteet ovat siis vakiintuneet yksilöllisen rikosoikeudellisen vastuun periaatteelle. Tästä periaatteesta poikkeavia satunnai-

sia sanontoja on pidettävä huomaamattomuudesta johtuvina.

Voimassa olevan rikosoikeuden mukaan oikeushenkilöitä ei voida tuomita rangaistukseen niiden toiminnan yhteydessä tehtyjen rikosten johdosta. Oikeushenkilöt eivät kuitenkaan ole oikeudellisen vastuun, eivät edes rikosoikeudellisen vastuun, ulkopuolella niiden toiminnassa tehdystä lainvastaisuudesta. Useissa erilaisia oikeushenkilöitä koskevilla laeilla on säännöksiä siitä, millä tavoin oikeushenkilön on pidettävä huolta toimintansa lainmukaisuudesta. Tällaisia ovat esimerkiksi yhdistyslain (503/89) 35 §:n 1 momentti, säätiölain 10 § (349/87), osakeyhtiölain (734/78) 8 luvun 6 § ja 11 §:n 4 momentti, osuuskuntalain (247/54) 78 §, liikepankkilain (1269/90) 10 §:n 1 momentti ja 11 §:n 2 momentti, säästöpankkilain (1270/90) 55 §:n 1 momentti sekä osuuspankkilain (1271/90) 15 §:n 1 momentti ja 17 §. Eräissä laeissa on säädetty myös oikeudellisia seuraamuksia oikeushenkilön lainvastaisen toiminnan varalta (esimerkiksi yhdistyslain 39 § ja 8 luku sekä säätiölain 14 § ja 18 §:n 3 momentti). Säännöksissä korostuu ennen kaikkea oikeushenkilöiden hallituksen tai vastaavan toimielimen velvollisuus pitää huolta siitä, että oikeushenkilöä johdetaan lain ja muiden ohjeiden mukaan. Oikeuskäytännössä ei ole vakiintuneita tulkintalinjoja siitä, millä tavoin ja missä laajuudessa oikeushenkilön lainmukaisen johtamisen vaatimus sisältää velvollisuuden valvoa, ettei sen toiminnassa tehdä rangaistavia tekoja.

Periaatteessa useimmat rikokset voivat toteutua oikeushenkilöiden toiminnan yhteydessä. Käytännössä kuitenkin rikoslain 10-46 luvussa on verraten vähän sellaisia rikossäännöksiä, joiden rikostunnusmerkitöt voisivat toteutua muuten laillisen yhteisötoiminnan yhteydessä. Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe tosin lisäsi näiden määrää, kun rikoslain ulkopuolisia rangaistussäännöksiä siirrettiin rikoslakiin. Siirrettyjä säännöksiä ovat esimerkiksi 30 luvun 4—6 §:n yritysalaisuusrikokset sekä 9 ja 10 §:n kirjanpitorikokset.

Monilla rikoksilla, kuten esimerkiksi henkeen ja terveyteen kohdistuvilla tahallilla rikoksilla, liikennejuopumuksella ja useimmilla muilla liikenne rikoksilla, kotirauhaan ja vapautteen kohdistuvilla rikoksilla, anastusrikoksilla, ryöstöllä tai sotilasrikoksilla, ei kuitenkaan käytännössä liene kosketuskohtia erilaisten oikeushenkilöiden toimintaan. Oikeushenkilön ri-

kosoikeudellinen vastuu on luonnollisesti pois suljettu sellaisissa rikoksissa, jotka kohdistuvat siihen itseensä, vaikka yhteys rikoksen ja oikeushenkilön toiminnan välillä olisi olennainen ja selvä.

Rikoslain ulkopuolella eri elämänaloja sääntelevissä erikoislaeissa on edelleen runsaasti sellaisia rikossäännöksiä, joiden tunnusmerkitöt voivat toteutua yhteisöjen toiminnassa. Niistä voidaan tässä yhteydessä mainita vain joitakin käytännössä tärkeitä esimerkkejä:

- tekijänoikeuslain 56 § (442/84),
- osakeyhtiölain 16 luvun 8 ja 9 §:ssä tarkoitetut osakeyhtiörikos ja -rikkomus,
- patenttilain (550/67) 57 §:ssä tarkoitettu patentinloukkaus,
- vesilain (264/61) 13 luku,
- jätehuoltolain (673/78) 35-37 §:ssä tarkoitettut jätehuoltorikokset sekä eräät muut ympäristörikokset,
- työopimuslain 54 § (935/87) ja
- työturvallisuuslain 49 § sekä eräät muut työrikokset

Kaikissa mainituissa ja niihin verrattavissa rikoksissa rangaistukseen voidaan siis nykyään tuomita vain ne luonnolliset henkilöt, jotka ovat syyllistyneet rikokseen oikeushenkilön puolesta toimiessaan.

2.2. Muiden seuraamusten kuin rangaistusten kohdistaminen oikeushenkilöön

Oikeushenkilöön voidaan kohdistaa rikoksen johdosta muita kuin rangaistusseuraamuksia. Vahingonkorvauslaissa tarkemmin säännellyin edellytyksin työnantaja ja julkisyhteisö ovat vastuussa niistä vahingoista, jotka aiheutuvat niiden palveluksessa olevien tekemistä virheistä tai laiminlyönneistä, myös rangaistavista teoista ja laiminlyönneistä. Vahingonkorvauslain 2 luvun 1 §:ssä tarkoitettua yleistä tuottamusperiaatetta on sovellettu sillä tavoin, että myös oikeushenkilön voidaan katsoa toiminnallaan tai laiminlyönnillään syyllistyneen vahingon aiheuttamiseen.

Rikoslain 2 luvun 16 §:n mukaan rikoksen joko tekijälleen tai sille, jonka puolesta tai hyväksi hän on toiminut, tuottama taloudellinen hyöty on oikeuden vapaan harkintansa mukaan arvioitava ja tuomittava menetetyksi katsomatta siihen, onko syytettyä sitä vastaan tehty, jonka puolesta rikoksenteijä on toiminut. Konfiskaation käyttäminen on pakollista,

mutta rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn määrän arviointi tuomioistuimen vapaan harkinnan varassa. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan se, jonka puolesta tai hyväksi rikoksentekijä on toiminut, voi olla myös yhteisö tai muu oikeushenkilö. Jos rikos on ollut tavanomainen tai ammattimainen, menetetyksi tuomittava määrä on arvioitava koko rikollisen toiminnan laajuutta silmällä pitäen.

Mainitun 16 §:n 3 momentin mukaan voidaan tekijälle tai sille, jonka puolesta tai hyväksi hän on toiminut, kuuluva esine tai muu omaisuus, jota on käytetty rikoksen tekemiseen tai joka yksinomaan tai pääasiallisesti on valmistettu tai hankittu rikoksen tekemistä varten, tuomita menetetyksi, vaikkei kyseistä seuraamusta olekaan rikoksesta erikseen säädetty. Se, että kyseinen esine tai omaisuus kuuluu oikeushenkilölle, ei ole konfiskaation este.

Rikosten selvittämisessä käytetyt pakkokeinot voivat kohdistua oikeushenkilön omistuksessa tai hallinnassa oleviin kohteisiin esitutkintalaissa (449/87) ja pakkokeinolaissa (450/87) säädettyin edellytyksin. Lainsäädännössä on lisäksi joukko hallinnollisia pakkotoimenpiteitä, jotka myös rikoksen perusteella voidaan kohdistaa oikeushenkilöön. Sellaisia ovat esimerkiksi vesilain sekä työsuojelun valvonnasta ja muutoksenhausta työsuojeluasioissa annetun lain (131/73) tarjoamat keinot.

Laeissamme on useita säännöksiä, joiden nojalla uhkasakkoa voidaan käyttää hallinnollisena pakkokeinona rangaistavankin lainvastaisuuden estämiseksi. Niistä on syytä mainita vain joitakin käytännössä tärkeitä esimerkkejä:

- sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetun lain 6—8 §,
- kuluttajansuojalain (38/78) 2 luvun 7—9 § ja 3 luvun 2 §,
- maa-aineslain (555/81) 14 §,
- ilmansuojelulain (67/82) 22 §,
- rakennuslain 144 § (61/85),
- työsuojelun valvonnasta ja muutoksenhausta työsuojeluasioissa annetun lain 15 § ja — verotuslain 142 § (1002/77).

Uhkakakko pakkokeinona kuuluu yleensä kunkin lain noudattamista valvovan erityisviranomaisen toimivallan piiriin. Kohteen oikeushenkilöominaisuus ei ole uhkasakon asettamisen tai tuomitsemisen esteenä.

Voimassa olevaan lainsäädäntöön sisältyy taloudellisia maksuseuraamuksia eräistä rikoksista. Ylikuormamaksusta annetun lain (51/82)

2 §:n mukaan ylikuormamaksu määrätään sen maksettavaksi, joka kuljetuksen aikaan oli ajoneuvon omistaja tai pysyvä haltija. Ylikuormamaksu voidaan siten määrätä myös yhteisön tai muun oikeushenkilön maksettavaksi. Tämä ilmenee esimerkiksi lain 14 §:stä. Ylikuorman kuljettaminen käsitellään lisäksi tieliikennelain (267/81) säännösten mukaan liikenne rikoksena.

Käytännössä selvästi tärkeimmät hallinnolliset maksuseuraamukset liittyvät verotukseen. Esimerkiksi verotuslain 77 §:n nojalla voi verolautakunta määrätä veronkorotuksen, joka on lievimmistä veroilmoituksen, tiedon tai asiakirjan puutteellisuudesta enintään 20 % maksettavasta verosta ja törkeimmissä, tieteen tai törkeästä huolimattomuudesta tapahtuneissa verovilppitapauksissa enintään 100 %. Samankaltaisia säännöksiä on myös muissa verotuksesta annetuissa säädöksissä.

Veronlisäyksellä tarkoitetaan veroseuraamusta, joka määrätään, jos verovelvollinen ei maksa ajoissa veronsaajalle tulevia suorituksia. Veronlisäyksestä on säännöksiä esimerkiksi ennakkoperintälain 22 ja 25 §:ssä.

Verotukseen liittyvät hallinnolliset maksuseuraamukset ovat sovellettavissa verovelvollisten laiminlyönteihin tai veron välttämisyrittäisiin silloinkin, kun verovelvollisena on yhteisö tai muu oikeushenkilö.

Hallinnollisia veroseuraamuksia käytetään muissakin kuin verorikostapauksissa. Verorikostapauksissa voidaan hallinnollisia veroseuraamuksia ja rikosoikeudellisia seuraamuksia käyttää rinnakkain.

2.3. Oikeushenkilön sisäisen vastuunjaon periaatteita

Rikosoikeudellisen vastuun jakaminen sinänsä laillisesti toimivan oikeushenkilön — esimerkiksi osakeyhtiön — toimintapiirissä tapahtuneesta rikoksesta on usein vaikeata. Lähtökohdiksi on asetettava samat rikosoikeudelliset vastuuperiaatteet kuin yleensäkin. Myös oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneista rikoksista asetetaan rangaistusvastuuseen ne henkilöt, joiden teot tai laiminlyönnit vastaavat laissa määriteltä rikoksen tunnusmerkistöä. Mainittua lähtökohtaa täydentävät tahallisten rikosten eri osallisuusmuotoja koskevat rikoslain 5 luvun säännökset. Osallisuussäännökset on muotoiltu lähinnä yksittäisiä tekoja silmällä pitäen. Niiden soveltuvuus ei ole kovin hyvä

arvosteltaessa monia yksittäistekoja sisältävää rikollista toimintakokonaisuutta. Osallisuussäännöksistä ei saada ohjeita siihen, miten rangaistusvastuu kohdentuu oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneesta tuottamuksellisesta rikoksesta, etenkin jos kyse on laiminlyöntirikoksesta.

Nimenomaisia säännöksiä rangaistusvastuun kohdentumisesta yhteisön toiminnassa tapahtuneen rikoksen perusteella on niukasti. Rikoslain 39 luvun 7 §:ssä on säännös, jonka mukaan se, joka velallisen puolesta on tehnyt luvun 1—6 §:ssä tarkoitetun rikoksen, tuomitaan niin kuin velallinen.

Rikosoikeudellisen vastuun jakautumiseen välillisesti vaikuttavia säännöksiä lainsäädäntöön sisältyy jossakin määrin enemmän. Niinpä esimerkiksi yhdistyksen 35 § osoittaa vastuun keskittyvän yhdistyksen hallitukseen, jonka tulee lain ja yhdistyksen sääntöjen sekä yhdistyksen päätösten mukaan huolellisesti hoitaa yhdistyksen asioita. Myös säätiön hallinnossa korostuu hallituksen jäsenten vastuu. Säätiölain 10 §:ssä määrätään hallitus hoitamaan säätiön asioita ja edustamaan sitä. Hallituksen on erityisesti huolehdittava säätiön toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä ja siitä, että säätiön varat sijoitetaan varmalla ja tuloa tuottavalla tavalla.

Osakeyhtiölaissa on myös joitakin säännöksiä, joista voidaan päätellä rikosoikeudellisen vastuun jakautumisen periaatteita. Esimerkkeinä voidaan mainita osakeyhtiölain 8 luvun 6 §, jossa määritellään hallituksen ja toimitusjohtajan toimivallan perusteet, luvun 12 §:n säännös yhtiön edustamisesta sekä vahingonkorvausvelvollisuutta koskevat 15 luvun säännökset. Rikosoikeudellisen vastuun jakautumista suoraan koskevia säännöksiä osakeyhtiölaissa ei kuitenkaan ole kuten ei myöskään osuuskuntalaissa taikka erityistyyppisiä osakeyhtiöitä koskevissa laeissa. Yksittäisissä kysymyksissä voidaan tosin löytää vastuun jakautumisesta tarkempia määräyksiä. Niinpä esimerkiksi vastuu kirjanpidosta ja varainhoidosta on osakeyhtiössä jaettu siten, että kirjanpidon ja varainhoidon valvonnan järjestäminen kuuluu hallitukselle ja toimitusjohtaja vastaa yhtiön kirjanpidon lainmukaisuudesta ja varainhoidon luotettavuudesta (osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n 2 momentti).

Oikeuskäytännössä vastuun jakautumiseen vaikuttavat merkittäväällä tavalla yhteisön sisällä annetut erilaiset ohjeet, määräykset, työ- tai

vastaaviin sopimuksiin liittyvät tehtävämääritykset, toimenkuvat ja muut vastaavat seikat. Tärkeää on myös se, millaiset tosiasialliset mahdollisuudet kullakin yhteisön puolesta toimivalla henkilöllä on ollut vaikuttaa lainvastaisuuden estämiseen tai poistamiseen. Vastuuta koskeva oikeuskäytäntö on kuitenkin yksitapaustapauksellista. Yleisiä ratkaisulinjoja on vaikea löytää lukuun ottamatta tiettyjä erityiskysymyksiä, kuten esimerkiksi työnantajan rikosoikeudellista vastuuta työturvallisuudesta.

3. Lainvalmistelun aikaisemmat vaiheet

Oikeushenkilön rangaistusvastuun tarpeellisuuteen ja mahdollisen vastuun periaatteisiin on 1970-luvun aikana otettu kantaa useissa virallisluonteisissa lainvalmisteluelimissä. Ehdotuksista annetuissa lausunnoissa ovat lukuisat viranomaiset, järjestöt ja asiantuntijat esittäneet kantojaan.

Painovapaustoimikunta (komiteanmietintö 1973:1) valmisteli ensimmäisen virallisehdotuksen, jossa pidettiin oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamista tarpeellisenä. Toimikunta piti rangaistusvastuuta ennen kaikkea painovapausrikosten kannalta välttämättömänä. Se ei kuitenkaan laatinut yksityiskohtaisia ehdotuksia vedoten siihen, että asia oli samaan aikaan jo ympäristörikostoimikunnan, työrikostoimikunnan ja rikosoikeuskomitean selvittävänä.

Ympäristörikostoimikuntakin (komiteanmietintö 1973:49) piti oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamista tarpeellisenä niissä ympäristörikoksissa, joita koskevia säännöksiä se ehdotti rikoslakiin sisällytettäväksi. Siitä, millä eri tavoin oikeushenkilön rangaistusvastuu voitaisiin toteuttaa, toimikunta ei tehnyt yksityiskohtaisia ehdotuksia. Toimikunnan menettelyn peruste oli vastaava kuin painovapaustoimikunnallakin. Ympäristörikostoimikunnan ehdotus rikoslain 33 luvuksi sisälsi kuitenkin säännöksen, jonka mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu olisi toteutettu vastuusakkoksi kutsutun seuraamuksen käyttöön ottamisella. Ehdotuksen 9 §:n mukaan vastuusakkoon oli tuomittava elinkeinon- tai ammatinharjoittaja, rikoksen tekemiseen käytetyn omaisuuden omistaja tai haltija taikka yhteisö, jonka puolesta tai hyväksi ympäristörikoksen tekijä on toiminut, jollei osoitettu, ettei rikosta olisi

voitu estää, vaikka olisi noudatettu kaikkea tarpeellista varovaisuutta ja huolellisuutta. Se, ettei rikoksenteekijää olisi rikoksesta syytetty tai tuomittu, ei olisi ollut vastuusakon tuomitsemisen esteenä.

Työrikostoimikunta (komiteanmietintö 1973:70) piti niin ikään oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksumista tarpeellisenä. Toimikunnan ehdotusten lähtökohtina olivat työrikkokset, mutta sen ehdottama oikeushenkilön rangaistusvastuun toteuttamistapa oli sovellettavissa yleisemminkin. Työrikostoimikunta teki ehdotuksia oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi ja laati niiden pohjalta luonnoksen rikoslain yleisen osan luvuksi perusteluineen. Tarkoituksen mukaisimpana seuraamuksena toimikunta piti sakon tyyppistä taloudellista seuraamusta, jota se kutsuikin yhteisösakoksi. Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ollut ehdotuksessa yleinen, vaan kunkin rikossäännöksen yhteydessä oli oltava maininta, mikäli yhteisösakko oli sovellettavissa. Yhteisövastuun ulkopuolelle rajattiin valtion tulo- ja menoarviosta rahoitetut virastot ja laitokset. Yhteisösakko oli käytettävissä yksityisen elinkeinonharjoittajan toiminnan yhteydessä tehdystä rikoksesta, joskin harkinnanvaraisena seuraamuksena.

Yhteisöllisen ja yksilöllisen vastuun suhteen järjestämistä työrikostoimikunta pohti kolmen erilaisen mallin pohjalta. Nämä olivat objektiivinen vastuu, syyllisyysolettama ja yhteisövastuun riippuvuus yksilön teon moitittavuudesta. Toimikunta ehdotti syyllisyysolettaman omaksumista. Näin ollen oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä oli, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut rangaistava teko tai laiminlyönti, eikä oikeushenkilön puolesta voida näyttää sen palveluksessa olevien päättävien tai esimiesasemassa olevien henkilöiden toimineen heille kuuluvien velvollisuuksien mukaisesti.

Seuraamuksen täytäntöönpanossa oli noudatettava sakon täytäntöönpanoa koskevia säännöksiä. Yhteisösakkoa ei kuitenkaan voitu muuntaa vankeudeksi. Toimikunnan ehdotuksessa oli myös yhteisösakon kohtuullistamista ja seuraamusten kasautumista koskeva säännös.

Rikosoikeuskomitea käsitteli mietinnössään (komiteanmietintö 1976:72) oikeushenkilön rikosoikeudellista vastuuta laajasti ja perusteellisesti. Mietinnössä selvitetään rangaistusvastuuseen liittyviä periaateongelmia ja esitetään

suunnitelma yhteisövastuun toteuttamiseksi. Komitea ei laatinut suunnitelmaa säännösehdotusten muotoon. Rikosoikeuskomitean mietintö on ollut suunnanantajana laadittaessa tätä esitystä oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.

Kaikista mainituista virallisehdotuksista pyydettiin lausuntoja useilta viranomaisilta ja järjestöiltä. Painovapaustoimikunnan ehdotukseen yhteisösakon omaksumisesta suhtauduttiin lausuntokierroksella myönteisesti. Lausunnonantajista kukaan ei vastustanut ehdotusta. Ympäristörikostoimikunnan ehdotusta vastuusakon käyttöön otosta arvioineiden lausunnonantajien enemmistö kannatti ehdotusta. Ehdotusta vastustaneista eräät katsoivat, että asiaan voitiin ottaa kanta vasta rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä. Eräät lausunnonantajat suhtautuivat oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksumiseen kokonaan kielteisesti. Ympäristörikostoimikunnan mietinnöstä annetuista lausunnoista on julkaistu tiivistelmä (Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 10/1974). Työrikostoimikunnan mietinnöstä lausunnon antaneista lähinnä työntekijäjärjestöt, työsuojelupiirit sekä sosiaali- ja terveysministeriö suhtautuivat myönteisesti toimikunnan ehdottamaan yhteisösakkoon rikoksen seuraamuksena. Eräät lausunnonantajat katsoivat ehdotuksen kaipaavan jatkokehittelyä. Muun muassa työnantajajärjestöt vastustivat yhteisösakon omaksumista. Työrikostoimikunnankin mietinnöstä annetuista lausunnoista on julkaistu tiivistelmä (Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 15/1974).

Rikosoikeuskomitean mietinnöstä pyydettiin lausunnot 135 viranomaiselta ja järjestöltä. Näistä kaikkiaan 116 antoi lausuntonsa ja lisäksi yksi lausunto toimitettiin oikeusministeriölle oma-aloitteisesti. Annetuista lausunnoista 56:ssa otettiin kantaa oikeushenkilön rangaistusvastuun tarpeellisuuteen ja sen toteuttamiseen liittyviin periaatteellisiin kysymyksiin. Näiden lausunnonantajien enemmistö piti uudesta tarpeellisenä. Lausunnoista 33 oli varauksetta uudistuksen toteuttamisen kannalla. Kuudessa lausunnossa todettiin olevan mahdollista esittää näkökohtia puolesta ja vastaan eikä otettu lopullisesti kantaa oikeushenkilön rangaistusvastuun tarpeellisuuteen. Muut lausunnonantajat, lähinnä työnantajajärjestöt ja elinkeinoelämää edustavat tahot sekä eräät tuomioistuimet ja muut viranomaiset, eivät pitäneet tarpeellisenä yhteisöjen rangaistusvas-

tuun omaksumista, ja eräät totesivat sen rikokvan vakiintuneita rikosoikeudellisia periaatteita. Myös rikosoikeuskomitean mietinnöstä annetuista lausunnoista on julkaistu tiivistelmä (Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 18/1978).

Tämän jälkeen valmistelu on jatkunut 31 päivänä maaliskuuta 1980 asetetun rikoslakiprojektin organisaatiossa osana rikoslain kokonaisuudistusta. Rikoslakiprojekti sai syyskuussa 1987 valmiiksi ehdotuksensa, minkä jälkeen siitä pyydettiin lausunnot 64 eri järjestöltä tai viranomaiselta. Lausuntoja saatiin 54, joista 34:ssä uudistusta pidettiin tarpeellisena, 9:ssä asiaan ei otettu kantaa ja 11:ssä uutta seuraamusta pidettiin tarpeettomana. Lausuntotiivistelmä on julkaistu oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisusarjassa (20/1988).

Rikoslakiprojektin ehdotuksen ja siitä saatujen lausuntojen pohjalta laadittiin oikeusministeriössä virkatyönä esitysehdotus oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi rikoslain 9 luvuksi. Ehdotuksesta on hankittu laintarkastuskunnan lausunto (n:o 3/1990). Enemmistö laintarkastuskunnan esittämistä muutoksista on toteutettu ehdotuksessa.

4. Oikeushenkilön rangaistusvastuu eräissä muissa maissa

Oikeushenkilöiden rangaistusvastuu tunnetaan useissa maissa. Toisaalta on monia maita, joiden rikosoikeus rakentuu vain perinteellisen yksilöllisen rangaistusvastuun varaan. Niissäkin yhteisöihin voidaan kohdistaa niiden toiminnassa tapahtuneen rikoksen johdosta erilaisia oikeudellisia tai hallinnollisia seuraamuksia. Eräissä maissa yhteisöjen rangaistusvastuu on Suomea kiinnostavan uudistustyön alaisena.

Pohjoismaista oikeushenkilön rangaistusvastuu on käytössä Tanskassa, Islannissa ja Norjassa.

Tanskassa voidaan osakeyhtiöt, osuuskunnat ja niihin verrattavat oikeushenkilöt tuomita sakkoon monien erikoislainsäädäntöön kuuluvien rangaistussäännösten nojalla. Viimeisten 20 vuoden aikana on lakiin otettu yli 100 tällaista säännöstä. Sen sijaan rikoslakirikokset ovat jääneet oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle. Tätä tosin osaltaan selittää se, että jako rikoslaissa ja sen ulkopuolella rangaistaviksi säädettyjen tekojen välillä poikkeaa

selvästi siitä, mihin rikoslain uudistustyö Suomessa tulee johtaman.

Eräissä tapauksissa myös kunta voidaan tuomita sakkoon. Säännökset, jotka sallivat oikeushenkilön tuomitsemisen sakkoon, ovat yleensä harkinnanvaraisia. Oikeuskäytännössä yhteisöjen rangaistusvastuuta sovelletaan sangen usein, mutta sakot ovat rahamääriltään yleensä pieniä. Enimmillään sakot ovat kuitenkin olleet yli 300 000 kruunun suuruisia.

Myös *Islannissa* on joihinkin uusimpiin erityislakeihin otettu määräyksiä oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Rikoslaissa ei asiasta sieläkään ole yleisiä säännöksiä.

Norjan suurkäräjät on vuonna 1991 hyväksynyt rikoslakiin otettavat yleissäännökset yhteisösakosta. Aiemmat noin 60 erityislain yhteisösakkoa koskevat säännökset kumottiin samassa yhteydessä tarpeettomina. Rikoslain uusien säännösten mukaan rangaistukseen tuomitsemisen edellytyksenä on, että henkilö, joka toimii oikeushenkilön nimissä, on tehnyt rangaistavan teon. Yhteisösakkoon voidaan kuitenkin tuomita, vaikka ketään ei voitaisi tästä rangaistavasta teosta tuomita rangaistukseen.

Yhteisösakkoon tuomitseminen on harkinnanvaraista. Sakon mittaamista ja päätöksiä siitä, tuomitaanko yhteisösakko vai ei, ohjaamaan lakiin on otettu seitsemänkohtainen luettelo. Luettelon mukaan huomiota on kiinnitettävä muun muassa siihen, olisiko oikeushenkilö omilla toimillaan voinut estää rikoksen tapahtumisen, onko oikeushenkilö hyötynyt tai voinut hyötyä rikoksesta ja onko rikoksesta aiheutunut oikeushenkilölle tai jollekulle luonnolliselle henkilölle muita seuraamuksia.

Norjassa yhteisösakkoa on sovellettu eniten työympäristölainsäädännön rikkomistapauksissa. Erona Tanskaan on se, että Norjassa oikeushenkilöitä tuomitaan sakkoon huomattavasti harvemmin, mutta tuomitut sakot ovat suuruudeltaan varsin tuntuvia, suurin tähän mennessä tuomittu on ollut kaksi miljoonaa kruunua. Sakolle ei ole laissa säädetty ylärajaa.

Ruotsissa ei ole oikeushenkilön suoraa rangaistusvastuuta. Rikoslakiin on kuitenkin vuonna 1986 otettu seuraamus nimeltä företagsbot (yrityssakko). Yrityssakkoa ei pidetä rangaistuksen luonteisena, vaan sen luonnetta kuvataan termillä ”en särskild rättsverkan av brott”. Säännökset siitä ovat samassa luvussa kuin määräykset menettämisseuraamuksesta.

Seuraamuksena Ruotsin yrityssakko on kuitenkin varsin lähellä rangaistusta. Se tuomitaan

elinkeinotoiminnassa tehdystä rikoksesta elinkeinonharjoittajalle, joka voi olla joko oikeushenkilö tai joku yksittäinen ihminen. Mittaamisessa otetaan huomioon rikollisuuden laatu, laajuus ja sen suhde elinkeinotoimintaan. Yhteisösakon rankaisullinen luonne tulee esiin myös lainsäädännön pohjana olleesta hallituksen esityksestä (Prop. 1985/86:23 s. 21-22). Voidaankin sanoa, että Ruotsin yrityssakko eroaa varsinaisista rangaistuksista lähinnä sisetasolla.

Yrityssakon alarajaksi on Ruotsissa säädetty 10 000 ja ylärajaksi 3 000 000 kruunua. Vuoden 1991 huhtikuuhun mennessä yrityssakkoon tuomitsemista oli vaadittu 11 kertaa. Suuruudeltaan 20—25 000 kruunun yrityssakkoja tuomittiin näistä tapauksista kolmessa.

Pohjoismaiden rikosoikeuskomitea on mietinnössään *Bötesstraffet — Sakkorangaistus* (NU 1975:5) suositellut oikeushenkilön rangaistusvastuun liittämistä lainsäädäntöön myös niissä pohjoismaissa, joissa sitä ei vielä ole. Mietinnössään *Företagsböter — Yhteisösakko* (NU 1986:2) komitea kehittää ehdotusta edelleen ja käsittelee tarkemmin yhteisövastuun sääntelyyn liittyviä oikeudellisia ongelmia.

Saksan varsinaiseen rikoslakiin ei sisälly oikeushenkilön rangaistusvastuuta, joskin muut rikoksen seuraamukset kuin rangaistus ovat käytettävissä myös oikeushenkilöä vastaan. Sitä vastoin järjestysrikkomuksia koskevan erikoislain (*Ordnungswidrigkeitengesetz* vuodelta 1968) mukaan on mahdollista tuomita myös oikeushenkilö sakon tyyppiseen seuraamukseen (*Geldbusse*) sen toiminnassa tapahtuneesta rikoksesta ja järjestysrikkomuksesta. Laissa tarkoitettu sakko on rikoksen tai järjestysrikkomuksen lisäseuraamus (*Nebenfolge*). Järjestysrikkomuksia koskevalla lailla on säännelty hyvin yksityiskohtaisesti oikeushenkilöiden vastuu niiden toiminnassa tapahtuneista rikoksista ja järjestysrikkomuksista. Yhteisön sakon suurin rahamäärä on ollut tahallisisissa rikoksissa 100 000 ja tuottamuksellisissa rikoksissa 50 000 Saksan markkaa. Järjestysrikkomuksista on markkamäärä kussakin tapauksessa säädetty erikseen.

Alankomaiden rikosoikeudessa teon käsite on siten määritelty, että rikoksen voi tehdä fyysisen henkilön lisäksi myös oikeushenkilö. Rikoslainsäädännössä erotetaan toisistaan rikokset ja rikkomukset. Rikkomuksia koskevassa vastuussa on syyllisyysolettama, jonka syytetty voi kumota osoittamalla toimineensa riittävällä

huolellisuudella. Rikoksissa vastuun edellytyksenä on se, että rikoksen fyysinen tekijä on kyseisen lainkohdan tarkoittamalla tavalla (tahallisuus tai tuottamus) syyllinen rikokseen. Valtaosa oikeushenkilöihin kohdistuneista syytteistä koskee rikkomusluonteisia tekoja ja laiminlyöntejä.

Rikkomuksista sakon enimmäismäärä on 10 000 guldeneä (noin 30 000 mk). Oikeushenkilöitä rangaistaan pääasiassa elinkeinotoimintaan liittyvistä rikoksista ja rikkomuksista, esimerkiksi ympäristörikoksista, ylikuormasta maanteillä, elinkeinon harjoittamisesta ilman asianmukaista lupaa tai luvattomasta lisäaineiden käytöstä elintarviketuotannossa. Myös julkiset yhteisöt voidaan saattaa rangaistusvastuuseen. Julkisten tehtävien hoitaminen ei kuitenkaan kuulu yhteisövastuun piiriin.

Ranskan rikosoikeudessa periaatteessa vain fyysiset henkilöt ovat rangaistusvastuussa tekemistään rikoksista, mutta erikoislait sisältävät erilaisia oikeushenkilöihin kohdistuvia sanktioita. Taloutta ja elinkeinotoimintaa sääntelevissä laeissa esiintyy järjestely, jossa oikeushenkilö velvoitetaan yhteisvastuullisesti rikoksenteijän kanssa maksamaan rikoksesta tuomittu sakkorangaistus ja oikeudenkäyntikulut. Kilpailulainsäädännön rikkomisesta talousministeriö voi hallinnollisesti sakottaa elinkeinonharjoittajaa, myös oikeushenkilöä. Oikeuskäytännössä oikeushenkilöitä on tuomittu rangaistuksiin erikoislakien nojalla tulkitsemalla rangaistussäännöksiä niin, että myös ne voivat olla rikoksen tekijöitä. Käytäntö on kuitenkin horjuva eikä siitä voi antaa yhtenäistä kuvaa. Vuoden 1986 alussa valmistui hallituksen esitys uudeksi rikoslaiksi, joka muun ohessa olisi laajentanut yhteisövastuuta. Esitys ei ole kuitenkaan johtanut lainsäädäntötoimiin.

Englannissa oikeushenkilön rangaistusvastuulla on huomattavan pitkä perinne. Tuomioistuinkäytännön luoman tapaoikeuden (*common law*) mukaan oikeushenkilöt saatetaan vastuuseen rikoksista periaatteessa samaan tapaan kuin fyysiset henkilöt. Oikeushenkilön toimielinten jäsenten toimessaan tekemät rikokset katsotaan oikeushenkilön tekemiksi, jolloin vastuun perustana on samastaminen. Oikeushenkilöiden rangaistusvastuun rikoskohtainen soveltamisala on yleinen. Vain luonteeltaan oikeushenkilön tekemiksi soveltumattomat rikokset, esimerkiksi väkivalta- ja seksuaalirikokset, ovat vastuun ulkopuolella. Rikokset, joista ei voida tuomita rangaistuk-

seksi sakkoa, eivät myöskään kuulu soveltamisalaan. Yhteisövastuulla on suurin merkitys taloutta ja elinkeinotoimintaa sääntelevien rangaistussäännösten kannalta. Esimerkkeinä voidaan mainita ympäristö- ja kuluttajansuojarikokset.

Yhdysvaltain rikosoikeudessa oikeushenkilön rangaistusvastuu eroaa jossakin määrin Englannin oikeudesta, joskin tärkeimmät periaatteet ovat samankaltaisia. Kuten Englannissa rangaistusvastuu on kehittynyt ennen kaikkea oikeuskäytännön ennakkotapausten välityksellä. Vastuun perustana on samastaminen, joka käytännössä ymmärretään niin laajasti, että oikeushenkilön rangaistusvastuun laukaisee johdon toimintojen ohella sen alaisina oikeushenkilön puolesta palvelussuhteessa toimivien rangaistava toiminta.

Ydinkysymys yhteisövastuussa on se, voidaanko luonnollisen henkilön rangaistavaa tekoa pitää oikeushenkilön tekona. Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksenä on, että samastamisen aiheuttavan luonnollisen henkilön syyksiluettavuusaste on rangaistussäännöksessä tarkoitettu tahallisuus, tuottamus tai niiden erityismuoto. Yhteisövastuun edellytyksenä ei kuitenkaan ole se, että myös luonnollinen henkilö tuomitaan rikoksesta rangaistukseen. Yhteisövastuun rikoskohtainen soveltamisala on yleinen, mutta käytännössä rangaistusvastuu kohtaa yhteisöjä tavallisimmin elinkeinotoimintaan liittyvistä taloudellisista rikoksista (esimerkiksi ympäristö-, kuluttajansuoja- ja kartellirikokset).

Italiassa on valtiösäännössä määräys, jonka mukaan vain fyysistä henkilöä voidaan rangaista rikoksesta. Italiassa on kuitenkin laaja hallinnollisten taloudellisten seuraamusten järjestelmä, jossa seuraamukset ovat käytettävissä myös oikeushenkilöä vastaan.

Itävallassa ei ole oikeushenkilön rangaistusvastuuta, mutta oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisvastuullisesti sen johdon kanssa maksamaan johdolle tuomitut sakot.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on lokakuussa 1988 hyväksynyt suosituksen (R No 18/88) niistä periaatteista, jotka jäsenmaiden tulisi lainsäädännössään ja oikeuskäytännössään ottaa huomioon asetettaessa yrityksiä vastuuseen niiden toiminnassa tehdyistä rikoksista. Suositusten laatimisen tarkoituksena on edistää toimenpiteitä, joilla yritykset saatetaan vastuun piiriin. Tämä esitys on pääpiirteissään näiden periaatteiden mukainen.

Euroopan yhteisöjen (EY) kilpailuoikeudessa on lisäksi varsin tuntuva suoraan oikeushenkilöön kohdistettavia taloudellisia seuraamuksia. EY:n kilpailusäännösten rikkomisesta tuomittavien sakkojen yläraja on 10 % rikkomiseen osallistuneiden yritysten liikevaihdosta. Suurin EY:n komission tähän mennessä määräämä sakko on ollut noin 400 miljoonaa markkaa.

5. Ehdotetut perusratkaisut

5.1. Säännösten systematiikka ja asema rikoslainsäädännössä

Oikeushenkilön rangaistusvastuu kytkeytyy monella tavalla perinteiseen rikosoikeuteen. Säännöksiä laadittaessa kytkentä voitaisiin järjestää kahdella tavalla. Kustakin uudistuksen esille tuomasta lainsäädännöllisestä ongelmasta voitaisiin laatia oma säännös oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaan lukuun. Toisena vaihtoehtona on ottaa oikeushenkilöitä koskevaan rikoslain yleisen osan lukuun vain keskeiset rangaistusvastuuta koskevat säännökset. Rikoslain yleisen osan muita lukuja säädettäessä otettaisiin tällöin huomioon se mahdollisuus, että niiden säännöksiä voidaan joutua soveltamaan myös yhteisörikosten yhteydessä.

Tässä esityksessä on oikeushenkilöiden rangaistusvastuuta koskevaan rikoslain yleisen osan lukuun otettu säännökset vastuun soveltamisalasta, rangaistusvastuun edellytyksistä ja tuomitsemisharkinnan perusteista, yhteisösakosta ja sen mittaamisperusteista, syyttämättä jättämisestä, yhteisestä yhteisösakosta sekä yhteisösakon vanhentumisesta.

Vaikka tärkeimmät erityiskysymykset esityksen mukaan siis ratkaistaisiinkin ehdotetussa 9 luvussa, eräät yhteisövastuuseen liittyvät seikat jäisivät luvun ulkopuolisten säännösten varaan. Tällaisia olisivat esimerkiksi rikosoikeuden alueellinen soveltamisala (rikoslain 1 luku) ja yhteisösakon täytäntöönpano (rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen 6 luvun 1 §:n 3 momentti).

Uuteen 9 lukuun otettaviksi ehdotettujen säännösten joukossa on joitakin sellaisia, jotka voitaisiin valittua perusratkaisua noudattaenkin sijoittaa muuhun yhteyteen. Esimerkiksi yleinen syyttämättä jättämistä koskeva säännös on periaatteessa mahdollista muotoilla siten, että se koskisi myös oikeushenkilön rangaistus-

vastuuta, ja vanhentumista koskeva säännös voitaisiin sijoittaa myös rikosoikeudellista vanhentumista koskevien yleisten säännösten yhteyteen. Säännösten melko laajaa keskittämistä tässä vaiheessa omaan lukuunsa puoltaa erityisesti se, että uudesta seuraamuksesta on näin helpompi saada kokonaiskuva. Valittuun ratkaisuun on vaikuttanut myös, että rikoslain yleisen osan säännökset ovat joka tapauksessa uudistamisen kohteina, eikä yhteisövastuusäännöksille nyt kuitenkaan voitaisi löytää lopullista sijoituspaikkaa. Rikoslain yleistä osaa myöhemmin uudistettaessa tulee harkittavaksi yhteisövastuutakin koskevien säännösten uudelleen sijoittaminen.

Oikeushenkilön rikosoikeudellista vastuuta valmisteltaessa on päädytty sille kannalle, että rikoksen tunnusmerkit toteuttavaan tekoon tai laiminlyöntiin voivat Suomessa tulevaisuudessakin syllistyä vain luonnolliset henkilöt. Oikeushenkilön rangaistusvastuu on siten rakennettava rikosoikeudelliseksi vastuuksi oikeushenkilön organisaatioon kuuluvien luonnollisten henkilöiden teoista ja laiminlyönneistä.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevien säännösten kirjoittamistapaan vaikuttaa myös se, minkä luonteisina oikeushenkilön kohdistettavia seuraamuksia pidetään. Yhteisöseuraamusten käsittäminen nimenomaan rangaistuksiksi edellyttää vastuun edellytysten muotoilemista mahdollisimman syylisyyshakuisiksi, oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen moittittavuutta korostaviksi. Tällöin esimerkiksi yhteisörangaistusten mittaamiseen vaikuttavat oikeushenkilön luonteesta johtuvien erityispiirteiden ohella rikoslain 6 luvun yleiset säännökset rangaistusten mittaamisesta.

Yhteisörangaistusten liittäminen seuraamusjärjestelmään tuo kuitenkin mukanaan sellaisia erityispiirteitä, joita yksilölliseen rangaistusvastuuseen ei voi liittyä, ja toisaalta yksilöllisessä vastuussa vakiintuneiden rangaistuksen mittaamisperiaatteiden soveltuminen oikeushenkilön rangaistusvastuuta sovellettaessa on epäilemättä ongelmallista. Jos yhteisöseuraamuksia pidettäisiin muunlaisina seuraamuksina kuin rangaistuksina, tulisi mahdolliseksi oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomiseen kohdistuvasta pahesumisarvostelusta riippumattomampi, kaavamaisempi ja esimerkiksi konfiskaatiovastuun edellytyksiä jäljittelevä yhteisövastuun sääntely.

Ulkomailla, ennen kaikkea Ruotsissa, käytöön otetut oikeushenkilöihin kohdistuvat seuraamukset ovatkin nostaneet vakavasti esiin

mahdollisuuden, että yhteisöseuraamukset eivät olisi rangaistuksia. Tällöin korostuisi näkyvästi se, että oikeushenkilöiden rikosoikeudellinen vastuu luonteeltaan, edellytyksiltään, seuraamuksiltaan ja seuraamusten määräämisperiaatteiltaan selvästi eroaa rikoksen tekijöihin kohdistuvasta rangaistusvastuusta.

Oikeushenkilön rikoksen johdosta kohdistettavien seuraamusten nimi tai niiden luokittelu rangaistusten ja muiden seuraamusten muodostamalla ulottuvuudella ei kuitenkaan ole ratkaisevan tärkeä asia arvioitaessa yhteisövastuun merkitystä ja toimivuutta. Verrattomasti suurempi merkitys on sillä, ovatko yhteisövastuun soveltamisalaa ja muita edellytyksiä koskevat säännökset asianmukaisia, ovatko seuraamukset sisällöltään, määräämisperiaatteiltaan ja vaikuttavuudeltaan hyväksyttäviä ja onko muissa yhteisövastuuseen liittyvissä kysymyksissä kyetty löytämään oikeuskäytännössä soveltamiskelpoinen ratkaisutapa.

Nimitettiin yhteisöseuraamuksia rangaistuksiksi tai jollakin muulla nimellä, niillä kuitenkin käytännössä tulisi olemaan huomattavan selviä rankaisullisia piirteitä. Näin ollen esityksessä on omaksuttu se lähtökohta, että yhteisöseuraamuksia pidetään rangaistuksina, ja vastuun edellytykset muodostetaan mahdollisimman johdonmukaisesti noudattamaan yksilöllisessä rangaistusvastuussa vakiintuneita periaatteita.

5.2. Säännösten yleisyystaso ja säänneltävät kysymykset

Useissa oikeushenkilön rangaistusvastuun omaksuneissa maissa asiasta on hyvin niukasti tai ei ole lainkaan yleisiä säännöksiä. Oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu kyseisissä maissa erikoislaeissa oleviin säännöksiin, joita sovelletaan myös oikeushenkilöihin, tai yleiseen sääntöön, joka rinnastaa oikeushenkilön rikoksentekijänä fyysiseen henkilöön. Vastuu täsmennyty pääasiassa oikeuskäytännössä.

Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta on kuitenkin perusteltua, että vastuun edellytykset ankkuroidaan lain tasoisiin säännöksiin. Kun oikeushenkilön rangaistusvastuu merkitsee huomattavaa periaatteellista muutosta nykyiseen rikosoikeuteen, oikeuskäytäntö muodostuu yhtenäisemmäksi verraten yksityiskohtaisten lain tasoisten säännösten välityksellä kuin niukkojen ja mahdollisesti aukollisten

yleisten sääntöjen tulkinalla oikeuskäytännössä. Oikeushenkilön rangaistusvastuun suhteellisen yksityiskohtaisella sääntelyllä rikoslain yleisessä osassa voidaan varmistaa se, että sääntelystä välttämättä aiheutuvat tulkintavaikeudet eivät koske rangaistusvastuun tärkeimpiä periaatteita itsessään, vaan lähinnä periaatteiden soveltamista yksittäisiin tapauksiin.

Laintarkastuskunta piti omassa lausunnossaan luonnosta hallituksen esitykseksi tarpeettoman yksityiskohtaisena. Vaikka säännösten yleisyystasoa ei tässä lakiehdotuksessa olekaan nostettu kaikilla laintarkastuskunnan ehdottamilla tavoilla, vastuun syntymisen kannalta keskeinen 2 §:n 1 momentti noudattelee tässä suhteessa laintarkastuskunnan ehdotusta.

Lakiehdotuksessa valittu rakenne, jossa oikeushenkilö voidaan tuomita rangaistukseen jonkun luonnollisen henkilön tekemän rikoksen johdosta, tuo esiin kysymyksen oikeushenkilön mahdollisuudesta saada maksamastaan yhteisösakosta vahingonkorvausta rikoksenteikijältä.

Esityksen lähtökohtana on, ettei oikeutta vahingonkorvaukseen tulisi olla. Rangaistuksen tarkoituksena on kohdistua nimenomaan moitittavasti menettelleeseen. Jos oikeushenkilön katsottaisiin sille tuomitun rangaistuksen vuoksi kärsineen sellaista vahinkoa, joka rikoksenteikijän on korvattava, oikeushenkilö voisi tosiasiaassa jäädä rangaistuksesta. Sen sijaan rikoksenteikijä tulisi kahteen kertaan rangaistuksi tapauksissa, joissa hänet oikeushenkilön ohella tuomitaan rangaistukseen. Sitä paitsi yhteisösakon mittaamisperusteena on ollut oikeushenkilön taloudellinen asema eivätkä rikoksenteikijän tulot ja varallisuus. Yhteisösakon periminen vahingonkorvauksena rikoksenteikijältä muodostuisi näin ollen rikoksenteikijän varallisuusoloihin nähden helposti kohtuuttomaksi. On myös muistettava, että yhteisösakon tuomitsemisen keskeisenä perusteena on oikeushenkilön oma laiminlyönti, joka on mahdollistanut rikoksen tekemisen.

Uuden luvun 3 §:ään ehdotetaan otettavaksi säännös, jolla mahdollisuus vahingonkorvaukseen estetään silloin, kun rikoksenteikijä on ollut työntekijän asemassa. Oikeushenkilön toimielinten jäsenten korvausvelvollisuudesta säädetään erikseen.

Vakuutuslainsäädännön (132/33) 35 §:ää on vaikiintuneesti tulkittu oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa siten, ettei vakuutuslainsäädännön voida tehdä lainvastaisen toiminnan rikosoikeudellisten seuraamusten varalta. Yhteisö-

sakko on tällainen seuraamus eikä sen varalta vakuuttaminen näin muodoin olisi mahdollista.

Sellaiset oikeushenkilöt, joita uhkaa yhteisösakkoon tuomitseminen, saattavat ryhtyä erilaisiin toimiin vastuun kiertämiseksi. Rikoslakiprojektin ehdottamassa 9 luvussa olikin säännös, jonka tarkoituksena oli tehdä kiertämistoimet tyhjiksi. Jatkovalmistelussa kuitenkin havaittiin, että säännös kattoi vain osan kuviteltavissa olevista kiertämistavoista. Toisaalta sitäkin arvosteltiin lausuntokierroksella liiasta avoimuudesta ja epämääräisyydestä. Kiertämisongelmaan kiinnitti lausunnossaan huomiota myös laintarkastuskunta.

Kun on vaikea ennakoida tyypillisiä vastuun kiertämistapoja, asiaa koskevista säännöksistä tulisi laajoja ja avoimia. Sekä tarpeeksi kattavan että toisaalta riittävän täsmällisen kiertämistilanteita koskevan säännösten laatiminen on osoittautunut hyvin hankalaksi tehtäväksi. Esitykseen ei siksi ole lainkaan otettu kiertämissäännöksiä. Toistaiseksi on pidetty hyväksyttävänä ratkaisuna sitä, että vastuun kiertämisestä ryhdytään laatimaan säännöksiä vasta sitten, kun säännösten mahdollinen tarve ja kiertämistointen laatu on käytännössä tullut esille. Ilmeiset kiertämisyritykset voidaan lisäksi tehdä tyhjiksi soveltamalla ehdotettuja hukkamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa koskevia säännöksiä yhteisösakon maksamisen turvaamiseksi.

5.3. Oikeushenkilön rangaistusvastuun pääperiaatteet

Oikeushenkilön rangaistusvastuu voidaan liittää yksilölliseen rikosoikeudelliseen vastuuseen pakollisena tai harkinnanvaraisena. Pakollisuus tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen on *tuomittava* oikeushenkilö rangaistukseen todetessaan vastuun edellytysten olevan olemassa, jollei tapaukseen voida soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Harkinnanvaraisuus vuorostaan tarkoittaa sitä, että laissa määrätty edellytys tuomioistuimen *voi tuomita* oikeushenkilön rangaistukseen sen toiminnassa tehdyn rikoksen johdosta.

Harkinnanvaraisuuteen liittyy eräitä haittoja. On mahdollista, että oikeuskäytäntö ainakin alkuvaiheessa muodostuu epäyhtenäiseksi. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ei myöskään ole ongelmatonta, että rangaistuksen tuomitseminen laissa säädettyjen edellytys-

ten vallitessa pääsääntöisesti riippuisi tuomioistuimen harkinnasta. Yleisen lainkuuliaisuuden vaatimuksin tukee tuomitsemisen pakollisuutta.

Harkinnanvaraisuuden etuna on kuitenkin sääntelyn joustavuus. Harkinnanvaraisessa järjestelmässä on helpompi kuin pakollisessa välttää yhteisösakkoavaateen työläs käsitteleminen tuomioistuimessa silloin, kun todellista tarvetta yhteisöseuraamuksen tuomitsemiseen ei ole. Harkinnanvaraista yhteisösakkoa ei myöskään koskaan voida joutua tuomitsemaan sellaisissa yksittäistapauksissa, joissa se tuntuu kohtuuttomalta. Lisäksi tarve rajoittaa oikeushenkilön rangaistusvastuu verraten vakaviin sen puolesta tai hyväksi tehtyihin rikoksiin puoltaa sitä, että sääntely toteutetaan harkinnanvaraisena.

Niissä maissa, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuu on omaksuttu, se on yleensä edellä kuvatussa merkityksessä harkinnanvarainen. Myös meidän rikoslakiimme otettavaksi ehdotetun yhteisösakon käyttäminen seuraamuksena olisi yllä esitetyillä perusteilla harkinnanvaraista.

Esitys rakentuu periaatteelle, ettei yhteisöä tai muuta oikeushenkilöä pidetä sen puolesta tai hyväksi tehdyn rikoksen tekijänä *eikä oikeushenkilö* samassa mielessä kuin ihminen *syylisty rikokseen*. Yhteisövastuu on rikosoikeudellista vastuuta, joka johtuu yhteisön puolesta tai hyväksi rikoksen tehneiden ihmisten teoista tai laiminlyönneistä. Rikossäännöksissä kuvaut rikosten tunnusmerkitöt voitaisiin niissäkin tapauksissa, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuu tulee kyseeseen, muotoilla Suomen rikosoikeudessa tähän asti vakiintuneella tavalla. Oikeushenkilöiden rankaiseminen edellyttäisi kuitenkin niiden toimintojen tai laiminlyöntien moitittavuutta. Moitittavuus ei ehdotuksessa kuitenkaan merkitse oikeushenkilön leimaamista rikoksenteikijäksi tavanomaisessa mielessä.

Perusajatuksena vastuun taustalla on se, että kaikilla oikeushenkilöillä on luonteeseensa, toimintansa laatuun, laajuuteen ja muotoihin sekä olosuhteisiin nähden muutenkin velvollisuus järjestää toimintansa lain mukaisesti. Oikeushenkilön rangaistusvastuun yleisenä edellytyksenä on esityksen mukaan se, että oikeushenkilön johto on ollut osallisena rikokseen tai sallinut sen tekemisen taikka ettei oikeushenkilön toiminnassa ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei

seuraisi pelkästä huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomisesta. Edellytyksenä olisi lisäksi, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut rikos, joka on tehty oikeushenkilön puolesta tai hyväksi.

Edellytykseksi oikeushenkilön tuomitsemiselle rangaistukseen huolellisuuden tai varovaisuuden laiminlyömisestä perusteella on lisäksi asetettava se, että oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisella ja rikoksen tekemisellä sen puolesta tai hyväksi on keskinäinen yhteys, ainakin myötävaikuttava syy-yhteys. Oikeushenkilön laiminlyönnillä tulee olla sellainen merkitys, että se on joko tehnyt rikoksen mahdolliseksi tai ainakin olennaisesti lisännyt rikoksen tekemisen mahdollisuutta. Tässä muodossaan järjestely on sen yleisen rikosoikeudellisen periaatteen mukainen, ettei ketään voida asettaa vastuuseen sellaisesta tapahtumien kulusta, jota ei ole voitu yleiseen kokemussääntöön perustuvalla tavalla ennakoita, eikä siten ottaa omassa toiminnassa huomioon. Rangaistusvastuu ei siis kohtaisi oikeushenkilöä, joka on järjestänyt oman toimintansa ja sen valvonnan olosuhteiden edellyttämällä tavalla ja muutenkin huolehtinut siitä, mitä siltä kohtuuden mukaan voidaan edellyttää sen puolesta tai hyväksi tehtävien rikosten ehkäisemiseksi.

Yleisenä edellytyksenä oikeushenkilön rangaistusvastuulle olisi edellä sanotun lisäksi se, että rikos on tapahtunut rangaistukseen tuomittavan oikeushenkilön toiminnassa. Tämä edellyttää rikoksenteikijältä määrätynlaista suhdetta oikeushenkilöön tai asemaa sen organisaatiossa. Tuomitsemisen edellytyksenä olisi luonnollisesti myös, että tehdessään rikosta yhteisön puolesta tai hyväksi rikoksenteikijä toimii mainitussa eikä jossakin muussa ominaisuudessa. Tämä vaatimus karsii oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle sellaiset rikokset, joiden tekijä on toiminut täysin itsenäisesti ja oikeushenkilöstä riippumatta, vaikka hän olisikin lain tarkoittamassa asemassa oikeushenkilön organisaatiossa.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun yleiseksi edellytykseksi on asetettava sekin, että rikoksenteikijä on rikosta tehdessään toiminut oikeushenkilön intressien mukaisesti eikä niitä vastaan. Säännösehdotuksessa tämä vaatimus on tuotu julki edellyttämällä, että rikoksenteikijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi.

Yksilöllinen vastuu oikeushenkilön puolesta

tai hyväksi tehdyistä rikoksista rakentuisi rikosoikeudessa vakiintuneeseen tapaan syyllisyysperiaatteelle myös oikeushenkilön ehdotetun rangaistusvastuun toteuduttua. Syyllisyysperiaatteella on erittäin tärkeä merkitys myös ehdotetussa oikeushenkilön rangaistusvastuussa. Kuten edellä mainittiin, oikeushenkilön rangaistusvastuu edellyttää johdon osallisuutta rikokseen, rikoksen tekemisen sallimista tai ainakin sellaista oikeushenkilöltä vaadittavan huolellisuus-, valvonta- tai niihin verrattavan velvollisuuden rikkomista tai laiminlyöntiä, joka on vähintäänkin helpottanut olennaisesti rikoksen tekemistä.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu olisi toisesakin mielessä syyllisyysperusteista. Oikeushenkilön rangaistukseen tuomitsemisen edellytyksenä nimittäin olisi, että rikos voidaan lukea syyksi rikoksentekijälle tekoon soveltuvan rikossäännöksen edellyttämällä tavalla (tahallisuus, tuottamus ja niiden erityismuodot). Tämä vaatimus seuraa suoraan rikoksen käsitteestä. Kysymyksessä voi myös olla niin sanottu *anonymi syyllisyys*.

Oikeushenkilön ja sen puolesta toimineen, rikokseen syyllistyneen luonnollisen henkilön välinen suhde voi esityksen mukaan olla kolmentyyppinen.

Ensinnäkin vastuu voi perustua oikeushenkilön ja luonnollisen henkilön *samastamiseen*. Samastamisesta on kysymys silloin, kun rikoksentekijä on rikosta tehdessään toiminut oikeushenkilön päätöksentekoielmissä tai päätöksentekoielimeen kuuluva on sallinut rikoksen tekemisen. Tällaisia päätöksentekoielimiä ovat esimerkiksi yhdistyksen ja säätiön hallitus, osakeyhtiölain 8 luvussa tarkoitettu yhtiön johto (hallitus, toimitusjohtaja, hallintoneuvosto), osuuskuntalain 9 luvussa mainitut toimitelimet sekä muiden oikeushenkilölajien vastaavat, niitä edustavat johtavat toimitelimet riippumatta käytetyistä nimistä.

Toinen kytkentämalli oikeushenkilön ja rikoksen tehneen luonnollisen henkilön välillä on *isännänvastuu*. Rikoksentekijä on tällöin oikeushenkilön palveluksessa työ- tai virkasuhteessa tai hän toimii oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella. Hänen tekemäänsä rikokseen on tällöin ainakin osaltaan vaikuttanut oikeushenkilön riittämätön huolellisuus tai varovaisuus, joka on voinut ilmetä epäasianmukaisena ohjauksena tai valvontana taikka muuna oikeushenkilön velvol-

lisuuksien rikkomisena tai laiminlyöntinä. Myös suora toimeksianto rikoksen tekemisestä on mahdollinen.

Kolmas kytkentämahdollisuus oikeushenkilön ja rikoksen tekijän välillä on *anonymi syyllisyys*. Anonymistä syyllisyydestä on kyse silloin, kun varmuudella voidaan osoittaa rikoksen tunnusmerkistön toteutuneen tietyn oikeushenkilön toiminnassa ja tekijänä ilmeisesti on joku sen johtoon kuuluva tai sen palveluksessa oleva henkilö, mutta tekijää ei kuitenkaan ole mahdollista yksilöidä.

Esityksessä omaksutut periaatteet oikeushenkilön rangaistusvastuun syyllisyyskysymyksissä eroavat jossakin määrin rikosoikeuskomitean mietinnössä esitetyistä eikä niillä ole suoraa esikuvaa sitä aikaisemmissakaan ehdotuksissa. Rikosoikeuskomitea totesi oikeushenkilön vastuun voivan olla objektiivista, syyllisyysolettamaan perustuvaa tai tavanomaista rikosoikeudellista vastuuta. Komitea katsoi, että oikeushenkilön rangaistusvastuun tulisi tuottamusrikkoksissa perustua syyllisyysolettamukselle ja että sen tulisi tahallisisissa rikoksissa olla toimielimen menettelyyn perustuvaa tavanomaista rikosoikeudellista vastuuta. Tässä esityksessä omaksuttu vastuu ei ole objektiivista eikä siihen sisälly syyllisyysolettamaa. Rikosoikeuskomitean mietinnön tarkoittamassa luokituksessa nyt ehdotettu vastuun muoto olisi tavanomaista rikosoikeudellista vastuuta. Sitä on kuitenkin kehitetty oikeushenkilön toimintojen arviointiin soveltuvaksi ja täydennetty *anonymiin syyllisyyteen* perustuvalla vastuutyypillä.

Vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuu esityksen mukaan sidottaisiin yksilölliseen rangaistusvastuuseen, yhteisösakkoon tuomitsemisen edellytyksenä ei siis aina olisi syyteen nostaminen rikoksentekijää vastaan ja hänen tuomitsemisensa rangaistukseen. *Anonymin syyllisyyden* lisäksi yksilöllinen rangaistavuus voi sulkeutua pois esimerkiksi toimenpiteistä luopumisen, rikoksentekijän kuoleman tai syyteoikeuden vanhentumisen vuoksi. Rikoksentekijä on voinut myös paeta tavoittamattomiin ja välttää siten oikeudellisen vastuun teostaan. Mikään näistä tapahtumista ei vähennä oikeushenkilön menettelyn moitittavuutta eivätkä ne sen vuoksi ehdotuksen mukaan olisi esteenä yhteisösakon tuomitsemiselle. Poikkeustapauksissa yhteisösakkoon voitaisiin tuomita myös silloin, kun syyte rikoksentekijää vastaan on nostettu, mutta päätöstä syyteen johdosta ei ole vielä tehty. Tästä ehdotetaan säädettäväksi

uudessa oikeudenkäymiskaaren 14 luvun 7 b §:n 2 momentissa.

Rikosoikeuskomitea on tähdentänyt, että oikeushenkilön ja luonnollisten henkilöiden rangaistusvastuun rinnakkaisuus voi johtaa *seuraamusten kasautumiseen* pienyhteisöissä. Ehdotetun seuraamuksen harkinnanvaraisuus antaa mahdollisuuden kasautumisen välttämiseen. Kysymykseen olisi ehdotetun 4 §:n 6 kohdan mukaan erityisesti kiinnitettävä huomiota silloin, kun syytettynä on pienen oikeushenkilön johdon jäsen.

Ympäristörikostoimikunta ja työrikostoimikunta ehdottivat, että *näyttövelvollisuus* yhteisörikoksissa poikkeaisi siitä periaatteesta, jonka mukaan rikosasiassa syyttäjän tai kantajan asiana on näyttää toteen ne seikat, joihin syyte perustuu. Näyttövelvollisuus olisi osittain asetettu sille oikeushenkilölle, jota vastaan rangaistusvaatimus esitetään. Rikosoikeuskomitea yhtyi tietyin varauksin toimikuntien ehdotuksiin. Myöskään laintarkastuskunnan mielestä ei ole periaatteellista estettä sille, että oikeushenkilön tulisi näyttää täyttäneensä velvollisuutensa rikosten ehkäisemiseksi omassa toiminnassaan.

Vastaajana olevan oikeushenkilön velvollisuudeksi voitaisiin poikkeuksellisesti asettaa sen näyttäminen, mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt rikoksen tekemistä edeltävänä aikana. Näistä toimenpiteistä voi oikeushenkilö itse käytännössä parhaiten esittää näyttöä oikeudenkäynnissä. Mainitun kaltaisen näyttövelvollisuuden asettaminen ei vielä merkitsisi oikeushenkilön velvollisuutta näytöllä osoittaa, ettei se ole syylistynyt laiminlyönteihin. Toisaalta oikeushenkilöllä on vahva oikeudellinen intressi osoittaa toteuttaneensa ne toimet, joita siltä ehdotetun 2 §:n nojalla olosuhteiden mukaan voidaan edellyttää, vaikkei sille nimenomaista näyttövelvollisuutta asetettaisikaan.

Rikoksen tekemisen olosuhteet voivat myös antaa perusteita epäillä, ettei oikeushenkilö ole täyttänyt mainittuja velvoitteitaan. Tällöin oikeushenkilölle voi syntyä tosiasiallinen näyttövelvollisuus toimistaan. Nykyisessäkin rikoslainkäytössä vastaajapuolen on kyettävä ainakin asiallisin syin perustelemaan väitteensä esimerkiksi rangaistavuuden poistavan perusteen käsillä olemisesta, vaikka syyttäjän onkin tarpeen vaatiessa näytettävä, ettei väitettyä perustetta ole käsillä.

Näillä perusteilla on esityksessä katsottu, ettei ole tarpeen lailla säätää oikeushenkilölle

nimenomaista näyttövelvollisuutta. Näyttövelvollisuus yhteisörikoksissa jää siten rikoslainkäytössä vakiintuneiden periaatteiden varaan. Syyttäjän asiana olisi yhteisörikoksissakin selvittää ne seikat, joihin rangaistusvaatimus perustuu.

Uudessa 9 luvussa ei ehdoteta säädettäväksi ulkomailla tehtyihin rikoksiin perustuvasta oikeushenkilön rangaistusvastuusta. Rikoslaki-projektin Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevaan ehdotukseen (Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1991) asiasta sen sijaan on otettu säännös (1 luvun 9 §). Säännöksen mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu määräytyy Suomen lain mukaan silloin, kun vastuun perustana olevaan rikokseen sovelletaan Suomen lakia. Esitys uudeksi 1 luvuksi on tarkoitus antaa eduskunnalle lähitulevaisuudessa.

5.4. Ehdotettu seuraamus ja sen määrittäminen

Ympäristörikostoimikunta ehdotti, että vastuusakoksi kutsuttu taloudellinen seuraamus olisi ainoa yhteisörangaistuslaji. Vastuusakko ehdotettiin tuomittavaksi määrämärkoin ja sen ylä- ja alaraja määrättäväksi rikoslain yleisessä osassa.

Työrikostoimikuntakin ehdotti, että käytettävissä olisi vain yksi seuraamusmuoto, jota kutsuttaisiin yhteisösakoksi. Yhteisösakko ehdotettiin tuomittavaksi määrämärkoin. Vähimmäismääräksi ehdotettiin 1 000 ja enimmäismääräksi 1 000 000 markkaa (vuonna 1973). Yhteisösakon määräämisperusteiksi ehdotettiin rikoksen vaarallisuutta, laajuutta ja muita rikoksen törkeyttä osoittavia seikkoja, yhteisön puolesta tai sen hyväksi rikoksen tehneen henkilön asemaa yhteisössä, yrityksiä kiertää harhauttavien toimenpitein vastuuta, muita näihin verrattavia seikkoja sekä yhteisön maksukykyä, varallisuutta ja muita yhteisön taloudelliseen asemaan kokonaisuutena vaikuttavia seikkoja.

Rikosoikeuskomitea ehdotti kahta yhteisöseuraamusta, rangaistusvaroitusta ja yhteisösakkoa. Rangaistusvaroituksen sisältönä olisi rankaisemiseen sisältyvän yhteiskunnan paheksumisen osoittaminen. Yhteisösakon suuruuden tulisi määräytyä rikoksen törkeyden ja yhteisön taloudellisen aseman perusteella laissa tai asetuksessa vahvistettujen markkamääraisten alaja ylärajojen puitteissa. Komitea ehdotti myös,

että yhteisösakon tuomitseminen ehdollisena, sen täytäntöönpanon lykkääminen sekä sen maksaminen useassa erässä voisi olla mahdollista.

Oikeushenkilöiden luonne rajoittaa niihin sovellettavissa olevien seuraamuslajien määrää ja asettaa erityisvaatimuksia seuraamusten laadulle. Kun esitystä laadittaessa on selvitetty mahdollisuuksia erilaisten rangaistusseuraamusten käyttöön ottamiseen, on tultu siihen johtopäätökseen, että oikeushenkilölle tuomitavaksi rangaistukseksi soveltuu vain yhteisösakko.

Rikosoikeuskomitean ehdottaman lievemmän seuraamuksen, *rangaistusvaroituksen*, ainoana sisältönä olisi yhteisön toiminnassa ilmenevään rikolliseen menettelyyn kohdistuvan yhteiskunnallisen paheksumisen osoittaminen. Rangaistusvaroitusta sisältyi myös rikoslakiprojektin ehdotukseen oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi rikoslain luvuksi. Lausuntokierroksella valtaosa kysymykseen kantaa ottaneista tahoista epäili ehdotettua seuraamusta. Nämä lausunnonantajat eivät uskoneet rangaistusvaroituksen tehoon yleisestävässä eivätkä erityisestävässä mielessä. Huomiota kiinnitettiin myös siihen, että yhteisörangaistuksia tulisi käyttää vain suhteellisen vakavaa laatuista ja elinkeinotoiminnassa tapahtuneiden rikosten seuraamuksena. Näistä rikoksista on tuntuva taloudellinen seuraamus, yhteisösakko, rangaistusvaroitusta selvästi soveliaampi seuraamus. Näihin lausunnoissa esitettyihin perusteluihin voidaan yhtyä. Tämän vuoksi on päätetty olla ehdottamatta rangaistusvaroitusta otettavaksi seuraamusjärjestelmäämme.

Rikoslakiprojektin ehdotukseen sisältyi myös tuomioistuimelle annettava mahdollisuus *määrittää tieto tuomitusta yhteisörangaistuksesta julkaistavaksi*. Julkaisemisen ensisijaisena tehtävänä olisi ollut tarvittaessa tehostaa rangaistusvaroitusta rangaistuksena, mutta myös yhteisösakon tuomitseminen olisi voitu määrätä julkkaistavaksi. Niistä rikoslakiprojektin ehdotuksesta annetuista lausunnoista, joissa asiaa käsiteltiin, suuressa enemmistössä vastustettiin julkaisemista. Koska esityksen mukaan rangaistusvaroitusta ei liitettäisi seuraamusjärjestelmään, vähenisi pakollisen julkaisemisen tarve olennaisesti. Kun lainkäyttö pääsääntöisesti on julkista ja tiedotusvälineiden voidaan muutenkin odottaa tuntevan mielenkiintoa sellaisten rikosten oikeuskäsittelyn seuraamiseen, joista oikeushenkilö voidaan tuomita rangais-

tukseen, ei mahdollisuutta tuomitun yhteisösakon määräämiseen julkaistavaksi tarvita.

Valmistelun kuluessa on pohdittu myös mahdollisuutta tuomioistuimen päätöksellä *kieltää* rikoksen johdosta oikeushenkilöltä sellainen *toiminta, jonka yhteydessä rangaistava menettely on tapahtunut*. On kuitenkin osoittautunut erittäin vaikeaksi muodostaa yhtenäisin ja yleisin säännöin tällaisista kielloista tai toimintarajoituksista rikosoikeudellista seuraamustyyppiä. Vaikka joissakin harvinaisissa yksittäistapauksissa mahdollisuus kielloin rajoittaa yhteisön toimintaa saattaisi olla tarpeen, ajatuksesta on luovuttu, koska kieltojärjestelmälle ei ole onnistuttu luomaan toteuttamiskelpoista muotoa. Hallinnollista tietä toteutettaviin kieltoihin ja pakkokeinoihin esityksellä ei puututa. Ne olisivat käytettävissä samoin edellytyksin kuin nykyään.

Esityksen mukaan *yhteisösakko tuomittaisiin määrämärkoin*. Muuta toimivaa yhteisösakon määräämistapaa, esimerkiksi jonkinlaista päiväsakkojärjestelmän ajatusten sovellusta, ei ole löydetty. Päiväsakkojärjestelmä on rakennettu yksilöllisiä rikoksentehtäviä silmällä pitäen siten, että rikoksen vakavuus arvostellaan päiväsakkojen lukumäärän ja rikoksentehtävien maksukyky päiväsakon rahamäärän välityksellä. Päiväsakkoina tuomittava rangaistus ei sellaisenaan sovellu oikeushenkilöihin niiden luonteen vuoksi. Oikeushenkilölle tuomittua sakkoa ei voitaisi muuntaa vankeudeksi. Oikeushenkilön keskimääräiset tulot eivät myöskään yhtä välittömästi heijasta sen maksukykyä kuin luonnollisen henkilön palkka- ja vastaavat tulot.

Yhteisösakosta ei ole myöskään tarkoitettu sellaista rutiininomaisesti ja jokseenkin mekaanisesti määrättävää rikoksen seuraamusta, joka päiväsakkojärjestelmän mukaisesti tuomittava sakko nykyisin paljolti on. Yhteisösakkoja tultaisiin tuomitsemaan päiväsakkoihin verrattuna varsin harvoin, minkä vuoksi oman päiväsakkojärjestelmän luominen oikeushenkilöitä varten monimutkaisine taulukoineen ei olisi sen vaatimaan työmäärään nähden edes järkevää.

Mahdollista voisi olla kehittää rikesakkoon verrattava seuraamus, jonka kiinteät markkamäärät olisi vahvistettu oikeushenkilön rankaisemista silmällä pitäen. Oikeushenkilöön sovellettava markkamäärältään kiinteä taloudellinen seuraamus asettaisi kuitenkin taloudelliselta asemaltaan erilaiset oikeushenkilöt liiaksi erillaiseen asemaan. Taloudelliselta asemaltaan

vahvan oikeushenkilön toiminnassa tehdyn vakavan rikoksen seuraamuksena mainitun kaltaisella rikoksen seuraamuksella ei olisi sanottavaa merkitystä. Rikoslajeittain määrättävää kiinteää markkamäärää ei voida ottaa yhteisö-sakon perustaksi senkään takia, että rikoksen ja oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen yksittäistapauksellista vakavuutta ei silloin ole mahdollista ottaa huomioon.

Kun oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei ole tarkoitus ulottaa paheksuttavuudeltaan vähäisiin rikoksiin, on yhteisö-sakon yleisestävän tehokkuuden varmistamiseksi perusteltua säätää laissa yleinen yhteisö-sakon markkamääräinen alaraja. Työrikostoimikunnan vuonna 1973 ehdottama 1 000 markan alaraja on jo rahan arvon alentumisen vuoksi liian alhainen. Ruotsissa heinäkuun 1 päivänä 1986 voimaan tulleissa säännöksissä yrityssakon alaraja on 10 000 kruunua. Ruotsin laissa mahdollisuus yrityssakon tuomitsemiseen on nimenomaan rajattu luonteeltaan vakaviin, elinkeinoa harjoittavissa yrityksissä tapahtuviin velvollisuuksien rikkomisiin. Suomessa yhteisö-vastuuseen voisi joutua muukin oikeushenkilö kuin elinkeinoa päätoimintamuotonaan harjoittava yritys. Välttämättä ei myöskään edellytetä, että oikeushenkilön velvollisuuden rikkominen olisi vastaavalla tavalla luonteeltaan vakavaa. Tämän vuoksi yhteisö-sakon yleinen alaraja voi Suomessa olla alempi kuin Ruotsissa. Esityksen mukaan se olisi 5 000 markkaa. Jos alarajan määräinen yhteisösakko yksittäistapauksessa olisi kohtuuttoman ankara, voitaisiin harkinnanvaraisesta yhteisö-sakon määräämisestä kokonaan luopua.

Yhteisö-sakon ylärajan asettaminen on vaikeampaa. Työrikostoimikunta ehdotti ylärajaksi 1 000 000 markkaa. Rikosoikeuskomitea edellytti, että yhteisö-sakolla on markkamääräinen yläraja, joka määritellään laissa tai asetuksessa. Komitea ei kuitenkaan tarkemmin määritellyt ylärajan markkamäärää.

Ruotsissa yrityssakon yläraja on 3 000 000 kruunua. Tanskassa ja Norjassa yhteisölle tuomittavalla sakolla ei ole lakimääräistä ylärajaa, mutta yhteisö-sakon tosiasialliset rajat ovat vakiintuneet oikeuskäytännössä. Tanskassa yhteisösakot ovat yleensä huomattavan lieviä, koska yhteisö-vastuuta sovelletaan monissa varsin lievinä pidettävissä rikkomuksissa. Muutaman tuhannen kruunun määräiset yhteisösakot ovat Tanskassa tavallisia. Norjassa yhteisöjen rangaistusvastuuta sovelletaan harvemmin ja

käsiteltävinä olleet rikokset ovat olleet selvästi vakavampia kuin Tanskan järjestelmässä. Usean kymmenen tuhannen Norjan kruunun määräiset yhteisösakot ovat varsin tavallisia. Käytännössä on esiintynyt tapauksia, joissa on tuomittu 200 000—500 000 kruunun suuruinen sakko. Kahden miljoonan kruunun yhteisösakko tuomittiin tapauksessa, jossa oli rikottu öljynporauslautalla voimassa olleita turvallisuusmääräyksiä, mikä johti lautan kaatumiseen ja aiheutti useiden työntekijöiden kuoleman.

Rikosoikeuden laillisuusperiaate puoltaa yhteisö-sakon ylärajan säätämistä laissa. Kun pääväsakkoon rinnastettavan laskentaperusteen määrittelemistä ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena, lakiin ehdotetaan ottavaksi kiinteä ala- ja yläraja. Asteikon täytyy olla varsin laaja, koska siitä on voitava määrätä yhteisösakko hyvin erilaisista oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisista johtuneiden rikosten takia. Ylärajan täytyy olla niin korkea, että asteikosta voidaan määrätä yhteisösakko suurelle ja vakavaraiselle yhtiölle erityisen vakavana pidettävän velvollisuuksien rikkomisen johdosta. Esimerkkinä tällaisesta voisi olla suuren ympäristöönnettomuuden aiheuttava törkeä jätehuoltomääräysten rikkominen maan suurimpiin kuuluvan osakeyhtiön toiminnassa. Yläraja on siis määrättävä pahimman mahdollisen tapahtuman varalle, vaikka sellaisen toteutumisriski olisikin hyvin vähäinen.

Toisaalta yhteisö-sakon ylintä rahamäärää ei olisi laissa asetettava niin korkeaksi, että huomattava osa asteikosta todennäköisesti jäisi käytännössä kokonaan käyttämättä. Rikoslainsäädännössä on viime aikoina pyritty päinvastoin supistamaan tarpeettoman väliä rangaistusasteikkoja.

Edellä sanotuilla perusteilla ehdotetaan, että yhteisö-sakon yläraja olisi viisi miljoonaa markkaa.

Sekä Euroopan yhteisöjen kilpailuoikeudessa että Suomen lainsäädännössä (480/92) laitton kilpailunrajoituksen seuraamuksena voi olla huomattavasti ehdotettavaa yhteisösakkoa ankarampi hallinnollinen sakko. Tämän kilpailunrikkomismaksun perusasteikko ulottuu viidestä tuhannesta neljään miljoonaan markkaan. Erityisistä syistä asteikon saa ylittää, jolloin enimmäismääränä on 10 % kilpailunrajoitukseen osallistuneiden yritysten liikevaihdosta. Yhtä korkeaa ylärajaa ei ole ehdotettu yhteisösakolle useasta syystä. Ensinnäkin uuden seuraamuksen käyttöönotossa on haluttu läh-

teä varovasti liikkeelle. Mainitun kaltainen enimmäisraja johtaisi suurimmillaan miljardi-luokan enimmäisrangaistuksiin. Rangaistusasteikko olisi tällöin tavattoman laaja ja rangaistuksen mittaaminen erittäin hankalaa. Lisäksi liikevaihtoon sidottu sakko on luontevimmillaan juuri kilpailunrajoitusten seuraamuksena, koska rajoitukset usein heijastuvat suoraan niihin osallistuvien yritysten liikevaihtoon. Yhteisösakoon johtavat rikokset puolestaan eivät välttämättä ole lainkaan vaikuttaneet tuomit-tavan oikeushenkilön tuloihin.

Yhteisösakon tarkoituksena on osoittaa yhteiskunnallista paheksumista ja vaikuttaa riittävästi tuntuvasti siihen, ettei oikeushenkilön toiminnassa tapahtuisi lainvastaisuuksia. Sen sijaan yhteisösakon tehtävänä ei ole olennaisesti vaikuttaa oikeushenkilöön siltä osin kuin se toimii laillisesti ja hyväksyttävästi. Tosiasiassa yhteisösakon tuomitsemisella voi kuitenkin olla kielteisiä vaikutuksia oikeushenkilön toimintaedellytyksiin. Tämä liittyy yhteisösakon tehtävään paheksunnan suuntaajana.

Yhteisösakon käyttäminen keinona oikeushenkilön toiminnan lakkauttamiseen ei olisi seuraamuksen varsinaisen tarkoituksen mukaista. Rikoslakiprojektin ehdotuksessa tämä periaate konkretisoitiin säännökseen, jonka mukaan yhteisösakkoa ei olisi saanut määrätä niin korkeaksi, että oikeushenkilö ei sen vuoksi voisi jatkaa laillista toimintaansa. Säännöksestä esitetään kuitenkin luovuttavaksi sen vuoksi, että sitä olisi käytännössä äärimmäisen vaikea soveltaa. Tuomioistuimen olisi yleensä lähes mahdotonta arvioida yhteisösakon merkitystä kaikkien oikeushenkilön toimintaedellytysten muodostamassa kokonaisuudessa. Ehdottomana rikoslakiprojektin kaavailema säännös olisi voinut johtaa siihen, että säännöksen rikkomisen välttämiseksi yhteisösakkoja oltaisiin mitattu tarpeettoman varovaisesti.

Rikoslakiprojektin ehdottaman säännöksen tarvekin olisi käytännössä melko vähäinen, koska yhteisösakon mittaamiseen vaikuttaa olennaisena tekijänä tuomit-tavan oikeushenkilön taloudellinen asema. Mittaamisen perussäännöksenään mukaan ei yleensä tuomittaisi niin suuria yhteisösakkoja, että ne johtaisivat oikeushenkilön toiminnan lakkaamiseen sen lailliseltakin osin. Voidaan lisäksi ajatella ääri-esimerkkinä oikeushenkilöä, jonka toiminnassa lainvastaisuudet ovat niin voimakkaasti painotuneet, että osoitetun yhteisösyllisyyden perusteella määrätty yhteisösakko johtaa oikeushen-

kilön toiminnan vähäisen laillisenkin osan loppumiseen. Tällaisesta poikkeuksellisestakaan lopputuloksesta ei saisi seurata, että jouduttai-siin selvittämään yhteisösakon tuomitsemisen lainmukaisuutta. Esillä ollut ehdoton kielto-säännös olisi saattanut tähän johtaa.

Kun yhteisösakkoa pidetään oikeudelliselta luonteeltaan rangaistuksena, sen *mittaamisperi-aatteet* tulee määritellä käyttäen lähtökohtina yleisiä rangaistuksen mittaamisen perusteina olevia seikkoja. Yhteisösakon rahamäärä vahvistettaisiin rikoksen ja oikeushenkilön velvol-lisuuksien rikkomisen vakavuuden perusteella kaikki paheksuttavuuteen vaikuttavat seikat huomioon ottaen. Rangaistuksen mittaamisen perusteita ei ole mahdollista luetella tyhjentävästi. Ehdotuksessa mainitaan nimenomaisesti vain ne erityiset perusteet, jotka yhteisösakkoa määrättäessä täydentäisivät yleisiä rangaistuk-sen mittaamisperusteita.

Kovin yksityiskohtaisissa mittaamisohjeissa ei voitaisi ottaa huomioon kunkin rikostapa-uksen yksilöllisiä piirteitä ja tällaisetkin ohjeet saattavat sitä paitsi johtaa oikeuskäytännön epäyhtenäisyyteen, koska ne edellyttäisivät liian monien asioiden huomioon ottamista samaan aikaan. Rangaistuksen mittaamisessa on suuri merkitys yhteiskunnassa vakiintuneilla käsityksillä rikoksen vakavuuden ja rangaistuk-sen ankaruuden välisestä arvosuhteesta. Yhteisösakon mittaamisperusteita muodostettaessa on sovittava yhteen erityisvaatimukset, jotka johtuvat oikeushenkilön ja sen velvollisuuksien rikkomisen luonteesta, ja yleiset rangaistusten mittaamisperusteet.

Rikoslain 6 luvun säännökset ohjaavat nykyisten rangaistusten mittaamista ja olisivat ehdotuksen mukaan ohjeina myös yhteisösa-kon suuruutta määrättäessä. Sen 1 §:n mukaan rangaistusta mitattaessa on otettava huomioon kaikki asiaan vaikuttavat rangaistusta koven-tavat ja lieventävät perusteet sekä rangaistus-käytännön yhtenäisyys. Rangaistuksen on olta-va oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä rikok-sesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen.

Hallituksen esityksessä eduskunnalle rikos-lain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta (HE 125/1975 II vp) korostettiin erityisesti rangaistuskäytännön yhtenäisyyden varmistamista rangaistuksen mittaamista kos-kevien säännösten tarkoituksena. Vakiintu-neessa oikeuskäytännössä muodostuu niin sa-nottu normaalirangaistusvyöhyke, jonka on

ohjattava rangaistuksen mittaamista. Rangaistuskäytännön yhtenäisyys vaatii rangaistuksen mittaamista yleisesti käytössä olevilta rikostyyppikohtaisilta normaalirangaistusvyöhykkeiltä ja niistä poikkeaminen rangaistuksen koventamisperusteen tai lieventämisperusteen ollessa oloa.

Yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa on myös otettava huomioon se, että samansuuruinen yhteisösakko kohtaa eri tavoin pieniä ja taloudelliselta asemaltaan heikkoja organisaatioita kuin suuria ja taloudeltaan vahvoja. Tämän vuoksi yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa on lainvastaisuuden paheksuttavuutta ilmentävien seikkojen ohella riittävän painokkaasti otettava huomioon myös oikeushenkilön taloudellinen asema kokonaisuudessaan.

Rikosoikeuskomitea ehdotti, että yhteisösakko voitaisiin tuomita myös ehdollisena. *Ehdollinen yhteisösakko* toimisi jossakin määrin uhkasakkoon verrattavalla tavalla. Sellainen seuraamus saattaisi olla yhteisörikoksesta pidättävä seikka etenkin helposti toistuvissa rikoksissa, jotka eivät ole erityisen vakavia.

On kuitenkin perusteltua katsoa, ettei ehdollisena tuomittavaa yhteisösakkoa tarvita seuraamusmuotona. Ehdolliset yhteisösakotkin voisivat periaatteessa kasautua. Kun ehdolliset yhteisösakot lopulta uuden rikoksen johdosta määrättäisiin pantaviksi täytäntöön, tuloksena saattaisi olla kokonaisuutena arvioiden kohtuuttoman ankara seuraamus. Ehdollisena tuomittavan yhteisösakon tarvetta osaltaan vähentää seuraamuksen harkinnanvaraisuus.

Ehdollinen yhteisösakko monimutkaistaisi yhteisörangaistuksia koskevia säännöksiä. Se edellyttäisi säädettäväksi myös tapauksista, joissa ehdollista yhteisösakkoa ei voitaisi käyttää, koetusajasta, ehdollisen yhteisösakon raukeamisesta sekä sen täytäntöönpanosta uuden rikoksen johdosta. Ehdollista rangaistusta koskevat yleiset säännökset eivät olisi sellaisinaan sovellettavissa. Syntyisi tarpeettoman raskas säännöskokonaisuus sellaisten yksittäisten tapausten varalle, joissa seuraamus voitaneen tyydyttävästi määrätä, vaikka yhteisösakkoa ei olisikaan mahdollista määrätä ehdolliseksi. Ehdollinen yhteisösakko voisi tuskin olla sellainen verraten yleinen ja tärkeä seuraamusmuoto, jota ehdollinen vankeus yksilöllisessä seuraamusjärjestelmässä merkitsee. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että ehdollisen sakkorangaistuksen käyttö on rajoitettu ehdollisesta rangaistus-

tuksesta annetun lain 1 §:n 3 momentissa vain niihin tapauksiin, joissa siihen on erityinen syy. Sakkorangaistuksia ei käytännössä juuri lainkaan määrätä ehdollisiksi.

Rangaistusvaatimuksen esittämisestä vähäisissä tapauksissa tulee olla mahdollista luopua, vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset olisivat olemassa. Oikeushenkilöön kohdistuvasta rangaistusvaatimuksesta luopumisen edellytykset eivät voi olla täsmälleen samoja kuin rikosentekijän *syöttämättä jättämisen* edellytykset. Luvun 7 §:ään ehdotetaankin otettavaksi *syöttämättä jättämistä* koskeva säännös, jonka nojalla virallinen syyttäjä voisi jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä vastaan esittämättä.

Kun useat ovat syyllystyneet oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehtyyn rikokseen, voidaan oikeushenkilö tämän rikoksen johdosta tuomita vain yhteen yhteisörangaistukseen. Sama henkilö taas on voinut tehdä oikeushenkilön puolesta tai hyväksi useita rikoksia tai eri henkilöt ovat saattaneet kukin tehdä eri rikoksen, joilla ei ole muuta yhteistä kuin se, että ne on tehty saman oikeushenkilön puolesta tai hyväksi. Tämä niin sanottua *rikoskonkurrenssia* muistuttava tilanne on mahdollista säännellä useilla eri tavoilla. Kysymyksen tulevat menettelytavat voidaan pelkistää muutamiin päävaihtoehtoihin, jotka erilaisten yhdistelmien ja muunnelmien muodossa toistuvat eri maiden rikoslainsäädännössä.

Ensiksikin voitaisiin kaikista rikoksista määrätä erillinen yhteisösakko ja muodostaa niistä kokonaisrangaistus laskemalla ne yhteen täysin määrin. Toiseksi voitaisiin rikoksista määrättäviä erillisistä yhteisösakoista valita kokonaisrangaistukseksi ankarin, johon muut yhteisösakot sisältyisivät. Kolmanneksi olisi mahdollista menetellä siten, että ankarimpaan erilliseen yhteisösakkoon lisättäisiin määrätty osa kustakin muusta yhteisösakosta. Neljäntenä mahdollisuutena olisi jättää erilliset yhteisösakot eri rikoksista määräämättä ja tuomita alun alkaen vain yksi yhteinen yhteisösakko, jonka perusteena ovat kaikki tuomittavina olevat rikokset (yhtenäisrangaistusperiaate).

Hallituksen esityksessä rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta (HE 40/1990 vp) selvitetään lähemmin niitä syitä, jotka puoltavat yhtenäisrangaistusperiaatteen omaksumista. Yhteisösakkojen tuomitsemiskäytäntöön voisi tuoda epäyhtenäisyyttä se, että oikeushenkilölle tuomitavien rangaistus-

ten lukumäärä riippuisi siitä, miten sen puolesta tai hyväksi tehdyt rikolliset teot yksiköidään oikeudellisiksi kokonaisuuksiksi.

Yhteisösakon tuomitsemisessa ehdotetaan noudatettavaksi yhtenäisrangaistusperiaatetta. Jos oikeushenkilö olisi tuomittava samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta, tuomittaisiin *yhteinen yhteisösakko*. Jos uusi rikos on tehty sen jälkeen, kun edellisestä on tuomittu yhteisösakko, uuden rikoksen johdosta tuomittaisiin uusi yhteisösakko. Oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehtyjä rikollisia tekoja tarkasteltaisiin yhteisösakkoja määrättäessä siis yhtenä kokonaisuutena, jollei yhteisösakon tuomitseminen ajallisesti erota tekoja toisistaan.

Yhteistä yhteisösakkoa ei esityksen mukaan tuomittaisi silloin, kun lainvoiman saaneella tuomiolla yhteisösakkoon tuomitulle oikeushenkilölle vaaditaan rangaistusta ennen kyseisen yhteisösakon tuomitsemista tehdyn muun rikoksen johdosta. Tätä niin sanottua jälkikurkennusta varten ei ole haluttu laatia omaa raskasta säännöstöä 9 lukuun, koska säännökset tulisivat käytännössä hyvin harvoin sovellettaviksi. Aikaisempi yhteisösakko olisi kuitenkin uutta yhteisösakkoa määrättäessä otettava kohtuuden mukaan huomioon. Tämän vuoksi tuomioistuimen on tarpeen viran puolesta tietää, onko ja millaisten rikosten johdosta vastaajana olevalle oikeushenkilölle tuomittu yhteisösakkoja. Sakot olisi niin muodoin rekisteröitävä. Tarkemmat säännökset yhteisörangaistusten rekisteröinnistä annettaisiin asetuksella.

5.5. Rangaistusvastuun piiriin kuuluvat oikeushenkilöt

Rikosoikeuskomitean mietinnössä, sitä edeltäneissä virallisehdotuksissa ja muuallakin on ollut tapana puhua yhteisöjen rikosoikeudellisesta vastuusta. Termien käyttö on ollut jossakin määrin epätarkkaa. Täsmällisempää on puhua kahdentyyppisistä oikeushenkilöistä, yhteisöistä ja säätiöistä. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei nimittäin ole syytä rajoittaa siten, että säätiöiden toiminnassa tapahtuneet rikokset jäisivät sen ulkopuolelle. Ongelma käsitteiden käyttämisessä voidaan ratkaista kahdella tavalla. Lakitekstissä voitaisiin puhua yhteisöjen rangaistusvastuusta ja sisällyttää siihen säännös, jossa säätiö rinnastettaisiin yhteisöön. Yksinkertaisempi tapa on puhua niin

luvun otsikossa kuin itse säännöksissäkin oikeushenkilön rangaistusvastuusta, jolloin ei tarvita erillistä yhteisön ja säätiön rinnastavaa säännöstä.

Oikeushenkilöiden rangaistusvastuun soveltamisalaa rajattaessa on neutraalisuus tärkeä periaate. Vastuun tulisi riippua mahdollisimman vähän siitä, minkä tyyppinen oikeushenkilö on kysymyksessä. Joissakin tapauksissa on kuitenkin tarpeen soveltaa oikeushenkilön rangaistusvastuuta vain rajoitetusti. Vaikean ongelman oikeushenkilön rangaistusvastuun rajaamisessa muodostaa valtion ja muiden julkisyhteisöjen asema.

Työrikostoimikunta esitti mietinnössään, että valtion tulo- ja menoarviosta rahoitetut valtion virastot ja laitokset olisivat yhteisövastuun ulkopuolella. Tärkein peruste oli sellaisen tilanteen luonnottomuus, jossa valtion tuomioistuin tuomitsisi rangaistuksen valtion viranomaiselle tai jopa toiselle tuomioistuimelle kollegiona. Yhteisösakon tuomitseminen olisi lähinnä määrärahan siirtämistä valtion tulo- ja menoarvion kohdasta toiseen. Yhteisösakon käyttäminen valtion toimielimiä vastaan johtaisi muutoinkin väistämättä vaikeuksiin. Toimikunta kuitenkin totesi, että valtion virastot ja laitokset toimivat esimerkiksi työnantajina miltei samaan tapaan kuin muutkin työnantajat. Tarve samastaa valtio, muut julkisyhteisöt ja muut yhteisöt ainakin työnantajan rikosoikeudellisen vastuun kannalta on siis olemassa. Toimikunta kuitenkin ehdotti, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuu koskisi muita julkisyhteisöjä kuin kuntia ja kuntainliittoja.

Rikosoikeuskomitean käsityksen mukaan valtiovalta oikeushenkilönä ei voi olla yhteisöseuraamusten kohteena. Ne eivät myöskään sovellu niihin päätöksiin, joita tehdään esimerkiksi valtioneuvoston, ministeriöiden tai keskusvirastojen laissa yksityiskohtaisesti säännellyssä muodollisessa päätöksentekomenettelyssä. Esteitä ei kuitenkaan periaatteessa nähty sille, että esimerkiksi valtion virastojen ja itsenäisten laitosten erinäisiin laiminlyöntirikkeisiin sovellettaisiin oikeushenkilön rangaistusvastuun periaatteita. Käytännön syyt kuitenkin puhuisivat sen puolesta, että valtion toimielimiin sovellettaisiin vain rangaistusvaroitusta. Valtion viranomaisia voidaan muita yhteisöjä tehokkaammin valvoa ja pysäyttää niiden lainvastainen toiminta kielloilla. Tämä vähentää rikosoikeudellisen järjestelmän soveltamisen tarvetta.

Komitea tuli siihen tulokseen, ettei oikeus-

henkilöiden rangaistusvastuuta ainakaan siinä vaiheessa tullut ulottaa valtion virastoihin ja laitoksiin. Yksityisoikeudellisessa muodossa toimivien valtionjohtoisten yritysten rangaistusvastuun tulisi sitä vastoin olla sama kuin muiden yksityisoikeudellisten yhteisöjen. Komitean mielestä oli harkittava, oliko syytä ulottaa yhteisövastuu koskemaan myös kuntia työrikostoimikunnan ehdottamalla tavalla.

Yhtäläisyydet oikeudelliselta muodoltaan erilaisten yhteisöjen asemassa esimerkiksi ympäristön kuormittajina puoltavat oikeushenkilön rangaistusvastuun laajaa ulottamista yksityisoikeudellisten oikeushenkilöiden ohella myös julkiseen hallintoon. Toisaalta julkisessa hallinnossa on toteutettu järjestelyjä, jotka vähentävät rikosoikeudellisen järjestelmän soveltamisen tarvetta (muiden muassa hierarkia, ennako- ja jälkikäteisvalvonta, kurinpito, julkinen valvonta, laillisuusvalvonta) tai toisaalta merkitsevät korostunutta henkilökohtaista rikosoikeudellista vastuuta (virkamiesten rikosoikeudellinen vastuu).

Julkisyhteisöt olisi mahdollista rajata kokonaan oikeushenkilöiden rangaistusvastuun ulkopuolelle. Sellainen rajausta olisi kuitenkin vastoin sitä esityksessä omaksuttua peruseräatetta, että oikeushenkilöiden rangaistusvastuun tulee olla mahdollisimman riippumaton siitä oikeudellisesta yhteisömuodosta, jossa rikos on tehty. Näin ollen ei ole syytä sulkea julkisyhteisöjen rangaistusvastuuta pois sellaisista rikoksista, joista yksityisoikeudelliset oikeushenkilöt voitaisiin saattaa rangaistusvastuuseen.

On kuitenkin löydettävä sellaiset perusteet, joiden avulla voidaan erottaa julkisyhteisöjen toiminnoista oikeushenkilöiden rangaistusvastuun ulkopuolelle jätettävä alue. Ehdotuksessa on valittu rajuksperusteeksi julkisen vallan käytön käsite. Normien asettaminen siitä, mikä on sallittua ja mikä kiellettyä, on olennainen osa julkisen vallan käyttämistä. Ei olisi mielekäästä, että ylimpänä julkista valtaa käyttävä valtio rankaisisi itseään ja muita julkista valtaa käyttäviä tämän julkisen vallan käyttämisen yhteydessä tapahtuvien rikosten johdosta. Sen sijaan silloin, kun ei ole kyse julkisen vallan käytössä tehdyistä rikoksista, voitaisiin oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säännöksiä periaatteessa soveltaa kaikkiin julkiseen hallintoon kuuluviin yksiköihin.

Valmistelun aikana on ollut esillä ajatus eräiden oikeushenkilöiden vastuun rajaamisesta vain elinkeinotoiminnassa tapahtuneisiin ri-

koksiin. Viime vaiheessa rajausta olisi koskenut kuolinpesiä, konkurssipesiä, aatteellisia yhdistyksiä, säätiöitä ja uskonnollisia yhdyskuntia. Käytännössä vastuu voisikin kohdistua näihin lähinnä juuri elinkeinotoiminnassa tehdyistä rikoksista. Kuitenkin esimerkiksi aatteelliset yhdistykset saattavat saada runsaita avustuksia julkisista varoista. On vaikea löytää perusteita, miksi tällaisen avustuksen saajan tulisi avustusrikoksista seuraavan vastuun suhteen olla eri asemassa kuin muiden avustettavien. Tämän vuoksi mainituille oikeushenkilötyypeille ei ole haluttu luoda erityisasemaa.

5.6. Oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin soveltuvat rikokset

Esityksen lähtökohtana on, että laissa säädetään erikseen siitä, mistä rikoksista oikeushenkilön rangaistusvastuu voi seurata. Tämä tarkoittaa sitä, että rikoslajeittain vastuu rajattaisiin joko rikossäännösten välittömään yhteyteen tulevalle tai rikoslain kutakin lukua koskevalla maininnalla siitä, mistä rikoksista oikeushenkilön rangaistusvastuu voi seurata.

Yhteisövastuu voisi ehdotetun 1 §:n mukaan seurata vain rikoslaissa rangaistavaksi säädetystä teosta. Muiden lakien rikkomisesta olisi edelleen mahdollista tuomita vain yksilövastuuseen perustuvia rangaistuksia. Ehdotettuun rajuukseen on päädytty siksi, että yhteisöosakon käyttöala on haluttu pitää suppeana. Uutta rangaistusta tulisi käyttää vain melko harvojen ja suhteellisen vakavien rikostyyppien seuraamuksena. Yhteisösakkoprosessi tulisi yleensä vaatimaan niin laajoja selvityksiä tapahtumista oikeushenkilön sisällä ja oikeushenkilön taloudellisesta asemasta, että sen käynnistäminen vähäisissä rikoksissa olisi voimavarojen väärinkäyttöä. Valittua rajausta puoltaa myös se, että rikoslain uudistustyössä ollaan keskittämässä vankeusuhkaisia rangaistussäännöksiä rikoslakiin. Tavoitteena on, että uudistustyön valmistuttua rikoslain ulkopuolella säädettäisiin rangaistaviksi vain niin lieviä rikoksia, että niistä voitaisiin tuomita rangaistukseksi ainoastaan sakkoa.

Painovapaustoimikunta ehdotti oikeushenkilön rangaistusvastuun ottamista joukkotiedotusvälineissä tehtyjen rikosten seuraamukseksi, joskin tyytyi vain viitteellisesti antamaan esi-

merkkejä vastuun piiriin tulevasta rikostyypeistä. Ympäristörikostoimikunnan ehdottama vastuusakko suunniteltiin ulotettavaksi kaikkiin rikoslaissa säänneltäviksi ehdotettuihin ympäristörikoksiin. Työrikostoimikunta piti oikeushenkilön rangaistusvastuuta tarpeellisenä seuraamuksena työturvallisuusrikoksesta sekä rikoslaissa säänneltävistä työrikoksista. Ympäristörikostoimikunnan mietinnössä esitetyt näkökohdat osoittavat, että ainakin törkeimmissä ympäristörikoksissa oikeushenkilön rangaistusvastuu on perusteltu.

Rikosoikeuskomitea ei ottanut nimenomaisesti kantaa siihen, millaisissa rikoksissa yhteisövastuu on tarpeen.

Yhteisösakko on erityisen perusteltu rangaistus sellaisesta toiminnasta, jota suunnitellaan suhteellisen huolellisesti, koska seuraamuksen rikoksia ennalta ehkäisevä teho on tällöin suurimmillaan. Kriminaalipoliittiseen tarpeeseen ulottaa oikeushenkilön rangaistusvastuu johonkin rikoslajiin vaikuttavat vielä esimerkiksi muiden käytettävissä olevien seuraamusten tehokkuus ja käytettävissä olevat rikosoikeudellisen järjestelmän ulkopuoliset sääntelykeinot.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ilmeisesti ole tarpeen lainsäädännössä lieviksi arvioituisia rikostyypeissä eikä vähäisissä yksittäisissä rikostapauksissa. Uuden vastuumuodon tarve on ilmeisin verraten väljästi määritellyssä taloudellisessa rikollisuudessa, vaikka sitä ei ole syytä ehdottomasti sulkea pois muunlaisista rikoksista. Yhteisörikosten luettelo tulisi niin muodoin olemaan suppea. Ympäristö-, avustus- ja eräät elinkeinorikokset voisivat muodostaa oikeushenkilön rangaistusvastuun ydinalueen.

Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäiseen vaiheeseen kuuluvassa rikoslain muuttamisesta annetussa laissa (769/90) on eräitä rikossäännöksiä, jotka edellä esitettyjen suuntaviivojen mukaan kuuluisivat oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin. Tällaisia ovat:

1) avustuspetos, törkeä avustuspetos ja avustuksen väärinkäyttö (29 luvun 5—7 §),

2) markkinointirikos, kilpailumenettelyrikos, yritysvakoilu, yrityssalaisuuden väärinkäyttö sekä lahjominen elinkeinotoiminnassa (30 luvun 1, 2, 4, 6 ja 7 §),

3) säännöstelyrikos, törkeä säännöstelyrikos ja salakuljetus (46 luvun 1, 2 ja 4 §).

Luettelosta on tarkoituksella laadittu melko

lyhyt, koska uuden seuraamuksen käyttöön ottamisessa on haluttu lähteä varovasti liikkeelle. Yhteisösakon käyttöalaa voidaan tarvittaessa laajentaa, kun uusien säännösten soveltamisesta on saatu kokemuksia.

Valmistelun aikana on ollut esillä yhteisövastuun ulottaminen myös verorikoksiin ja velallisen rikoksiin. Verorikoksissa kuitenkin perinteinen rangaistusvastuu, rikosperusteinen vahingonkorvaus ja hallinnolliset veroseuraamukset muodostavat niin tuntuvaan seuraamuskonaisuuden, että yhteisösakon lisäämistä siihen ei ole enää pidetty tarpeellisenä. Velallisen rikoksissa yhteisövastuu taas asettaisi velkojat ristiriitaiseen asemaan, sillä maksuun pantu yhteisösakko pienentäisi velkojien mahdollisia jako-osuuksia konkurssissa. Lopputuloksena voisi olla, että rikosilmoituksia velallisen rikoksista tehtäisiin entistä vähemmän. Yhteisövastuun tavoiteltu rikoksia ennalta ehkäisevä vaikutus voisi velallisen rikoksissa kääntyäkin rikoksia suosivaan suuntaan.

Kirjanpitorikokset ovat harvoin itsenäisiä rikoksia, vaan niitä tehdään varsin usein verorikosten tai velallisen rikosten yhteydessä. Siksi myös kirjanpitorikokset on samoilla perusteilla kuin vero- ja velallisen rikokset jätettävä oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle.

Yhteisövastuun tarve rikoslain kokonaisuudistuksen myöhempiin vaiheisiin kuuluvista rikoksista on tarkoitus arvioida samalla, kun niitä koskevia tunnusmerkistöjä laaditaan. Rikoslain kokonaisuudistuksen toisen vaiheen rikoksista yhteisövastuuta ehdotetaan vain ympäristörikoksiin (48 luku).

Niihin rikoslajeihin, joihin rikoslain kokonaisuudistus ei vielä ole ulottunut, ei yhteisövastuuta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ehdoteta. Yhtenä perusteena tälle on edellä mainittu varovaisuusperiaate, mutta ennen kaikkea arvio, ettei tässä ryhmässä juurikaan ole rikoksia, joissa yhteisövastuu tuntuisi välttämättömältä. Ratkaisuun on vaikuttanut myös se, että mainitut rikossäännökset saattavat uudistuksen yhteydessä melkoisestikin muuttua. Mainittu poikkeus on lahjuksen antaminen virkamiehelle (rikoslain 16 luvun 13 §) törkeine tekemuotoineen (16 luvun 13 a §). Tämän rikostyyppin ottaminen yhteisövastuun piiriin on perusteltua jo johdonmukaisuussyistä, kun myös lahjomisesta elinkeinotoiminnassa voitaisiin ehdotuksen mukaan tuomita yhteisösakkoon.

6. Esityksen organisatoriset ja taloudelliset vaikutukset

Esityksellä ei ole merkittäviä organisatorisia tai valtiontaloudellisia vaikutuksia. Se, että joidenkin rikosasioiden yhteydessä jouduttai-
siin yksilöllisen rikosoikeudellisen vastuun ohella selvittämään oikeushenkilön rangaistus-
vastuun edellytyksiä, lisäisi jonkin verran tuo-
mioistuinten, syyttäjien, poliisin ja eräiden mui-
den valvontaviranomaisten työmäärää. Lisä-
työtä aiheutuisi myös täytäntöönpanoviran-
omaisille sekä yhteisö- ja rangaistusten tilastoinnis-
ta, rekisteröinnistä ja muista vastaavista toimis-
ta huolehtiville. Ruotsin yrityssakosta saadut
kokemukset viittaavat siihen suuntaan, että
yhteisösakkoja tulnaisiin tuomitsemaan varsin
harvoin. Mikäli näin käy, työmäärien lisäykset
ovat merkityksettömät.

Yhteisö- ja sakkolain käyttöön ottaminen lisäisi jon-
kin verran valtion tuloja. Olennaista valtionta-

loudellista merkitystä lisäyksellä ei kuitenkaan
olisi. Lisäyksen määrällinen arviointi on vai-
keata, koska lisäys riippuu itsenäisten tuomio-
istuinten omaksumasta rangaistuskäytännöstä
ja viranomaisten tietoon tulevien rikosten laa-
dusta ja määrästä.

7. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja

Esityksessä ehdotetaan muutettaviksi eräitä
sellaisia oikeudenkäymiskaaren säännöksiä, joi-
ta myös muutetaan 22 päivänä heinäkuuta
1991 vahvistetulla oikeudenkäymiskaaren
muuttamisesta annetulla lailla (1056/91). Laki
on saatettu voimaan erillisellä voima-
panolailla. Mainitusta laista nyt ehdotettavat
muutokset eroavat systematiikaltaan ja siten,
ettei oikeushenkilön rangaistusvastuuta siinä
ole voitu ottaa huomioon.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Rikoslaki

9 luku. Oikeushenkilön rangaistusvastuusta

1 §. Soveltamisala

1 momentti. Oikeushenkilön rangaistusvas-
tuun piiriin kuuluisivat kaikki oikeushenkilöt 2
momentissa säädetyin poikkeuksin. Pykälän 1
momentissa mainitut, vastuun piiriin tuleviksi
ehdotettavat yhteisöt voidaan jakaa yhtiöihin
ja yhdistyksiin. Yhtiöistä keskeisiä ovat osake-
yhtiöt sekä avoimet ja kommandiittiyhtiöt.
Yhdistykset taas voivat olla luonteeltaan joko
aatteellisia tai taloudellisia. Aatteellisia yhdis-
tyksiä ovat esimerkiksi urheiluseurat, taloudel-
lisia hypoteekki- ja vakuutusyhdistykset. Sääti-
öllä tarkoitetaan lainkohdassa sellaista omai-
suusmassaa, joka on merkitty säätiörekisteriin.

Vaikka oikeushenkilöt yleensä ovat luonte-
vasti jaettavissa lajeihin, käytännössä voi esiin-
tyä niiden sekamuotoja tai oikeushenkilöitä,
joiden oikeudellinen luonne on tulkinnanvarai-
nen. Talouselämässä merkittävä tällainen yh-

teisömuoto on osuuskunta. Luvun 1 §:n 1
momentissa puhutaankin tämän vuoksi yhtei-
söstä, säätiöstä tai muusta oikeushenkilöstä,
jonka toiminnassa rikos on tehty. Sellaisissa
tapauksissa, joissa tietyn organisaation oikeus-
henkilöluonne taas on epäselvä, 1 momentin
sanamuotoa tulisi normaaliin tapaan tulkita
syytetyn eduksi ja siis suppeasti.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyk-
senä olisivat sen oikeudellinen toimintakyky ja
oikeuskelpoisuus. Nämä alkavat, kun oikeus-
henkilö on "syntynyt" eli kun yhteisö tai säätiö
on eriytynyt takanaan olevien henkilöiden oikeus-
piiristä. Oikeuskelpoisuus ja oikeudellinen
toimintakyky päättyvät silloin, kun kyseisellä
tavalla muodostunut yksilöiden yläpuolella ole-
va toimielimistö on hajonnut. Milloin näin
katsotaan tapahtuneen, ei ole yhtenäisesti sään-
neltä.

Erilaisia oikeushenkilöitä koskevat säännök-
set antavat tyydyttävän vastauksen kysymyk-
seen, milloin oikeushenkilön katsotaan synty-
neen tai lakanneen olemasta. Oikeushenkilön
rangaistusvastuun kannalta säännöksillä on se
merkitys, että oikeushenkilöä ei voida rangaista
sellaisen rikoksen johdosta, joka on tehty

ennen oikeushenkilön perustamista, esimerkiksi perustamista valmisteltaessa. Niin ikään esimerkiksi aatteellista yhdistystä ei voida rangaista rikoksesta, joka on tapahtunut yhdistystä edeltäneen rekisteröimättömän yhdistyksen toiminnassa. Oikeushenkilön lakkaamisella puolestaan olisi rangaistusvastuun kannalta kahtalainen merkitys. Lakkaamisen jälkeen ei enää ole oikeushenkilöä, jonka puolesta tai hyväksi rikos voitaisiin tehdä. Ei ole myöskään enää itsenäistä oikeushenkilöä, johon sen olemassaolon aikana tehtyjen rikosten johdosta voitaisiin kohdistaa rangaistusseuraamuksia.

Oikeushenkilön joutuminen konkurssiin ei sulkisi pois rangaistusvastuuta, vaan konkurssipesä vastaisi ennen konkurssia tehdyn rikoksen johdosta tuomitusta yhteisösakosta. Jos yhteisösakkoa ei ole ehditty tuomita ennen konkurssiin asettamista, konkurssipesä astuu oikeusjutun vastaajana konkurssivelallisen sijaan. Tuomittu yhteisösakko on tällöinkin saaminen, jonka peruste eli oikeushenkilön laiminlyönti ja jonkun tekemä rikos, on syntynyt ennen konkurssiin asettamista. Velka on siis tavalliseen tapaan valvottavaa konkurssivelkaa eikä konkurssipesän velkaa eli niin sanottua massavelkaa.

Vaihtoehtoisena ratkaisuna voisi olla, että yhteisövastuu katkeaa konkurssiin asettamisen seurauksena. Jos oikeushenkilön rankaiseminen ennen konkurssia tehdyn rikoksen johdosta tällä tavoin tehtäisiin mahdottomaksi, konkurssija voitaisiin aloittaa tarkoituksessa välttää oikeushenkilön rangaistusvastuu. Näin ollen on syytä valita ratkaisu, jonka mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu on mahdollinen konkurssista huolimatta. Vasta konkurssiin joutuneen yhteisön tai säätiön purkautuminen sulkee pois rangaistusvastuun.

Konkurssiin on tässä mielessä rinnastettava oikeushenkilön toiminnan tosiasiallinen hiljentyminen. Oikeushenkilön toiminta voi lakata, vaikkei se oikeushenkilönä olekaan lakannut olemasta. Oikeuskelpoisuus ja oikeudellinen toimintakyky ovat tällöin vielä olemassa ja päättyvät vasta, kun oikeushenkilö puretaan oikeudellisesti. Oikeushenkilön toiminnan tosiasiallinen lakkaaminen ei näin ollen katkaise rangaistusvastuuta toiminnan yhteydessä tehdystä rikoksista, mutta sillä voi olla vaikutusta yhteisösakon suuruuteen.

Ehdotetussa 1 momentissa tarkoitetaan oikeushenkilöllä siis oikeuskelpoista ja oikeudellisesti toimintakykyistä itsenäistä oikeuksien ja

velvollisuuksien haltijaa. Tämän mukaisesti eräät käytännössä esiintyvät yhteisöjä muistuttavat muodostet jäävät rangaistusvastuun ulkopuolelle. Sellaisia ovat lähinnä rekisteröimättömät yhdistykset, epäitsenäiset rahastot tai säätiöt, kuten esimerkiksi lahjoitus- tai testamenttirahastot, jotka on määrätty tiettyyn tarkoitukseen erillään saajan muista varoista sekä niin sanotut verotusyhtymät, jotka eivät ole itsenäisiä oikeushenkilöitä.

Myös julkisoikeudelliset oikeushenkilöt kuuluisivat yhteisövastuun piiriin. Rangaistusvastuun kannalta julkishallinnon yksiköt eroavat toisistaan siinä, vastaisivatko ne ehdotuksen mukaan itsenäisesti omassa toiminnassaan tehdystä rikoksista vai ovatko ne tässä suhteessa suuremman kokonaisuuden, esimerkiksi valtion epäitsenäisiä osia. Ehdotuksen mukaan valtio kantaisi organisaatioonsa kuuluvien toimielinten toiminnasta aiheutuvan yhteisövastuun samoin kuin muut julkisyhteisöt oman organisaationsa puolesta.

Käytännössä valtio ei kuitenkaan voisi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen eduskunnan, tasavallan presidentin tai valtioneuvoston toimien vuoksi. Vastuu sulkeutuisi yleensä pois jo sillä perusteella, että näiden ylimpien valtioelinten työ on tyypillisesti julkisen vallan käyttämistä, joka 2 momentin mukaan jäisi ehdotetun vastuun ulkopuolelle. Lisäksi on muistettava, että näissäkin tapauksissa yhteisövastuun edellytyksenä on, että joku luonnollinen henkilö, esimerkiksi valtioneuvoston jäsen, on virkaansa hoitaessaan menetellyt tavalla, josta on säädetty rangaistushukka myös oikeushenkilöille. Ylimpiin valtioelimiin kuuluvien tekemät rikokset ovat olleet Suomessa varsin harvinaisia, eikä yhteisövastuun käyttöönotto itsessään mitenkään lisää tämänlaatuisten rikosten todennäköisyyttä.

Ylimpien valtioelinten toimintaa ei ole kuitenkaan laissa nimenomaisesti mainiten haluttu sulkea kokonaan vastuun ulkopuolelle. Tähän on päädytty siksi, että esimerkiksi ministeriöiden toimialaan kuuluu osia, jotka periaatteellisesti syistä on syytä rinnastaa yksityisoikeudellisten oikeushenkilöiden vastaavaan toimintaan. Esimerkkinä voidaan mainita suoraan oikeusministeriön alaisuudessa johdettava tuotantotoiminta vankeinhoitolaitoksessa.

Ahvenanmaan maakunnalla on Ahvenanmaan itsehallintolaissa (1144/91) säädetty itsehallinto. Valtakunnalliset toimielimet käyttävät vain osaa valtiovallasta Ahvenanmaan maa-

kunnassa. Huomattava osa valtion tehtävistä maakunnassa kuuluu maakuntahallinnolle. Ahvenanmaan maakunta eli maakuntapäivät, maakunnanhallitus ja niiden alaiset toimielimet, rinnastuu niin muodoin valtioon oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta.

Niin sanotut itsenäiset valtion laitokset ovat valtiosta erottuvia oikeushenkilöitä, joilla on oma oikeuspiirinsä ja toiminta-alueensa. Oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta tämä merkitsisi sitä, että näiden laitosten toiminnassa tehtyjen rikosten johdosta voisivat yhteisö-sakkoon tulla tuomittaviksi laitokset itse, mutta ei valtio. Esimerkkeinä voidaan mainita kansaneläkelaitos, Suomen Pankki, Valtion viljavarasto ja Valtiontakuukeskus. Oikeudelliselta muodoltaan Helsingin yliopiston, jolle hallitusmuodon 77 § takaa itsehallinnon, voitaisiin katsoa kuuluvan tähän ryhmään. Se kuuluu kuitenkin korkeakoululaitokseen, joka opetusministeriön alaisena on osa valtiota.

Muita julkisyhteisöjä ovat ainakin kunnat ja kuntainliitot sekä evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta seurakuntineen. Näihin kuuluu epäitsenäisiä osia kuten kuntien virastot tai kuntainliittojen hallitsevat laitokset, mutta esimerkiksi kuntiin liittyvistä laitoksista kunnallinen työmarkkinalaitos ja Kuntien eläkevakuutus ovat itsenäisiä laitoksia ja vastaisivat itse niiden toiminnassa tehdyistä rikoksista.

Valtion omistamat ja valtionenemmistöiset osakeyhtiöt olisivat samassa asemassa kuin muut vastaavat yhtiöt. Valtio harjoittaa liiketoimintaa kuitenkin muillakin tavoin. Valtion tulo- ja menoarviosta annetun lain (423/88) 4 §:ssä liiketoimintaa harjoittaviksi valtion virastoiksi ja laitoksiksi kutsutut yksiköt ovat taloudenhoidoltaan valtion tulo- ja menoarvioon sidottuja. Esimerkkeinä näistä voidaan mainita valtion hankintakeskus ja Valtion pukutehdas. Hallinnollisesti ne voivat olla myös keskusviraston osia kuten metsähallituksen metsät. Lisäksi monet valtion virastot harjoittavat liiketoimintaan rinnastettavaa maksullista palvelutoimintaa. Esimerkiksi tutkimuslaitokset ja korkeakoulut tekevät erilaisia tilaustutkimuksia. Näiden valtion epäitsenäisten virastojen ja laitosten liiketoiminnassa tehtyjen rikosten johdosta olisi yhteisö-sakkoon tuomittava valtio.

Valtion liikelaitoksista annetussa laissa (627/87) tarkoitetut valtion liikelaitokset, esimerkiksi Valtionrautatiet ja Karttakeskus, ovat

virastomuotoisen liikelaitoksen ja valtion omistaman osakeyhtiön eräänlaisia välimuotoja. Liikelaitosten asema valtionhallinnossa on niin itsenäinen, että oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta niitä voisi olla perusteltua pitää valtiosta erillään olevina yksikköinä, jolloin ne olisivat itsenäisessä rangaistusvastuussa niiden puolesta tai hyväksi tehtyjen rikosten johdosta. Valtion liikelaitokset eivät kuitenkaan ole itsenäisiä oikeushenkilöitä, minkä vuoksi niidenkin toiminnassa tehtyjen rikosten johdosta yhteisö-sakkoon tulisi tuomita valtio. Yhteisösakko vaatimukseen vastaisi silti valtion liikelaitoksista annetun lain 22 §:n mukaan valtion puolesta liikelaitos itse. Kun sakon mittaamisessakin voitaisiin ehdotetun 6 §:n mukaan ottaa lähtökohdaksi liikelaitoksen oma toimintapiiri, ollaan käytännössä jo varsin lähellä liikelaitoksen itsenäistä vastuuta.

Ehdotetun 1 momentin mukaan yhteisö-sakkoon voitaisiin tuomita vain sellaisten rikosten johdosta, joiden seuraamukseksi yhteisösakko on rikoslaissa säädetty. Sanamuodon mukaan rikoslain ulkopuolisten lakien noudattamista ei voitaisi tehostaa yhteisösakon uhall. Valitun ratkaisun perusteita on selostettu yleisperustelujen jaksos 5.6. alussa. Teknisesti oikeushenkilön rangaistusvastuun rikoskohtainen soveltamisala rajattaisiin rikossäännöksiä sisältäviin rikoslain lukuihin otettavilla maininnoilla ehdotettujen yhteisövastuusäännösten soveltumisesta.

Esityksen mukaan oikeushenkilö voitaisiin tuomita yhteisö-sakkoon. Tuomitseminen tai tuomitsematta jättäminen olisi siis tuomioistui-men vapaassa harkinnassa. Keskeisimmistä harkinnassa huomioon otettavista perusteista säädettäisiin kuitenkin ehdotetussa 4 §:ssä.

Yhteisö-sakkoon voitaisiin tuomita vain virallisen syyttäjän vaatimuksesta. Asianomistajalla ei siis olisi samanlaista itsenäistä oikeutta vaatia rangaistusta oikeushenkilölle kuin rikoksen tehneelle luonnolliselle henkilölle. Itsenäiselle syyteoikeudelle ei ole myöskään käytännön tarvetta niissä rikosryhmissä, joihin yhteisö-vastuuta kaavaillaan ulotettavaksi. Nykyään asianomistajat käyttävät nimittäin oikeuttaan lähinnä kunnianloukkaus- ja liikennejutuissa. Itsenäinen syyteoikeus voisi joissakin tapauksissa antaa asianomistajalle liiankin vahvan aseman suhteessa vastapuolena olevaan oikeushenkilöön. Yhteisövastuujutut ovat lisäksi melko suuritöisiä, minkä vuoksi syyttäjän syytehar-

kinta on tarpeellinen kynnys niiden vireille tulemisessa.

Muut rikoksen seuraamukset kuin yhteisö-rangaistukset olisivat tuomittavissa oikeushenkilölle kuten tähänkin asti. Tärkeimpiä näistä ovat vahingonkorvaus sekä menettämis-seuraamukset, lähinnä rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn sekä rikoksen tekemiseen käytetyn ja muun sellaisen esineen ja omaisuuden menetetyksi tuomitseminen. Näitä koskeviin säännöksiin ei tässä yhteydessä ehdoteta tehtäväksi muutoksia. Menettämis-seuraamukseen voidaan tuomita oikeushenkilö, vaikka se ei olekaan rikoksenteijä. Näin voitaisiin yleensä tehdä silloinkin, kun yhteisö-sakkoon tuomitaan 2 §:n 2 momentin perusteella, vaikkei edes syytetä rikoksenteijää vastaan ole nostettu. Tällöinkin on nimittäin täytynyt selvittää, että oikeushenkilön ja rikoksenteijän välinen suhde on ollut 3 §:ssä tarkoitettun kaltainen. Näissä tapauksissa taas yleensä täyttyvät rikoslain 2 luvun 16 §:n mukaiset edellytykset menettämis-seuraamukseen tuomitsemiselle.

Yhteisövastuun piiriin on kaavailtu otettavaksi myös sellaisia rangaistavia tekoja, jotka saattavat johtaa uhkasakon asettamiseen ja tuomitsemiseen. Esimerkiksi kuluttajansuojalaissa on lainvastaisia markkinointitoimia koskevia uhkasakkosäännöksiä, mutta harhaanjohtavasta markkinoinnista voidaan rikoslain 30 luvun 1 §:n mukaan tuomita myös rangaistukseen. Myös ympäristölakien rikkomiseen syyllistyneet voidaan usein rangaistuksen ohella velvoittaa sakon uhalla palauttamaan ympäristö lainmukaiseen tilaan. Rikoslain uuteen 9 lukuun ei ehdoteta otettavaksi säännöksiä uhkasakon ja rangaistuksen välisestä suhteesta. Tämä merkitsisi sitä, ettei olisi ehdotonta eslettä tuomita samasta teosta yhteisö-sakkoon ja uhkasakkoon, ellei tätä ole erityissäännöksellä kielletty.

Muiden muassa kuluttajansuojalaissa on kuitenkin rajoitettu mahdollisuutta tuomita samasta teosta rangaistukseen ja uhkasakkoon. Lain 8 luvun 4 §:n mukaan ei sitä, joka rikkoo lain 2 luvun 7 §:n tai 7 luvun 23 §:n nojalla annetun uhkasakolla tehostetun kiellon esimerkiksi jatkaa lainvastaista markkinointia, voida tuomita rangaistukseen samasta teosta. Toisin sanoen rangaistukseen ei saa tuomita siitä teosta, jonka vuoksi uhkasakko voidaan määrätä maksettavaksi. Sen sijaan siitä teosta, joka on johtanut uhkasakon asettamiseen, voitaisiin rangaistus tuomita. Lainkohdan perusteluissa

(HE 8/1977 vp) todetaan tosin, ettei sekä syytteen että uhkasakolla yleensä tehostettavan kiellon esittämistä saman markkinoinnin perusteella yleensä voitane pitää asianmukaisena.

Kuluttajansuojalain kielto tuomita rangaistukseen teosta, joka voi johtaa uhkasakon tuomitsemiseen, estäisi luonnollisesti myös yhteisö-sakon tuomitsemisen. Sama koskee muita vastaavia kieltoja. Sen sijaan poikkeuksellisesti olisi mahdollista, että uhkasakkomenettely ja vaatimus yhteisö-sakkoon tuomitsemisesta pantaisiin vireille saman teon perusteella. Tähän vaihtoehtoon turvautumiseen tulisi kuitenkin suhtautua vielä pidättyvämmmin kuin yksilöille tuomittavan rangaistuksen ollessa kysymyksessä.

2 momentti. Esityksen mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle jäisi julkisen vallan käyttö. Vastuun kannalta ei siten olisi merkitystä sillä, minkä tyyppisen oikeushenkilön tai sen osan toiminnassa rikos on tehty, vaan ratkaisevaa olisi se, onko rikos tehty julkisen vallan käytössä. Esimerkiksi liiketoiminnan harjoittajana julkisyhteisöt olisivat suunnitelmien mukaan samassa asemassa kuin yksityisoikeudelliset oikeushenkilöt sovellettaessa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säännöksiä. Sama koskisi useita ympäristörikoksen tunnusmerkistön toteuttavia tekoja rikoslaissa.

Julkisen vallan käyttämisen piiri rajautuu esityksen mukaan samojen näkökohtien mukaan kuin vahingonkorvauslaissa. Hallituksen esityksessä vahingonkorvauslaiksi (HE 187/1973 vp) luetellaan eräitä toimintamuotoja esimerkkeinä julkisen vallan käyttämisestä. Sellaisina mainitaan muun muassa oikeudenhoito, poliisitoimi, palontorjunta, terveydenhoito, opetustoimi, yleisten teiden, vesiväylien ja satamien hoito, kunnallishallinto, tuomioistuinten tai hallintoviranomaisen päätöksenteko tai hallintotoimi, rakennustarkastus, elintarvikkeiden ja lääkkeiden tarkastus, moottoriajoneuvojen ja alusten katsastus sekä sähkölaitteiden ja kaasulaitteiden tarkastus. Esimerkkinä julkisen vallan käytöstä on mainittu myös Suomen Asianajajaliiton kurinpitotoimi.

Esimerkkiluettelo sisältää erilaisia aineksia. On myös ilmeistä, ettei kaikkia lueltujen toimintamuotojen yhteydessä tehtyjä rikoksia voida pitää julkisen vallan käytössä tehtyinä rikoksina. Sellaisena ei voitane pitää esimerkiksi kaupungin palolaitoksen auton kuljettajan tekemää liikenne-rikosta, potilaan kuolemaan

johtanutta lääkärin hoitovirhettä, yleisen tien puhdistamisen laiminlyöntiä sankan lumipyryn jäljiltä, vaarallisen kaiteen korjaamisen laiminlyöntiä kaupungin sosiaaliviraston portaissa tai laiminlyöntiä maksaa säännösten edellyttämää palkkiota lautakunnan jäsenille. Määritelmää ei sen vuoksi ole syytä muodostaa yksinomaan lähtemällä toiminta-aloista.

Esityksessä on lähdetty siitä näkökulmasta, että julkisen vallan käyttäminen merkitsee oikeussäännösten asettamista sekä niiden soveltamista viranomaisten tai niihin rinnastettavien toimielinten toiminnassa silloin, kun puututaan yksilön vapauseriin. Julkisen vallan käytössä tehdystä rikoksesta on niin muodoin kysymys silloin, kun rikoksen tunnusmerkistön täyttää teko, toimenpide tai päätös, johon julkisyhteisöllä on oikeus vain sellaisten oikeussääntöjen nojalla, joilla vaikutetaan yksityisten oikeuksiin, velvollisuuksiin tai etuihin. Julkisen vallan käytön ei välttämättä ole kohdistuttava julkisyhteisön ulkopuolisiin. Julkisen vallan käyttöä on nimittäin myös virkamieheen kohdistuva kurinpitotoimi taikka ylemmän viranomaisen alaiselleen antama viranhoitoon liittyvä määräys, virkaan nimittäminen tai siitä vapauttaminen tai muu vastaava toimi, päätös tai menettely.

Julkisen vallan käyttäminen on otettu rangaistavuuden rajaa osoittavaksi kriteeriksi myös rikoslain 2 luvun 12 §:ään, jossa määritellään virkamiehen käsite. Säännöksen 1 momentin 3 kohdan mukaan pidetään virkamiehenä muissakin kuin momentin 1 kohdassa tarkoitetuissa (muiden muassa valtio, kunnat ja kuntainliitot) yhteisöissä toimivia henkilöitä, jos he käyttävät julkista valtaa, sekä muuten kuin yhteisössä julkista valtaa käyttäviä. Erona rikoslain 2 luvun ja ehdotetun 9 luvun välillä vastuun rajaamisessa on, että 2 luvun mukaan julkista valtaa käyttävät kuuluvat virkarikosvastuun piiriin, kun taas 9 luvun mukaan julkisen vallan käyttäminen jäisi oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle.

Julkisen vallan käsitteen käyttäminen toisaalta rangaistusvastuuta laajentavana rikoslain 2 luvussa ja toisaalta sitä supistavana lain 9 luvussa on johtanut periaatteelliseen eroavuuteen lakiteksteissä. Virkarikosvastuun kannalta on merkittävää vain lakiin, asetukseen tai niiden perusteella annettuun määräykseen perustuva julkisen vallan käyttäminen. Vastaavaa rajoitusta ei ole haluttu ottaa ehdotettuun 2 momenttiin, koska käsite on rangaistusvastuu-

ta rajoittavana siinä ulotettavissa laajemmaksi kuin 2 luvussa. Määritelmien ero voisi käytännössä tulla näkyviin esimerkiksi silloin, kun jokin yksittäinen toimi katsottaisiin tosiasialliseksi julkisen vallan käyttämiseksi, vaikka se ei perustuisikaan lakiin, asetukseen tai niiden nojalla annettuun määräykseen. Julkisen vallan käsitteen käyttäminen kerrotulla tavalla vastakkaisissa tehtävissä 2 luvussa ja 9 luvussa tekisi tällöin periaatteessa mahdolliseksi senkin, että käsitettä jouduttaisiin rajatapauksissa tulkitsemaan eri tavoin näiden lukujen kannalta. Tämä olisi kuitenkin käytännössä hyvin epätoennäköistä.

2 §. Rangaistusvastuun edellytykset

1 momentti. Säännöksessä asetettaisiin oikeushenkilön omaan toimintaan sekä toiminnan ja tehdyn rikoksen keskinäiseen suhteeseen liittyvät rangaistusvastuun perusedellytykset. Oikeushenkilö voitaisiin tuomita yhteisösakoon vain, jos sen johto on ollut osallisena rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos oikeushenkilö on lyönyt laimin velvollisuutensa noudattaa toiminnassaan riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Laiminlyönnin on tällöin vähintäänkin täytynyt olennaisesti lisätä mahdollisuutta siihen, että oikeushenkilön toiminnassa on tehty rikos.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on erityisen perusteltu silloin, kun rikos perustuu oikeushenkilön ylimpien päätöksentekielinten välittömään myötävaikutukseen. Oikeushenkilön lakimääräiseen päättävään elimeen tai oikeushenkilön muuhun johtoon kuuluvan henkilön toiminta voi perustaa yhteisövastuun pelkän rikokseen osallisuuden perusteella, ilman että mitään erityistä huolellisuus- tai varovaisuusvelvollisuutta olisi rikottu. Tämä vastuuperuste, *johdon osallisuus rikokseen*, ehdotetaan erikseen mainittavaksi vastuun edellytyksiä koskevassa 1 momentissa.

Lakimääräisillä toimielimillä tarkoitetaan yhdistyksen tai säätiön hallitusta, avoimen yhtiön osakkaita, kommandiittiyhtiön vastuunalaisia yhtiömiehiä, osakeyhtiön hallitusta, hallintoneuvostoa, toimitusjohtajaa, yhtiökokouksen osanottajia ja tilintarkastajia, kunnanhallitusta ja kunnallisia lautakuntia sekä muissa erilaisissa oikeushenkilöissä koskeissa säädöksissä mainittuja vastaavia toimielimiä.

Lakimääräisten toimielinten ohella oikeus-

henkilön johtoon kuuluu yleensä muita päätöksentekijöitä, joiden toimivalta on määrätty oikeushenkilön sisäisin päätöksin. Tällaisilla henkilöillä täytyy olla paljon itsenäistä päätösvaltaa, jotta heitä voitaisiin pitää lainkohdassa tarkoitettulla tavalla muuhun johtoon kuuluvina. Jonkin suuryrityksen toimialajohtaja voisi olla tällainen, samoin jostakin tuotantolaitoksesta laajoin valtuuksin vastaava paikallisjohtaja. Keskijohtoon kuuluvia, esimerkiksi osastopäällikkötason esimiehiä ei yleensä voitaisi pitää tässä tarkoitettulla tavalla muuhun johtoon kuuluvina. Tarkkarajaista johdon määritelmää on mahdotonta laatia, koska käytännössä organisaatiot ja niiden sisäinen toimivaltajako voidaan järjestää lukemattomilla eri tavoilla. Julkisyhteisöissä voi lakimääräisten toimielinten ohella olla erilaisia laissa mainitsemattomia kollektiivisia päätöksentekuelimiä, esimerkiksi niin sanottuja vapaaehtoisia kunnallisia lautakuntia tai toimikuntia. Näiden jäsenet voisivat myös olla 1 momentissa tarkoitettulla tavalla muuhun johtoon kuuluvia.

Rikokseen osallisuuden käsitettä käytetään laajassa merkityksessä. Oikeushenkilön johto olisi säännöksen tarkoittamassa mielessä osallisena rikokseen myös silloin, kun johdon jäsen on ollut yhteisöosakkovaateen perustana olevan rikoksen varsinaisena tekijänä. Tavanomaiseen tapaan osallisia olisivat tietenkin tekijäkumppanit sekä yllyttäjät ja avunantajat. Oikeushenkilön johtoon kuuluvan osallisuus voi tarkoittaa vain yhden johtohenkilön, esimerkiksi hallituksen puheenjohtajan lainvastaista menettelyä, mutta yhtä lailla on mahdollista, että rikos oikeushenkilön toiminnassa tehdään ylimpien päätöksentekielinten kollektiivisen päätöksen perusteella.

Oikeushenkilön johdolla on myös velvollisuus *estää rikoksen tekeminen* silloin, kun johto tietää, että lakia tullaan rikkomaan tai sitä rikotaan parhaillaan. Kun oikeushenkilön on tietyissä rajoissa ryhdyttävä toimiin sellaisten rikosten ehkäisemiseksi, joita oikeushenkilön toiminnassa saattaa esiintyä, ei johto luonnollisesti voi sallia sellaisten rikosten tekemistä, joista on jo tietoinen. Sallimisen käsitteeseen sisältyy vaatimus siitä, että rikos on ollut estettävissä. Jos rikosta ei ole voitu estää, pelkkä johdon tietoisuus rikoksesta ei voi perustaa oikeushenkilölle rangaistusvastuuta.

Jos oikeushenkilön johtoon kuuluva ei ole ollut osallisena rikokseen, jonka johdosta yhteisöosakkoon tuomitsemista vaaditaan, tai tie-

toinen siitä, vastuun perusteena täytyy olla *huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden* rikkomisen. Ehdotetun momentin mukaan oikeushenkilön on noudatettava toiminnassaan vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Ilmaisulla viitataan oikeushenkilön velvollisuuteen järjestää sen puolesta toimivien henkilöiden valinta, vastuu, toimivalta, ohjaus ja valvonta sekä toiminta muutenkin tavalla, jota toiminnan lainmukaisuus edellyttää ja jota siltä olosuhteet huomioon ottaen voidaan vaatia. Säännöksellä ei luoda uusia velvollisuuksia, sillä vaatimukset sisältyvät jo nyt Suomen oikeusjärjestykseen.

Huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden sisältö määräytyy käytännön tasolla eri oikeushenkilötyyppejä ja toiminta-alueita koskevien normien mukaan. Oikeushenkilön tehtävänä on huolehtia niistä järjestelyistä, jotka sille ovat mahdollisia sen puolesta tai hyväksi tehtävien lainvastaisuuksien ehkäisemiseksi. Toisaalta oikeushenkilöltä vaadittavien toimenpiteiden tulee olla kohtuullisissa, järkevässä ja perustellussa suhteessa niihin olosuhteisiin, joissa oikeushenkilö kulloinkin toimii.

Oikeushenkilön velvollisuuksia säännöstävä 1 momentti on varsin joustava normi, jonka sisällön täsmentämisessä suuri merkitys tulisi olemaan oikeudellisella käytännöllä. Toisaalta sen sisältöä täsmentäisivät monet muualla lainsäädännössä sijaitsevat oikeushenkilöiden huolenpito-, valvonta- ja muita velvollisuuksia sisältävät säännöt. Tällaisista velvollisuuksista voidaan mainita esimerkkeinä seuraavat:

1) Koneiden ja laitteiden tai tuotantotoimintojen turvallisuuteen tähtäävät huolenpito- ja valvontavelvollisuudet, joita sisältyy muun muassa ydinenergiainsäädäntöön, kaivoslakiin (503/65), räjähdysvaarallisia aineita koskevaan lainsäädäntöön ja sähkölakiin (319/79).

2) Ympäristön pilaantumisen tai vahingollisen muuttumisen ehkäisemiseksi säädetyt velvollisuudet, joita sisältyy esimerkiksi vesiensuojelusta, ilmansuojelusta, jätehuollosta ja öljyhävikojen torjumisesta annettuihin säännöksiin.

3) Oikeushenkilöiden velvollisuudet työnantajina muun muassa työsopimuslain (320/70), työaikalain (604/46), vuosilomalakien sekä työturvallisuutta, työterveyshuoltoa ja työsuojelun valvontaa koskevien lakien mukaan.

4) Elinkeinotoiminnan järjestämistä sääntelevät velvollisuudet, joita sisältyy muun muassa pankki- ja vakuutustoimintaa, kauppaa, kiinteistönvälitystä, matkatoimistoja sekä majoi-

tus- ja ravitsemisliikkeitä koskeviin säännöksiin.

5) Velvollisuudet, joiden pääasiallisena tarkoituksena on luotettavan kuvan saaminen oikeushenkilön taloudesta ja varainkäytöstä, sisältyvät ennen kaikkea kirjanpitolakiin (655/73) ja -asetukseen (783/73).

6) Tuotteiden turvallisuuden varmistamiseksi on säädetty huolenpitovelvollisuudesta muun muassa tuoteturvallisuuslaissa (914/86) sekä elintarvike- ja terveydenhoitolainsäädännössä.

7) Valtion tuen vastaanottamisesta aiheutuvista velvollisuuksista on voitu säätää eri tukimuotoja koskevissa laeissa tai velvollisuuksia on voitu asettaa yksittäisissä valtionapupäätöksissä.

8) Yleisluonteiset velvollisuudet järjestää oikeushenkilön hallinto lain tarkoittamalla tavalla, joista esimerkkeinä voidaan mainita yhdistyslain, säätiölain, osakeyhtiölain ja osuuskuntalain säännökset.

9) Julkisessa hallinnossa on tavanomaista, että virastojen ja laitosten johdolla on virkavelvollisuutena alaistensa toiminnan ohjaaminen ja valvonta, mihin sisältyy toiminnan lainmukaisuuden valvonta.

Ei ole mahdollista luetella yksityiskohtaisesti kunkin oikeushenkilön velvollisuuksia eri tilanteissa ja sen erilaisilla toimintalohkoilla. Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksinä edellä luetelluilla ja niihin verrattavilla velvollisuuksilla on merkitystä, jos niiden rikkominen tekee mahdolliseksi rikoksen tekemisen oikeushenkilön toiminnassa tai olennaisesti lisää rikoksen tekemisen mahdollisuutta. Kyseessä olevien velvollisuuksien rikkomista on siis tarkasteltava siitä näkökulmasta, olisiko velvollisuuden täyttämisenä ollut merkitystä oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehdyn rikoksen ehkäisemisessä.

Pelkkä rikoksen tapahtuminen puolestaan ei tietenkään riitä osoittamaan sitä, että oikeushenkilö on rangaistusvastuun perustavalla tavalla rikkonut velvollisuuksiaan.

Yleisluonteisia perusteita, joiden mukaan oikeushenkilön velvollisuudet ehkäistä sen toiminnassa mahdollisia rikoksia määräytyvät, voidaan esittää. Ensinnäkin oikeushenkilöillä on erityisen pitkälle ulottuvat velvollisuudet ehkäistä omassa toiminnassaan sellaisia rikoksia, joita koskevat säännökset kohdistuvat oikeushenkilön pääasiallisiin toimintamuotoihin. Niinpä esimerkiksi päätoimialanaan kulutushyödykkeitä markkinoivan elinkeinonharjoittajan

on omin toimenpitein aktiivisemmin pidettävä huolta markkinointia koskevien säännösten noudattamisesta kuin kulutushyödykkeitä satunnaisesti myyvän elinkeinonharjoittajan, joka pääasiallisesti toimii muulla alalla.

Vaadittavat toimenpiteet on suhteutettava siihen merkitykseen, joka velvollisuudella oikeushenkilön toiminnan kokonaisuudessa on. Esimerkiksi avustuspäätöksen tai avustuksen väärinkäytön ehkäisemiseksi voidaan edellyttää tiukan valvonnan järjestämistä sellaisen oikeushenkilön organisaation sisällä, joka huomattavan suuressa laajuudessa nauttii julkista taloudellista tukea. Sen sijaan satunnaisesti julkista taloudellista tukea saavan yhteisön vastaavan valvontavelvollisuuden laajuus on suhteutettava julkisen tuen suuruuteen ja merkitykseen yhteisön toiminnassa. Vielä yhtenä esimerkkinä voidaan mainita, että suuren öljyvaraston omistavalta öljynjalostajalta tai myyntiyhtiöltä voidaan edellyttää tehokkaampia toimia ympäristövahinkojen ehkäisemiseksi kuin öljytuotteita vähittäin myyvältä huoltoasemalta tai siihen verrattavalta.

Oikeushenkilön velvollisuudet sen puolesta tai hyväksi tehtävien rikosten ehkäisemisessä vaihtelevat myös rikoslajeittain. Joidenkin rikosten tekemiseen vaikuttaa muita rikoksia enemmän se, että rikoksen tekemiseen sattumalta tarjoutuu houkutteleva tilaisuus. Myös oikeushenkilön puolesta tai hyväksi voidaan tehdä rikoksia, joiden tekeminen on niin satunnaista, ettei siihen yleisen kokemuksen mukaan voida sanottavasti varautua. Tämä näkökohta on pyritty ottamaan huomioon hahmoteltaessa oikeushenkilön rangaistusvastuun rikoskohtaisista soveltamisalaa. Sillä on kuitenkin merkitystä myös kysyttäessä, millaisiin toimiin oikeushenkilön on ryhdyttävä sen puolesta tai hyväksi mahdollisesti tehtävien rikosten ehkäisemiseksi. Esimerkiksi hakiessaan avustuksia valtiolta oikeushenkilön on omin toimenpitein huolehdittava järjestelyistä, joilla voidaan varmistaa viranomaisille annettavien tietojen totuudenmukaisuus ja luotettavuus.

Rikosten vakavuusasteella on myös merkitystä. Mitä vakavammasta mahdollisesta rikollisesta toiminnasta on kyse, sitä tarkemmat valvonta- ja muut järjestelyt on toteutettava. Rikoksen vakavuusaste tulisi tässä suhteessa arvioida toisaalta rikoksesta laissa säädetyn rangaistuksen, toisaalta mahdollisen rikoksen ennakoitavissa olevan vahingollisuuden tai vaarallisuuden perusteella.

Nykyaikainen teollisuustuotanto ja muu elinkeinotoiminta sisältävät monesti riskejä, joiden olemassaolo siedetään, koska itse toiminta on välttämätöntä ja yhteiskunnallisesti hyödyllistä. Riskeihin on varauduttu säätämällä kyseessä oleva toiminta riippuvaksi viranomaisten luvasta, asettamalla turvallisuusnormeja ja valvomalla lupaehtojen ja normien noudattamista. Oikeusjärjestyksessä on pyritty noudattamaan periaatetta, jonka mukaan toiminnan harjoittajalta edellytetään sitä tarkempia, laajempia ja perusteellisempia varotoimenpiteitä, mitä enemmän vaaraa aiheuttavasta toiminnasta on kysymys, vaikka toiminta sinänsä olisi tarpeellisuutensa ja hyödyllisyytensä vuoksi sallittua. Tällä periaatteellisella näkökohdalla olisi luonnollisesti myös merkitystä huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuutta rajattaessa.

Jos oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehty rikos on sellainen, että päättävään elimeen kuuluva tai virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön oleva taikka toimeksiannon perusteella toiminut on ylittänyt valtuutensa, oikeushenkilön rangaistukseen tuomitseminen riippuu siitä, onko rikoksen tehneen toimivalta ja vastuu määritelty riittävän selkeästi ja onko häntä ohjattu ja valvottu asianmukaisesti. Oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen voi tällaisissa tapauksissa ilmetä esimerkiksi valtuuksien jäämisenä epäselviksi, jonkun osoittamisena tehtävään, jonka hoitamiseen lain edellyttämällä tavalla tällä ei ole riittävää tietoa ja taitoa, tai ohjauksen ja valvonnan riittämättömyytensä. Tietyssä mielessä kaikki oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehdyt rikokset perustuvat toimivallan ylittämiseen, koska Suomen oikeusjärjestyksen mukaan ketään ei voida pätevästi valtuuttaa rikkomaan lakia. Se, että rikoksen tekijä on lakia rikkoessaan ylittänyt valtuutensa, ei siis vapauta oikeushenkilöä rangaistusvastuusta, jos se on rikkonut tai laiminlyönyt 1 momentissa tarkoitettuja velvollisuuksiansa.

Oikeushenkilöä ei ehdotuksen mukaan pidetä rikoksen tekijänä eikä sen toiminnan tahallisuudesta tai tuottamuksellisuudesta ole mahdollista puhua samassa mielessä kuin tarkoitettaessa luonnollisen henkilön henkistä suhdetta tekoonsa. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei voida perustaa pelkästään siihen, että se ei ole täyttänyt momentissa tarkoitettuja toimintaansa liittyviä velvollisuuksiaan. Laiminlyönnin olisi lisäksi täytynyt mahdollistaa rikoksen tekeminen tai ainakin olennaisesti helpottaa sitä. Tämä syy-yhteyden vaatimus ilmenee mo-

mentin lopusta, jonka mukaan vaadittavaa varovaisuutta on noudatettava rikoksen ehkäisemiseksi.

Organisaation toiminnassa tehtyä rikosta on keinotekoista pitää sellaisena ulkonaisesti ilmenevänä seurauksena, jonka välttämätön edellytys oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen olisi. Rikos on organisaation toiminnassakin tehtynä inhimillinen teko, johon liittyy erilaisia syiden ja seurausten muodostamia ketjuja. Oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen merkitys sen puolesta tai hyväksi tehtävän rikoksen edellytyksenä arvioitaisiin esityksen mukaan kysymällä, onko oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen tai laiminlyönti selvästi havaittavalla tavalla lisännyt rikoksen tekemisen mahdollisuutta. Syy-yhteys on olemassa, jos oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen kautta sen puolesta tai hyväksi tehtävän rikoksen riski on olennaisesti kasvanut. Riskin kohoamisen määrää ei ole mahdollista ilmaista täsmällisesti esimerkiksi prosenttilukuna. Riskin kohoaminen on olennaista silloin, kun se yleisen elämäkokemuksen mukaan huolellisesti punnittaessa otetaan huomioon. Vähäisempi rikoksen mahdollisuuden kasvu ei olisi riittävä oikeushenkilön rangaistusvastuun perustaksi.

Oikeushenkilön tuomitseminen rangaistukseen edellyttäisi luonnollisesti myös, että rikos on tehty. Oikeushenkilön velvollisuuksien laiminlyönti ei siis sellaisenaan olisi rangaistavaa. Rikoksen täytyisi lisäksi olla luettavissa tekijälleen syyksi siten kuin siitä asianomaisessa rikossäännöksessä säädetään. Tätä ei ole säännöksessä nimenomaisesti todettu, mutta vaatimus sisältyy jo itse rikoksen käsitteeseen. Jos tekijän suhtautuminen tekoon ei täytä rikossäännöksessä edellytettyä syyksiluettavuuden vaatimusta eli tahallisuutta tai tuottamusta, teko ei ole rikos. Syyksiluettavuuden vaatimukseen yhteisövastuun käyttöön ottaminen ei toisi mitään uutta.

Ääritapauksissa itse rangaistava teko saatetaisiin antaa tehtäväksi syyntakeettomalle tai sellaiselle henkilölle, jota muuten ei voida teon vuoksi rangaista. Tämänkään järjestelyn avulla ei voitaisi välttää oikeushenkilön rangaistusvastuuta, koska yksilörikoksen rangaistavuus voitaisiin tällöin perustaa niin sanotun välillisen tekemisen konstruktiolle.

2 momentti. Säännöksen ensimmäisen virkkeen mukaan oikeushenkilö voitaisiin kahdessa tapausryhmässä tuomita rangaistukseen, vaikkoi oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehdystä

rikoksesta tuomittaisikaan ketään rangaistukseen. Ensimmäisessä ryhmässä on kyse niin sanotusta anonymistia syyllisyydestä eli siitä, ettei edes syytetä voida nostaa tai se hylätään, koska rikoksenteikijää ei saada selville. Toisen ryhmän muodostavat ne tapaukset, joissa rikoksenteikijä kyllä on selvillä, mutta häntä ei tästä huolimatta joko voida tai haluta tuomita rangaistukseen.

Ehdotetun 2 momentin ensimmäinen virke olisi poikkeussäännös eikä sen ottamisella lakiin puututtaisi säännönmukaiseen yksilölliseen rangaistusvastuuseen. Oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöön ottamisesta huolimatta yksittäiset rikoksenteikijät tulisi yrittää etsiä oikeushenkilön organisaation sisältä aivan kuten nykyäänkin tehdään. Vaikka rangaistusvaatimuksen esittäminen oikeushenkilöä vastaan ei välttämättä edellyttäisi edes syytteen nostamista sen puolesta tai hyväksi toiminutta rikoksenteikijää vastaan, käytännössä rangaistukseen säännönmukaisesti tuomittaisiin sekä rikoksenteikijä että oikeushenkilö.

Anonyymi syyllisyys täytyy samastamisen ja isännänvastuun ohella ottaa oikeushenkilön rangaistusvastuun perustaksi, ettei rangaistavuuteen jäisi aukkoa. Muussa tapauksessa sellainen oikeushenkilö, joka kokonaan on lyönyt laimin huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuutensa, olisi rangaistusvastuun kannalta edullisemmassa asemassa kuin sellainen, joka on vähäisemmässä määrin rikkonut kyseiset velvollisuutensa. Rikoksen tekijän jääminen ilmi tulematta saattaa johtua juuri tällaisesta täydellisestä laiminlyömisestä. On siis oltava mahdollista rangaista oikeushenkilöä, jonka puolesta tai hyväksi voidaan olosuhteista päätellen varmuudella havaita rikoksen tulleen tehdyksi, vaikka oikeushenkilön laiminlyönnin johdosta ei voitaisikaan selvittää, kuka tai ketkä organisaatioon kuuluvista ovat yksilöllisinä syyllisinä rikoksesta vastuussa.

Ehdotetun säännöksen mukaan oikeushenkilö voitaisiin tuomita rangaistukseen myös silloin, kun rikoksenteikijän jääminen selvittämättä ei johdu oikeushenkilön laiminlyönnistä. Se seikka, että rikoksenteikijää ei esimerkiksi kunkin rikoksesta epäillyn kiistäessä teon saada näytön puuttumisen vuoksi selville, ei mitenkään vähennä oikeushenkilön niiden laiminlyöntien moitittavuutta, jotka ovat mahdollisianeet rikoksen tekemisen.

Anonymistia syyllisyydestä olisi kysymys esimerkiksi silloin, kun vesistön pilaantumista

on aiheutunut jätevedestä, joka voi olla peräisin vain yhdestä laitoksesta, mutta päästön ajankohtaa ei pystytty selvittämään. Tällöin ei aina voida myöskään saada selvyyttä siihen, kuka päästön tapahtuessa on ollut vastuussa lupaehtojen noudattamisesta. Toinen esimerkki anonymistia syyllisyydestä on se, että useat organisaatioon kuuluvat henkilöt puolustautuvat itseensä kohdistuvaa syytetä vastaan vedoten päättävän elimen antamiin, epäselviksi ja puutteelliseksi todettuihin ohjeisiin ja pyrkivät osoittamaan laiminlyönnin kuuluvan jonkun toisen vastuupiiriin.

Silloinkin, kun syyllistä ei tiedetä, tulee syyttäjän rikoslainkäytössä voimassa olevien todistustaakkasääntöjen mukaan näyttää toteen seikat, joihin rangaistusvaatimus perustuu. Syyttäjän olisi siis näytettävä, että on tapahtunut teko tai laiminlyönti, josta laissa on säädetty rangaistus sekä rikoksenteikijälle että oikeushenkilölle. Syyttäjän on lisäksi näytettävä, että teko on tapahtunut määrätyn oikeushenkilön organisaatiossa sen puolesta tai hyväksi. Samoin on osoitettava, ettei 1 momentissa mainittua huolellisuutta ja varovaisuutta ole noudatettu ja että rikos on tapahtunut sen seurauksena taikka että oikeushenkilön johto on ollut osallisena rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen. Edelleen syyttäjän on osoitettava, että rikos täyttää lain edellyttämän syyksiluettavuusvaatimuksen.

Vaikka rikoksenteikijä olisikin selvillä, oikeushenkilö voitaisiin eräissä tapauksissa tuomita rangaistukseen huolimatta siitä, ettei rikoksenteikijää ole tuomittu rangaistukseen. Oikeushenkilön rangaistusvastuun suhde yksilölliseen rikosoikeudelliseen vastuuseen olisi näin ollen samankaltainen kuin nykyinen konfiskaation ja rangaistusvaatimuksen välinen suhde.

Rikoksenteikijä on voinut esimerkiksi paon vuoksi jäädä asettamatta vastuuseen, hän on saattanut kuolla tai syyteoikeus on saattanut vanhentua vain rikoksenteikijään nähden. Hänen on myös voitu soveltaa toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä vaikkapa niin sanotun kumulatiivisen syyllisyyden ollessa kyseessä. Tällöin huolimatta siitä, että oikeushenkilön puolesta tehtyjä useita yksilöllisiä rikoksia pidetään niin vähäisinä, ettei niistä nosteta syytetä, rikosten yhteisen merkityksen vuoksi yhteisöön kuitenkin kohdistetaan rangaistusvaatimus. Tämä olisi kuitenkin hyvin poikkeuksellinen lopputulos. Ensinnäkään vähäisimpiä rikoksia ei ole tarkoitus lainkaan ottaa

yhteisövastuun piiriin. Toiseksi se, että rikoksentekijä jätetään tuomitsematta rangaistukseen, on yleensä vahva peruste jättää myös oikeushenkilö rangaistukseen tuomitsematta.

Pykälän 2 momentin toinen virke on tarpeen siitä syystä, että myös asianomistajarikoksia saattaa tulla yhteisövastuun piiriin. Ilman ehdotettavaa rajausta oikeushenkilö voitaisiin momentin ensimmäisen virkkeen mukaan tuomita yhteisösakkoon, vaikka asianomistaja ei haluaisi rikoksentekijää edes syytettävän. Kun asianomistajalle on annettu oikeus estää rangaistuksen tuomitseminen yksilörikoksesta, tulee oikeuden ulottua myös tähän rikokseen perustuvaan yhteisösakkoon. Ilman nimenomaista säännöstäkin on selvää, ettei syyttäjän tarvitse vaatia yhteisörangaistusta niissä tapauksissa, joissa siihen tuomitseminen ei olisi mahdollista.

3 §. Rikoksentekijän ja oikeushenkilön välinen suhde

1 momentti. Ehdotetussa säännöksessä määriteltäisiin ne tavat, joilla rikoksentekijän menettely voi rangaistusvastuun perustavalla tavalla liittyä oikeushenkilön toimintaan. Säännös muodostaa yhdessä 2 §:n kanssa kokonaisuuden, jonka merkitystä oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta on selostettu luvun perusteluiden jaksossa 5.3.

Luvun 1 §:n 1 momentin mukaan oikeushenkilö voitaisiin tuomita rangaistukseen vain sellaisen rikoksen johdosta, joka on tehty oikeushenkilön toiminnassa. Tämä tarkoittaisi 3 §:n 1 momentin mukaan ensinnäkin sitä, että rikoksentekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehdessään rikoksen. Oikeushenkilön puolesta voi toimia se, joka on oikeutettu edustamaan oikeushenkilöä tai käyttämään jossain asiassa oikeushenkilön päätösvaltaa. Puolesta voi toimia myös sellainen muu henkilö, jolle on annettu tehtäväksi jokin rikollinen teko, tai jonka on annettu ainakin ymmärtää, että teko hyväksytään. Tällöin puolesta toimivan muodollisen aseman oikeushenkilön organisaatiossa ei tarvitse olla korkea.

Oikeushenkilön hyväksi — mutta ei puolesta — toimivalla taas ei ole muodollista toimivaltaa tekoonsa eikä sitä ole edes hyväksytty. Teko perustuu tyypillisesti hänen omaan ajateluunsa. Olennaista on, että tekoon tarjoutuu mahdollisuus ja että oikeushenkilö saa teosta

hyötyä. Rikoksen oikeushenkilön hyväksi voi tehdä oma työntekijä, mutta yhtä hyvin toimeksiantosopimuksen perusteella työtään tekevä ulkopuolinen.

Ehdotettu momentti sulkisi rangaistusvastuun piiristä ne tapaukset, joissa rikos kohdistuu oikeushenkilöön itseensä. Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä ei olisi olemassa esimerkiksi silloin, kun oikeushenkilön johtoon kuuluva yksittäinen henkilö on salaa käyttänyt valtion avustuksena saadut varat omiin yksityisiin tarkoituksiinsa ja tehnyt siten mahdottomaksi niiden käytön myöntämispäätöksen ehtojen tai määräysten mukaiseen tarkoitukseen. Mainitun kaltaiset rikokset eivät kuitenkaan ole oikeushenkilöä vastaan tehtyjä silloin, kun sen johdon voidaan omalla menettelyllään katsoa suostuneen varojen käyttämiseen yksityisiin tarkoituksiin.

Vaativuus rikoksen tekemisestä oikeushenkilön puolesta tai hyväksi sulkisi pois oikeushenkilön rangaistusvastuun myös sabotaasitapauksissa. Sabotaasina voidaan pitää esimerkiksi sitä, että joku tuotantolaitoksen palveluksessa oleva, katsottuaan esimerkiksi tulleen väärin kohdelluksi, kostoksi aiheuttaa tahallaan vesistön pilaantumista laitokselta käsin. Oikeushenkilön rangaistusvastuun perustavalla tavalla ei yleensääkään ole toiminut henkilö, joka on rikosta tehdessään toiminut vastoin saamiaan selviä ohjeita, joiden noudattamista on olosuhteiden edellyttämässä muodossa valvottu. Oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ei siis ole toiminut henkilö, joka on tehnyt rikoksen selkeässä muodossa esitettyä oikeushenkilön tahtoa vastaan.

Niissäkään tapauksissa, joissa rikoksentekijä toimii oikeushenkilön hyväksi, ei oikeushenkilön rangaistusvastuu ulottuisi kokonaan sen organisaation ulkopuolella olevien tekemiin rikoksiin. Rikoksentekijän tulee nimittäin kuulua oikeushenkilön johtoon taikka olla oikeushenkilöön virka- tai työsuhteessa. Rikoksentekijän toiminta voi myös perustua hänen saamaansa toimeksiantoon.

Oikeushenkilön johdon käsitettä on selvitetty 2 §:n perusteluissa. Työsuhteella on 3 §:n 1 momentin tulkinnassa niin ikään oikeusjärjestyksessämme vakiintunut merkityssisältö. Sen olennaiset piirteet on määritelty työsopimuslain säännöksillä.

Koska yksityisoikeudellisten oikeushenkilöiden ohella myös julkisyhteisöt voisivat joutua rangaistusvastuuseen, ei työ- ja virkasuhteita

ole tässä asetettu keskenään eri asemaan. Ehdotettu 1 momentti kattaisi virkamiehistä läh-
tökohtaisesti saman henkilöpiirin kuin rikos-
lain 2 luvun 12 §:n 1 momentin 1 kohta, jossa
virka- ja siihen verrattavassa palvelussuhteessa
työskentelevien henkilöiden ryhmä on rajattu.
Tällaisten virkamiesten palvelussuhde olisi siten
3 §:n 1 momentissa tarkoitettu virkasuhde. Vir-
kasuhteen käsitteen rajaamisella ei yhteisövas-
tuun kannalta olisi kuitenkaan samaa merki-
tystä kuin virkarikossäännöksiä tulkittaessa,
sillä oikeushenkilön rangaistusvastuu voisi aina
perustua myös työsuhteisten palkansaajien tai
oikeushenkilön johtoon kuuluvien tekemiin ri-
koksiin. Tässä suhteessa ei tehtäisi eroa sen
perusteella, ovatko työsuhteiset julkisoikeudel-
lisen (esimerkiksi kunnan) vai yksityisoikeudel-
lisen (esimerkiksi osakeyhtiön) oikeushenkilön
palveluksessa. Oikeushenkilön rangaistusvas-
tuun kannalta ratkaisevampi merkitys on jul-
kisen vallan käyttämisen käsitteellä, jota on
selvitetty 1 §:n perusteluissa.

Oikeushenkilön puolesta tai hyväksi voidaan
toimia virka- ja työsuhteen lisäksi erilaisten
toimeksiantojen perusteella. Toimeksiannon
saaja pysyy muodollisesti itsenäisenä eikä siten
kuulu oikeushenkilön organisaatioon. Oikeus-
henkilön rangaistusvastuu voi siten tulla kysee-
seen esimerkiksi silloin, kun sen puolesta tai
hyväksi toiminut on kauppakaaren 18 luvun
tarkoittama asiamies, kauppaedustajista ja
myyntimiehistä annetun lain (417/92) tarkoitta-
ma kauppaedustaja, kuolinpesän selvittäjä tai
pesänjakaja taikka konkurssipesän hoitaja tai
toimitsija. Vastuun syntyminen ei edellytä toi-
meksiannolta pitkää kestoa, vaan 2 §:ssä tar-
koitettua huolellisuusvelvollisuutta voidaan
rikkoa jo kertaluonteisella tehtävän antamisel-
la, jos tehtävä on annettu esimerkiksi epäpäte-
vän henkilön hoidettavaksi. Tässä tarkoitettu-
na toimeksiantona on pidettävä myös suora-
naista sopimusta rikoksen tekemisestä. Ran-
gaistusvastuu voisi siten perustua esimerkiksi
siihen, että oikeushenkilön edustaja on sopinut
jonkun ulkopuolisen kanssa jonkin tuotteen
laittomasta maasta viennistä palkkiota vastaan.

2 momentti. Ehdotetussa 2 momentissa sul-
jettaisiin pois mahdollisuus vaatia työntekijä-
asemassa olevalta henkilöltä korvausta yhteisö-
sakosta, jonka oikeushenkilö on työntekijän
rikoksen johdosta joutunut maksamaan. Yhteis-
ön tai säätiön toimielinten korvausvastuu
määräytyisi sen sijaan niitä koskevien erityisla-
kien mukaan. Tällaisia erityislakeja ovat esi-

merkiksi osakeyhtiölaki, kunnallislaki (953/76)
ja säätiölaki.

Vahingonkorvauslainsäädäntömme syntyai-
kana ei ollut olemassa yhteisösakkoa eikä
mitään siihen rinnastettavaakaan seuraamusta.
Säännöksissä ei siten ole voitu ottaa edes
periaatteellista kantaa siihen, onko oikeushen-
kilöllä oikeus vaatia maksamastaan yhteisösa-
kosta korvausta siltä, jonka tekemän rikoksen
johdosta seuraamus on tuomittu.

Kysymys työntekijän vahingonkorvausvel-
vollisuudesta liittyy tapauksiin, joissa yhteisö-
vastuu perustuu oikeushenkilöltä rikoksen eh-
käisemiseksi vaadittavan huolellisuuden ja va-
rovaisuuden laiminlyömiseen. Kun rikoksente-
kijänä on oikeushenkilön työntekijä, vahingon-
korvausvelvollisuus perustuisi työopimuslain
51 §:n 3 momentin säännökseen, jollei asiasta
otettaisi lakiin uusia säännöksiä. Mainitun
säännöksen mukaan työntekijä on vastuussa
vahingosta, jonka hän aiheuttaa työnantajal-
leen laiminlyömillä työopimuslaista tai työso-
pimuksesta aiheutuvien velvollisuuksiensa täyt-
tämisen. Keskeinen merkitys on lain 13 §:n
säännöksellä, jonka mukaan työntekijän on
noudatettava niitä määräyksiä, joita työnantaja
työn suoritusajan, laadun ja laajuuden sekä
ajan ja paikan suhteen toimivaltansa mukaises-
ti antaa. Jos työntekijä tekee työssään yhteisö-
vastuun piiriin kuuluvan rikoksen tällaisten
määräysten vastaisesti, eikä työnantajana toi-
miva oikeushenkilö ole riittävästi valvonut
määräysten noudattamista, rikos voi johtaa
yhteisösakon tuomitsemiseen.

Vahingonkorvauslain säännökset ja periaat-
teet ovat tässä tilanteessa enää työopimuslakia
täydentäviä. Vahingonkorvauslain 4 luvun
1 §:n 1 momentissa säädetään korvauksen suu-
ruuteen vaikuttavista perusteista. Korvattavan
vahingon laadusta ei ole suoranaisesti näihin
tapauksiin soveltuvia säännöksiä. Yleisten va-
hingonkorvausoikeudellisten periaatteiden mu-
kaan kuitenkin myös niin sanottu puhdas
varallisuusvahinko on korvattava silloin, kun
vahinko on aiheutettu rangaistavalla teolla.
Yleisistä periaatteista seuraa myös se, että
vahingon kärsineen myötävaikutus voi johtaa
korvauksen sovitteluun. Myötävaikutus ei
siis poista työntekijän korvausvelvollisuutta
työnantajalleen, ellei voida katsoa, että tämän
myötävaikutus on ulottunut rikoksen sallimi-
seen asti.

Voimassa olevat säännökset näyttäisivät joh-
tavan työntekijän vahingonkorvausvelvollisuu-

teen. Yleisperustelujen jaksossa 5.2. esitetyillä perusteilla ehdotetaan 3 §:n 2 momenttiin tämän vuoksi otettavaksi säännös, josta ilmenisi, ettei työntekijä ole velvollinen korvaamaan vahinkoa.

Asetelma on toinen silloin, kun korvausta vaaditaan oikeushenkilön toimielimiltä. Toimielinten jäsenten asema yhteisöissä eroaa olennaisesti työntekijöiden asemasta. Päätösvalta on lainsäädännössä keskitetty heille ja he saavat vastuullisen asemansa vuoksi yleensä työstään huomattavasti paremman korvauksen kuin työntekijät. Toimielinten jäsenten vahingonkorvausvelvollisuudesta onkin otettu eri yhteisöiden ja säätiöiden toimintaa säänteleviin lakeihin erityissäännöksiä. Myöskään velvollisuutta korvata oikeushenkilölle tämän maksama yhteisösakko ei ehdoteta suljettavaksi pois toimielinten jäseniltä. Kohtuuttomuuksien välttämiseksi korvausten suuruutta on mahdollista sovitella. Joissakin laeissa kuten esimerkiksi osakeyhtiölaissa ja osuuskuntalaissa sovittelemisesta on nimenomaiset säännökset, ja eräissä tapauksissa korkein oikeus on säännösten puuttuessa sovitellut korvausta vahingonkorvauslain periaatteiden mukaisesti.

Aiemmin mainittujen osakeyhtiö-, kunnallis- ja säätiölain ohella korvausvelvollisuus voisi perustua muiden muassa yhdistyslain, avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä annetun lain (389/88), osuuskuntalain, pankkilakien, vakuutusyhtiölain, vakuutusyhdistyslain (1250/87), avustuskassalain (471/42) tai eläkesäätiölain (469/55) säännöksiin. Nämä lait ovat siis ehdotetussa 2 momentissa tarkoitettuja säädöksiä.

Sillä, että työntekijöiden vahingonkorvausvelvollisuus yhteisösakosta suljettaisiin lakitekstissä pois, ei ole tarkoitus vaikuttaa muiden seuraamusten kuten menettämisseuraamuksen asemaan. Uudesta säännöksestä ei siis ole syytä näiden suhteen tehdä mitään vastakohtaispäätelmiä.

4 §. Perusteet tuomitsemista harkittaessa

Esityksen mukaan yhteisösakkoon tuomitseminen ei olisi tuomitsemisen edellytysten täytyessäkin pakollista, vaan ratkaisu jäisi tuomioistuimen harkintaan. Ehdotettuun 4 §:ään on koottu ne keskeiset seikat, joihin tässä harkinnassa olisi kiinnitettävä huomiota. Osa 4 §:n perusteista (1 ja 2 kohta) on samoja, joita

2 ja 3 §:ssä ehdotetaan otettavaksi yhteisösakkoon tuomitsemisen edellytyksiksi. Tällaiset edellytykset vaikuttaisivat siten tuomitsemisharkinnassa kahteen otteeseen. Perusteiden olisi ensinnäkin oltava olemassa, jotta ylipäättään voitaisiin harkita yhteisösakkoon tuomitsemista. Edellytysten täytyessä tuomioistuimen tulisi lisäksi ratkaisua tehdessään 4 §:n mukaan arvioida, miten korostuneessa muodossa tämä on tapahtunut.

Kaksi 4 §:n perusteista (2 ja 3 kohta) vaikuttaisi myös rangaistuksen mittaamiseen ehdotetun 6 §:n kautta. Muut perusteista (4-6 kohta) olisivat itsenäisiä ja vaikuttaisivat suoraan vain 4 §:n mukaiseen tuomitsemisharkintaan.

Ehdotettu 4 § edellyttää tuomioistuimelta tyypillisesti kokonaisarviointia. Se, että tuomitsemisen edellytykset ovat vain niukasti täyttyneet, ilman että oikeushenkilön menettely olisi ollut erityisen moitittavaa, puoltaisi yhteisösakon tuomitsematta jättämistä. Toisaalta jo yhdenkin harkintaperusteen esiintyminen poikkeuksellisen voimakkaana voisi johtaa seuraamuksen tuomitsemiseen.

Ehdotetussa 4 §:ssä mainittujen perusteiden lisäksi tuomioistuin voisi vapaan harkintansa mukaan ottaa myös muita seikkoja huomioon ratkaistessaan kysymystä yhteisösakkoon tuomitsemisesta. Säännökseen on otettu vain tärkeimmiksi arvioidut harkinnan perusteet.

Kohdassa 1 tarkoitettujen perusteen sisältöä on selvitetty 2 §:n perusteluissa. Mitä vakavampi tai laajemmalle ulottuva oikeushenkilön velvolluuksien laiminlyönti on ollut, sitä aiheellisempaa yhteisösakkoon tuomitseminen on. Valvonta- ja vastaavien velvolluuksien laiminlyömistä moitittavampana voitaisiin yleensä pitää sitä, että oikeushenkilön johto on ollut suoraan osallisena tehtyyn rikokseen.

Kohdassa 2 tarkoitettua rikoksentehtäjän asemalla oikeushenkilön toimielimissä on luonnollinen liittymä yhteisösakkoon. Mitä merkittävämmässä asemassa tekijä on ollut, sitä lähemmin hän samastuu oikeushenkilöön ja sitä perustellumpaa yhteisösakkoon tuomitseminen on.

Kohdan 3 peruste liittyy välittömästi siihen yksilörikokseen, joka oikeushenkilön toiminnassa on tehty. Mitä vakavampi oikeushenkilön toiminnassa tapahtunut rikos on ollut tai mitä laajempaa rangaistava toiminta on ollut, sitä suurempi syy yleensä on tuomita myös oikeushenkilö rangaistukseen.

Rikoksesta oikeushenkilölle aiheutuvat muut

seuraukset voivat vähentää tarvetta yhteisösa-
kon tuomitsemiseen. Seurauksilla tarkoitetaan
4 kohdassa lähinnä virallisia seuraamuksia,
esimerkiksi korvausvelvollisuutta, menettämis-
seuraamuksia ja hallinnollisia seuraamuksia.
Ne voisivat kuitenkin olla myös niin sanottuja
epävirallisia seuraamuksia, kuten kielteistä jul-
kisuutta, toiminnan vaikeutumista, oikeushen-
kilön omaisuuden vahingoittumista tai muita
tosiasiallisia vaikutuksia.

Rikoksesta säännönmukaisesti rangaistusten
ohella aiheutuvista muista seurauksista, kuten
vahingonkorvauksesta tai vahingollisesta julki-
suudesta, ei tietenkään pääsääntöisesti tulisi
seurata yhteisösa-
kon tuomitsematta jättämistä. Muuten uuden
seuraamuksen käyttöala supis-
tuisi olemattomiin. Rangaistuksen lisäksi tule-
vat muut seuraamukset johtaisivat yhteisösa-
kon tuomitsematta jättämiseen silloin, kun ne
muodostavat poikkeuksellisen ankaran koko-
naisuuden. Jos 4 kohdassa tarkoitettut muut
seuraukset eivät ole niin huomattavat, että ne
johtaisivat yhteisösa-
kon tuomitsematta jättämi-
seen, niillä voi kuitenkin olla vaikutusta mitat-
taessa yhteisösa-
kon suuruutta 6 §:n mukaan.

Kohdassa 5 tarkoitettut perusteet ovat suh-
teellisen yksiselitteiset. Oikeushenkilön toimia
uusien rikosten ehkäisemiseksi on selostettu
syyttämättä jättämistä koskevan 7 §:n peruste-
luissa. Yhteisösakkoon tuomitsematta jättämi-
sen suuntaan harkinnassa vaikuttaisi erityisesti
se, että oikeushenkilön 5 kohdassa tarkoitettut
toimet ovat aiheuttaneet sille huomattavia tal-
oudellisia kustannuksia.

Ehdotetun 6 kohdan perustetta soveltamalla
voidaan välttää se kohtuuttomuus, joka varsinkin
pienyrittäjissä voisi aiheutua siitä, että
sama rikos voi johtaa sekä yksilörangaistuksen
että yhteisösa-
kon tuomitsemiseen. Kun ehdotetussa 4 kohdassa
perusteena ovat oikeushen-
kilölle aiheutuneet muut seuraukset, 6 kohdas-
sa tarkoitetaan oikeushenkilön johtoon kuulu-
valle henkilölle tuomittavaa yksilörangaistusta.
Yksilörangaistuksen tulisi olla tuomittu siitä
rikoksesta, jonka johdosta oikeushenkilöä vaadi-
taan tuomittavaksi yhteisösakkoon. Erityisen
kohtuutonta kahden rangaistuksen tuomitsemi-
nen voisi olla pienyhteisöissä, jos niiden joh-
toon kuuluvalla rikoksenteijällä on kiinteät
taloudelliset siteet oikeushenkilöön esimerkiksi
omistuksen tai vakuuksien järjestämisen vuoksi.

Oikeushenkilön koon arvioinnissa oikeus-
henkilön työntekijämäärä on keskeinen perus-

te. Määrän ollessa pienempi kuin parikymmen-
tä tarve yhteisösa-
kon tuomitsemiselle yksilö-
rangaistuksen lisäksi olisi yleensä pienimmi-
lään. Tilastokeskuksen vuoden 1988 yritys- ja
toimipaikkarekisterin mukaan noin 93 %:ssa
suomalaisyrittäjistä oli vähemmän kuin 20
työntekijää. Oikeushenkilön kokoa voitaisiin
arvioida myös sen toiminnan tuottojen määrän
perusteella. Tuotto-sanaa käytetään samassa
merkityksessä kuin kirjanpitoasetuksessa. Ky-
symys on liiketoiminnassa yleensä tuotteiden
myynnistä saaduista tuloista tilikauden aikana.
Useimpien yritysten kirjanpidossa tuotot näky-
vät liikevaihtona. Oikeushenkilön kokoa arvi-
oitaessa tulisi ottaa huomioon myös sen omai-
suuden suuruus. Karkeana lähtökohtana tä-
män arvioimiselle voisi olla bruttovarallisuutta
heijastava taseen loppusumma.

Yksilörangaistukseen tuomitun omistususuu-
della oikeushenkilössä on keskeinen merkitys
ehdotetun 6 kohdan soveltamisessa. Jos omis-
tusosuus on selvästi alle 50 %, yhteisösakkoon
tuomitseminen johtanee pelkästään tällä perus-
teella harvoin sillä tavoin kohtuuttomaan seu-
raamuskokonaisuuteen, että yhteisösakkoon
tulisi jättää tuomitsematta. Omistususuuden
kasvaessa yksilörangaistusta voidaan yhä pe-
rustellummin pitää riittävänä seuraamuksena
rikoksesta.

Tyypillinen muoto henkilökohtaista vastuuta
oikeushenkilön velvoitteista on se, että esimer-
kiksi osakeyhtiön pääomistaja asettaa omaa
omaisuuttaan vakuudeksi osakeyhtiön ottamista
lainoista. Yhteisösa-
kon tuomitsemiseen olisi
erityisen vähän aihetta silloin, kun se aiheut-
taisi tällaisissa tapauksissa selvän riskin näiden
vakuuksien realisoinnista.

Arvioitaessa 6 kohdan mukaan rikoksentei-
jälle tuomitun rangaistuksen riittävyttä rikok-
sen seuraamuksena lähtökohtana tulisi olla
kokonaisharkinnan. Tärkein merkitys tässä
harkinnassa tulisi antaa yrityksen koolle ja
rikoksesta tuomitun omistususuudelle oikeus-
henkilössä. Mitä suurempi omistususuus on ja
mitä pienempi on yritys, sitä lähemmäksi tul-
laan rikosoikeuden yleisten periaatteiden vas-
taista kahden rangaistuksen tuomitsemista sa-
masta rikoksesta ja sitä vahvemmat perusteet
on jättää yhteisösakkoon tuomitsematta.

5 §. Yhteisösakko

Yhteisösakko tuomittaisiin määrämärkin,

mutta yhteisösakot eivät olisi rikesakon tapaan markkamääriltään kiinteitä. Tässä mielessä yhteisösakko on verrattavissa rikoslain 2 luvun 4 b §:n 2 momentissa mainittuun pakkokeinona käytettävään uhkasakkoon, joka asetetaan markkamääräisenä ottaen muiden seikkojen ohella huomioon asianomaisen maksukyky. Uhkasakko pakkokeinona on sopiva vertailukohta yhteisösakolle senkin vuoksi, että se on mahdollista asettaa ja tuomita maksettavaksi oikeushenkilölle.

Yhteisösakko kuitenkin myös eroaisi pakkokeinona käytettävästä uhkasakosta olennaisesti. Yhteisösakon määräämisperusteet olisivat rangaistukselle luonteenomaisia kuten ehdotetusta 6 §:stä voidaan havaita. Yhteisösakkoa määrittäessä arvostellaan rikosta ja oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomista jälkikäteen, eikä yhteisösakon tarkoituksena ole toimia yksilöidyn velvollisuuden täyttämisen tehosteenä.

Yhteisösakon vähimmäismäärä olisi 5 000 ja enimmäismäärä viisi miljoonaa markkaa.

6 §. Yhteisösakon mittaamisperusteet

Yleisten rikosoikeudellisten periaatteiden mukaan rangaistuksen on ankaruudeltaan oltava oikeudenmukaisessa suhteessa rikokseen, rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen sekä muihin sellaisiin seikkoihin, joiden perusteella rikoksen vakavuus arvioidaan. Varallisuuteen kohdistuvien rangaistusten eli käytännössä sakkojen markkamäärät on perinteisesti lisäksi suhteutettu syytetyn maksukykyyn.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun toteutumisessa tuomioistuinten omaksumalla rangaistuskäytännöllä olisi keskeinen sija, koska esityksessä ehdotettu yhteisösakon asteikko tulisi sovellettavaksi kaikissa oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin kuuluvissa rikoksissa. Sitä sovellettaisiin myös kaikkiin eri tyyppisiin oikeushenkilöihin. Ehdotetussa 6 §:ssä säänneltäisiin siis yhteisösakon mittaamista niissä rajoissa, jotka on asetettu 5 §:ssä.

1 momentti. Yhteisösakon rahamäärän vahvistamiseen vaikuttaisivat sekä oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden laiminlyönnin laajuus ja laatu taikka sen johdon osallisuus rikokseen tai rikoksen salliminen että oikeushenkilön taloudellinen asema. Laiminlyönnin ja johdon osuuden sekä oikeushenkilön

taloudellisen aseman merkitystä on tarkemmin selvitetty 2 ja 3 momentissa sekä niiden perusteluissa. Periaatteellisena lähtökohtana on, että laiminlyönnillä tai johdon osuudella ja oikeushenkilön taloudellisella asemalla olisi suunnilleen sama painoarvo yhteisösakon suuruutta määrittäessä.

Täsmällisiä ohjeita siitä, mitä tämä yhtäläinen painotus yksittäistapauksissa merkitsisi, on etukäteen mahdotonta antaa. Eräitä suuntaviivoja voidaan kuitenkin esittää. Yhteisösakkoa ei periaatteen mukaan voitaisi yleensä määrätä asteikon ylemmästä puoliskosta, jos tuomittavana on taloudelliselta asemaltaan heikko oikeushenkilö, vaikka sen laiminlyönti tai johdon osuus rikokseen olisi miten vakava tahansa. Vastaavasti olisi rangaistus valittava asteikon alemmalta puolikkaalta myös silloin, kun oikeushenkilön menettely juuri ylittää rangaistusvastuun rajan, vaikka oikeushenkilön taloudellinen asema olisi poikkeuksellisenkin vahva. Taloudelliselta asemaltaan heikolle oikeushenkilölle vähäisestä laiminlyönnistä tuomittava yhteisösakko ei saisi juurikaan ylittää asteikon alarajaa.

2 momentti. Yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa otetaan lähtökohdaksi oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen laatu ja laajuus tai oikeushenkilön johdon osuus rikokseen. Johdon osuudella tarkoitetaan osallisuutta 2 §:n 1 momentissa käytetyssä merkityksessä, mutta myös sitä, että johto on sallinut rikoksen tekemisen. Laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus, rikoksenteikijän asema oikeushenkilön toimielimissä sekä se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä. Näiden ohella noudatetaan soveltuvin osin, mitä muualla laissa säädetään rangaistuksen mittaamisesta. Viimeksi mainittu tarkoitetaan ennen kaikkea rikoslain 6 luvun säännöksistä ilmeneviä periaatteita.

Yhteisösakon mittaamisen tekee perinteisten rangaistusten mittaamista vaikeammaksi se, että oikeushenkilön rangaistusvastuussa rikosta joudutaan usein arvioimaan sekä yksilöllisen rikoksenteikijän tekona että oikeushenkilön laiminlyönnin seurauksena. On syytä korostaa, että oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin kuuluvissa rikoksissa kunkin rikoksenteikijän rangaistukset määrätään ja mitataan rikoslainsäädännössä ja lainkäytössä ennestään vakiin-

tuneella tavalla. Oikeushenkilöä ei esityksessä pidetä rikoksentehtijänä eikä oikeushenkilöllä ole sellaista syyllisyyttä kuin rikoksentehtijällä on.

Kun vastuu perustuu oikeushenkilön huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkomiseen, yhteisösakon suuruutta määrättäessä on lähtökohdaksi otettava se, mitä oikeushenkilön toiminnan yhteydessä tapahtunut rikos merkitsee oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen seurauksena. Tehdyn rikoksen vakavuus ei siis osoita oikeushenkilön laiminlyönnin laatua ja laajuutta, vaikka silläkin voi olla merkitystä arvioitaessa laiminlyöntiä ja sen merkitystä. Sovellettaessa rikoslain 6 luvusta ilmeneviä periaatteita yhteisösakon suuruuden määrittämiseen tulisi arvion tästä syystä kohdistua ensi sijassa oikeushenkilön omaan toimintaan eikä enää rikoksentehtijän menettelyyn. Rikoksentehtijän syyllisyys tulee arvioiduksi määrättäessä hänelle rikoksesta seuraavaa rangaistusta.

Rikoksen laji yhteisörangaistuksen määräämisperusteena liittyy siihen, että lainsäädännössä osoitetaan rikoksen yleisluonteinen vakavuusaste liittämällä rikossäännökseen sitä ankarampi rangaistus mitä vakavammasta rikostyyppistä on kysymys. Oikeushenkilön rangaistusvastuun perustuu siihen, että sen laiminlyönti on tehnyt rikoksen mahdolliseksi tai ainakin olennaisesti helpottanut sen tekemistä, laiminlyöntiä voidaan usein pitää sitä vakavampana mitä ankarammin rangaistavan rikoksen tekemistä se on helpottanut. Yhteisösakkoa ankaroittavaan suuntaan voi vaikuttaa sekin, että rikos toteuttaa perusrikosta koskevan säännöksen sijasta törkeän rikostyyppin tunnusmerkit. Esityksen perusteena on se, että oikeushenkilöiden on erityisesti pidettävä huolta, ettei niiden puolesta tai hyväksi tehdä törkeysasteeltaan vakavia rikoksia.

Oikeushenkilön johdon ollessa rikokseen osallisena rikoksen merkitys mittaamisessa korostuu. Kun mikään rikoksesta erillinen velvollisuuksien laiminlyöminen ei tällaisessa tapauksessa ole oikeushenkilön rankaisemisen edellytyksenä, voi tehdyn rikoksen lajilla ja vakavuudella olla ratkaiseva merkitys oikeushenkilön menettelyn moitittavuutta arvioitaessa.

Rikollisen toiminnan laajuudella on yhteisörangaistuksen mittaamisperusteena useita ulottuvuuksia. Rikollinen toiminta voi olla säännöksen tarkoittamalla tavalla laajaa ensinnäkin siten, että monet oikeushenkilön organisaatiossa olevat osallistuvat siihen. Rikollisen toimin-

nan laajuus on silloin sen tekijäpiirin laajuutta. Yhteisösakon on oltava sitä ankarampi mitä laajemmalle organisaatiossa ulottuvaa lain rikkomisen hyväksyvää ilmapiiriä rikokset ilmentävät.

Periaatteessa yksikin rikos voi ilmentää rikollisen toiminnan laajuutta myös sen vuoksi, että yksittäisiä tekoja laajemmat toimintakokonaisuudet on voitu rikossäännöksissä luonnehtia yhdeksi rikokseksi. Esimerkiksi avustuspetos on voitu tehdä pitkäaikaisen väärän kirjanpidon avulla. Rikollisen toiminnan laajuus voi olla myös sitä, että oikeushenkilön toiminnassa syyllistytään moniin yksittäisiin rikoksiin, joita erikseen arvioiden ei voida pitää erityisen vakavina. Yhteisörangaistusta korottavana seikkana voitaisiin pitää siis sitä, että rikosten tekeminen on muodostunut organisaatiossa tavanomaiseksi käytännöksi. Säännöksen tarkoittamassa mielessä voi rikollinen toiminta olla laajaa myös siten, että sillä on laajalle yhteiskuntaan ulottuvia vaikutuksia esimerkiksi sen vuoksi, että rikos kohdistuu suureen määrään ihmisiä.

Rikoksentehtijän asemalla oikeushenkilön toimielimissä on yhteisörangaistuksen mittaamisessa merkitystä, sillä mitä merkittävämmässä asemassa rikoksentehtijä tai -tekijät ovat oikeushenkilön organisaatiossa, sitä kiinteämmin rikoksen tekeminen voidaan samastaa oikeushenkilön päätöksentekoon. Erityisen vastuullisessa asemassa olevan henkilön tekemällä rikoksella on siis vakavampi luonne kuin muun henkilön tekemällä muutoin vastaavalla rikoksella. Rikoksentehtijän aseman huomioon ottaminen mainitulla tavalla yhteisörangaistusta mitattaessa on perusteltua myös siksi, että huolellisesti toimiva oikeushenkilö kiinnittää erityistä huomiota niiden henkilöiden pätevyYTEEN ja muihin ominaisuuksiin, joita valitaan organisaatiossa erityisen vastuullisiin tehtäviin.

Esityksessä ehdotetaan, että yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa otetaan huomioon myös se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä. Rikosoikeuskomitea tarkoitti mietinnössään piittaamattomuudella vakavaa poikkeamista asetettavista huolellisuusvaatimuksista, erityisesti harkittua riskin ottamista. Rikoslain 6 luvun 2 §:n 4 kohdassa tarkoitetaan ilmeisellä piittaamattomuudella rikoksentehtijän yleistä asennetta lain kieltoihin ja käskyihin, mikä ilmenee uusintarikollisuudessa aikaisemman ri-

kollisuuden ja uuden rikoksen välisenä suhteena. Tieliikennelain 99 §:ssä piittaamattomuudella tarkoitetaan lähinnä samaa kuin rikos oikeuskomitean mietinnössä.

Esityksessä tarkoitettun piittaamattomuuden määrittely poikkeaa edellä mainituista jonkin verran. Ehdotetussa 6 §:n 2 momentissa tarkoitetaan piittaamattomuudella ennen kaikkea oikeushenkilön piirissä vallitsevaa yleistä asennetta oikeusjärjestyksen asettamiin vaatimuksiin ja viranomaisten yksittäistapauksissa antamiin määräyksiin ja ohjeisiin. Oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomista voidaan pitää tavanomaista vakavampana, jos sen puolesta tehty rikos tai tässä tapauksessa useimmiten monet rikokset ilmentävät yhteisön piirissä vallitsevaa kielteistä asennetta oikeusjärjestykseen tai jopa yleistä rikollista ilmapiiriä. Viranomaisen toimivaltansa rajoissa antamasta nimenomaisesta määräyksestä huolimatta tapahtunut oikeushenkilön velvollisuuksien rikkominen olisi myös ankarammin arvosteltava kuin ilman tällaista määräystä.

Yleiset rangaistusten mittaamisperusteet voivat yhteisösakon rahamäärää vahvistettaessa olla ongelmallisia. Vaatimus, että yhteisösakon tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, on yleisenä lähtökohtana perusteltu ja jopa itseltään selvä, mutta se ei anna yleisluonteisuutensa johdosta lainkäyttäjälle useinkaan ohjetta yksittäistapauksessa. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden edistäminen on myös tärkeä yleinen lähtökohta. Yhteisösakon määräämisperusteena se on kuitenkin ongelmallinen siksi, että oikeushenkilöiden rangaistusvastuuta ei maassamme ole aikaisemmin ollut eikä rangaistuskäytäntöä sen vuoksi muodostunut. Rangaistuskäytännöstä on ongelmallista puhua senkin vuoksi, että yhteisörangaistusten tuomitseminen ei tuomioistuimissa uudistuksen voimaan tultuakaan voi olla samassa mielessä tavanomaista kuin yleisten yksilörangaistusten käyttäminen.

Tulkittaessa rangaistuksen yleisiä koventamis- ja lieventämisperusteita on lähtökohtana pidettävä sitä, että koventamisperusteita sovelletaan ahtaammin säännöksen sanamuotoon pitäytyen kuin lieventämisperusteita.

Rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus on mainittu rikoslain 6 luvun 2 §:n 1 kohdassa rangaistuksen koventamisperusteena. Tässä merkityksessä suunniteltu voi olla joko yksittäiseksi jäävä rikos tai kokonainen rikossarja.

Lain esitöissä on eräänä suunnitelmallisuuden ilmenemismuotona mainittu rikoksen ammattimaisuus. Suunnitelmallisuus tarkoittaa sitä, ettei rikosta ole tehty pelkämästä mieleenjohtumasta, satunnaisesta laiminlyönnistä tai lyhyen harkinnan jälkeen, vaan että tekoa tai tekosarjaa on punnittu eri puolilta ennen päätöksen täytäntöönpanoa ja erilaisin toimenpitein pyritty helpottamaan rikoksen tekemistä tai että on harkittu keinoja rikoksen paljastumisen estämiseksi.

Sellaisissa oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin kuuluvissa rikoksissa, joissa rikoksen tunnusmerkistön toteuttaminen jo sellaisenaan edellyttää jonkinasteista suunnittelua, suunnitelmallisuus voisi tulla yhteisösakon koventamisperusteena kysymykseen vain silloin, kun rikosta on valmisteltu selvästi rikoslajiin säännönmukaisesti kuuluvaa harkintaa perusteellemmin. Suunnitelmallisuus voi ilmetä myös ryhtymisenä toimenpiteisiin, joilla on tarkoitus välttää yhteisösakolta tai saada se määrättyksi normaalia pienempänä. Käytännössä oikeushenkilön jonkin päättävän toimielimen on täytynyt vähintäänkin hyväksyä rikoksen tekeminen, jotta suunnitelmallisuus ankaroitamisperusteena olisi sovellettavissa.

Rikoslain 6 luvun 2 §:n 2 kohdassa mainitaan rangaistuksen koventamisperusteena rikoksen tekeminen vakavia rikoksia varten järjestäytyneen ryhmän jäsenenä. Edellytyksenä tämän koventamisperusteen soveltamiselle oikeushenkilön rangaistusvastuussa on yleensä se, ettei oikeushenkilön päätarkoituksena tosiasiallisesti olekaan laillisen toiminnan harjoittaminen, vaan oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaan kuuluvien vakavien rikosten tekeminen. Oikeushenkilö on silloin muodostunut pääasiassa julkisivuksi, jonka avulla joko tehdään tai peitellään järjestäytyneitä rikollisuutta. Esimerkiksi avustus-, markkinointi- ja säännöstelyrikoksissa tässä tarkoitettuja järjestäytymismuotoja voidaan pitää mahdollisina. Oikeushenkilön lailliseen toimintaan säännönmukaisesti liittyvää järjestäytyneisyyttä ei tietenkään voitaisi pitää yhteisörangaistuksen koventamisperusteena.

Erityisen paheksuttavana on pidetty rikoksen tekemistä palkkiota vastaan, mistä säädetään 6 luvun 2 §:n 3 kohdassa. Oikeushenkilön rangaistusvastuussakin kyseinen seikka voi olla yhteisörangaistuksen koventamisperuste. Yhteisösakkoa on tarkoitus käyttää lähinnä taloudellisessa rikollisuudessa käsitteen väljässä mer-

kityksessä. Siihen kuuluu säännönmukaisesti taloudellisia hyötylaskelmia. Taloudellisia rikoksia tehdään tarkoituksena taloudellisten etujen saavuttaminen verrattuna lailliseen toimintatapaan. Tällaisten etujen tavoittelemista ei kuitenkaan vielä sinänsä voida pitää rikoksen tekemisenä palkkiota vastaan, vaan tämä koventamisperuste on sovellettavissa vain silloin, kun rikoksen tekemisestä on sovittu toimeksiantajan antamaa vastiketta vastaan. Palkkion saajana voisi olla lähinnä oikeushenkilö itse, mutta periaatteessa saaja voisi olla sen puolesta tai hyväksi toiminut rikoksenteekijä, jos oikeushenkilö on menettelyn hyväksynyt. Rikos on tehty palkkiota vastaan myös silloin, kun vastikkeesta on sovittu, vaikkei sitä ole maksettu.

Rikoslain 6 luvun 2 §:n 4 kohdan mukaan rikoksen uusiminen on rangaistuksen koventamisperuste, jos aikaisemman rikollisuuden ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Lain sanamuodon mukaan rikoksen uusiminen on rangaistuksen koventamisperuste rikoksenteekijän yksilöllistä vastuuta arvioitaessa. Oikeushenkilön kannalta yleisellä uusimisäännöksellä ei olisi merkitystä. Piittaamattomuutena ilmenevästä toistuvasta velvollisuuksiin rikkomisesta ehdotetaankin säädettäväksi 2 momentissa.

Rikoslain 6 luvun 3 §:ssä mainitut yleiset rangaistuksen lieventämisperusteet on muotoiltu siten, että ne soveltuvat lähinnä vain rikoksenteekijään. On kuitenkin ajateltavissa, että oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tehdyissä rikoksissa painostus, uhka tai muu sen kaltainen vaikutin voisi olla niin huomattava, että sillä olisi yhteisörankaistusta normaalirangaistusvyöhykkeestä alentava merkitys. Kooltaan pienet ja taloudelliselta asemaltaan heikot oikeushenkilöt voivat olla painostukselle alttiita. Painostuksen on joka tapauksessa tultava oikeushenkilön organisaation ulkopuolelta, jotta sillä olisi merkitystä rangaistuksen mittaamisen kannalta. Sellainen painostus tai uhka, joka liittyy viranomaisten yrityksiin saada oikeushenkilö täyttämään velvollisuutensa, ei voi olla tässä tarkoitettua uhkaa. Näin ollen oikeushenkilö ei voi yhteisörankaistuksen lieventämisperusteena viitata esimerkiksi siihen, että verovelvollisuuden täyttäminen veroviranomaisten perintätoimin on vaikeuttanut ympäristönsuojeluun kohdistettujen investointien rahoitusta.

Ei ole helppoa kuvitella sellaisia tapauksia, joissa oikeushenkilön puolesta tai hyväksi olisi tehty rikos, johon on johtanut voimakas inhimillinen myötätunto. Sen sijaan poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus voisi olla käytännössä esiintyvä yhteisörankaistuksen lieventämisperuste. Esimerkiksi avustusrikoksissa saattaa poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus rikoksen tekemiseen syntyä avustusta myöntävän viranomaisen tekemän virheen tai laiminlyönnin seurauksena.

Tekijän oma-aloitteisella pyrkimyksellä estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka edistää rikoksen selvittämistä voi olla merkitystä yhteisörankaistuksen lieventämisperusteena. Vaikka rikoslain 6 luvun 3 §:n 3 kohdassa puhutaankin nimenomaan tekijän pyrkimyksistä, voidaan periaatetta soveltaa väljästi, koska kysymyksessä on rangaistuksen lieventämisperuste. Kyseinen lievennysperuste tulisi sovellettavaksi esimerkiksi silloin, kun oikeushenkilö havaittuaan rikoksen tulleen tehdyksi sen puolesta tai hyväksi ryhtyy nimenomaisiin toimiin rikollisen toiminnan jatkamisen tai toistumisen ehkäisemiseksi. Tällaisia toimia voivat olla esimerkiksi rikoksenteekijään kohdistuvat toimenpiteet, organisatoriset uudelleenjärjestelyt, rikoksen toistumista ehkäisevien ohjeiden antaminen organisaatioon kuuluville tai oma-aloitteinen yhteydenotto viranomaisiin rikoksen selvittämiseksi tai sen vaikutusten poistamiseksi.

Rikoksesta aiheutuneiden seurausten kasautumisella voi yhteisöosakon määräämisessä olla kahtalainen merkitys. Ensinnäkin se voi ehdotetun 4 §:n mukaan olla peruste, jonka vuoksi yhteisösakko jätetään tuomitsematta. Toiseksi se olisi otettava huomioon rangaistuksen mittaamisperusteena yhteisösakkoa määrättäessä.

3 momentti. Esityksen mukaan yhteisösakkoa määrättäessä otetaan oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen moitittavuutta ilmentävien seikkojen lisäksi huomioon oikeushenkilön taloudellinen asema. Lähtökohta on sama kuin yksityisiin rikoksenteekijöihin sovellettavassa päiväsakkojärjestelmässä: rahamäärältään samansuuruinen sakkorangaistus kohdistuu raskeammin vähävaraisiin ja pienituloisiin kuin varakkaisiin ja suurituloisiin.

Myös oikeushenkilöt ovat erilaisissa asemassa taloudellisten seuraamusten kohteina. Samansuuruinen yhteisösakko kohtaa paljon ankarammin vähäistä ja kenties tappiollista liiketoimintaa harjoittavaa yhteisöä kuin suurta

pankkia tai teollisuusyhtiötä. Tämän vuoksi tulee yhteisösakko tuomita vakavuusasteeltaan samanlaisesta rikoksesta taloudelliselta asemaltaan heikolle yhteisölle tai säätiölle pienempänä kuin vahvalle. Yhteisösakkoon tuomittavan oikeushenkilön taloudellisella asemalla kokonaisuutena arvioiden tulisi ehdotetun lain mukaan olla yhtä olennainen merkitys yhteisösalon rahamäärää vahvistettaessa kuin oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen moittittavuudella tai oikeushenkilön johdon osuudella rikokseen.

Ensimmäisenä yhteisösalon suuruuteen vaikuttavana tekijänä olisi ehdotetun 3 momentin mukaan oikeushenkilön koko. Sen on oltava mukana yhteisösalon määäämisperusteiden joukossa, koska kooltaan suuren oikeushenkilön kyky maksaa yhteisösakko on parempi kuin pienen silloinkin, kun suuren oikeushenkilön toiminnassa on tilapäisesti taloudellisia ongelmia. Oikeushenkilön kokoa voidaan kuvata esimerkiksi sen vuotuisilla tuloilla tai henkilöstön määrällä. Merkitystä voi olla muillakin osoittimilla kuten taseen loppusummalla.

Toisena perusteena taloudellisen aseman arvioimiselle olisi oikeushenkilön vakavaraisuus. Se kertoo lähinnä oikeushenkilön velkaantumisasteesta ja sen kyvystä tulevassa toiminnassaan kestää taloudellisesti heikkoja ajanjaksoja. Liiketoiminnan vakavaraisuutta kuvataan vieraan pääoman suhteella omaan pääomaan. Esimerkiksi kunnan vakavaraisuus taas tulee esille verrattaessa sen ottamien lainojen kokonaismäärän ja rahastojen suuruutta verotuloihin tai asukasmäärään.

Taloudellista asemaa arvioitaessa olisi vielä otettava huomioon oikeushenkilön toiminnan taloudellinen tulos. Liiketoiminnassa tämän arvioinnin tulisi perustua tilinpäätöksissä annettuihin lukuihin, joista keskeinen on tilikauden voitto. Julkisyhteisöjen taloudellisen aseman arvioimisessa taloudellisella tuloksella ei olisi kovin suurta merkitystä, koska ne eivät yleensä edes pyri tuottamaan voittoa. Huomioon voitaisiin kuitenkin ottaa esimerkiksi kunnan rahoituksen merkittävä yli- tai alijäämä sekä muutokset rahastoissa ja siirtomäärärahoissa.

Päiväsalon rahamäärän vahvistamisessa otetaan rikoslain 2 luvun 4 a §:n 1 momentin mukaan lähtökohdaksi sakotettavan maksukyky tuomitsemishetkellä. Tuomitsemishetken tulot osoittavat maksukyvyn usein riittävän tarkasti. Sen sijaan yhteisösalon rahamäärää ei voida arvioida näin lyhyen jakson perusteella.

Rahamäärän vahvistamisen toiseksi lähtökohdaksi ehdotetun oikeushenkilön taloudellisen aseman arvioiminen edellyttäisi aina tietoja taloudesta pitemmältä ajanjaksolta. Taloudellisen tuloksen arvioimisen pohjana tulisi olla tiedot vähintäänkin yhden tilikauden tapahtumista. Arvioinnin pohjaksi otettavaa ajanjaksoa voisi pidentää sekkin, että oikeushenkilö on yhteisösalon rahamäärää pienentääkseen ryhtynyt toimiin taloudellisen asemansa heikentämiseksi. Vaikka tuomitsemishetken tilanteelle ei yleensä voikaan antaa ratkaisevaa merkitystä, arviointiin voitaisiin ottaa mukaan kuluvan tilikauden tietoja, jos niistä on saatavissa luotettavaa selvitystä.

Oikeushenkilön koko ja vakavaraisuus sen sijaan ovat tiettyyn hetkeen sidottuja ominaisuuksia. Niitä tulisi arvioida tuomitsemishetken tilanteen mukaan. Tästä periaatteesta tulisi pitää kiinni silloinkin, kun niissä on rikosten tekohetken jälkeen tapahtunut olennaisiakin muutoksia, jos ne kuitenkin ovat normaalin liiketoiminnan seurauksia. Oikeushenkilön joutuminen todellisten taloudellisten vaikeuksien vuoksi konkurssiin rikoksen tekemisen jälkeen estäisi siten kovin ankaran yhteisösalon tuomitsemisen.

Ehdotetussa 3 momentissa nimenomaisesti mainittujen seikkojen lisäksi oikeushenkilön taloudellisen aseman arvioinnissa voitaisiin ottaa huomioon myös muut siihen olennaisesti vaikuttavat seikat. Tällainen seikka voisi olla esimerkiksi se, että tuomittavana olevan yrityksen tulot jakautuvat poikkeuksellisen epätasaisesti eri tilikausille suurten toimitusten ajoittumisen vuoksi. Huomioon otettavalla seikalla tulisi kuitenkin olla olennainen merkitys oikeushenkilön taloudellisen aseman kannalta, jotta se voitaisiin ottaa arvioinnissa huomioon. Vähäiset taloudellisen aseman erityispiirteet eivät käytännössä voisiakaan vaikuttaa tuomittavan yhteisösalon suuruuteen.

On myös mahdollista, että kirjanpito on virheellinen eivätkä tilinpäätöksen tiedot vastaa oikeushenkilön todellista taloudellista tilannetta. Yhteisösalon määäämisperusteiksi tulisivat silloin luonnollisesti sen taloutta koskevat totuudelliset tiedot sikäli kuin ne ovat selvitetävissä. Arvioidessaan oikeushenkilön taloudellista tilannetta tuomioistuimella on normaaliin tapaan mahdollisuus käyttää kaikkea saatavilla olevaa tietoa.

Eri tyyppisten oikeushenkilöiden taloudellista asemaa arvioitaessa niitä tulisi verrata mui-

hin oikeushenkilöihin. Siten esimerkiksi tuomittavana olevan osakeyhtiön koko tulisi suhteuttaa osakeyhtiöiden suuruuteen yleensä ja tuomita esimerkiksi keskisuurelle yhtiölle keskisuuri yhteisösakko. Vastaava vertailu olisi tehtävä esimerkiksi maan kuntien välillä silloin, kun jokin kunta tulisi yhteisösakkoon tuomitavaksi. Tämän lisäksi yhteisösakkojen mittaamisessa tulisi noudattaa karkeata suhteellisuutta myös eri oikeushenkilölajien välillä. Esimerkiksi aatteellisten yhdistysten taloudellinen kantokyky on keskimäärin huomattavasti heikompi kuin kuntien, joten kunnille tuomittavien yhteisösakkojen tulisi olla vastaavalla tavalla korkeampia.

Taloudellinen asema olisi käytännössä arvioitava kokonaisuutena. Eri tekijöiden keskinäiset painotukset tulisivat välttämättä vaihtelevaan eri oikeushenkilöiden välillä. Jonkin yrityksen vakavaraisuus saattaa olla varsin heikko sen satunnaisesti hyvään taloudelliseen tulokseen verrattuna tai asia voi olla päin vastoin. Jollakin alalla saatetaan jatkuvasti yltää suureen liikevaihtoon ja hyvään kannattavuuteen suhteellisen pienellä henkilökunnalla. Toisella, työvoimavaltaisella alalla taas henkilöstön määrällä mitattu suuri koko voi liittyä heikkoon vakavaraisuuteen ja huonoon kannattavuuteen. Julkisyhteisöjen taloudellista asemaa arvioitaessa voivat aivan eri seikat olla merkityksellisiä kuin likeyrityksissä. Taloudellisen aseman arvioimisessa tulisi kiinnittää huomiota varsin moniin seikkoihin. Tämänkään vuoksi siinä ei olisi käytännössä edes mahdollista saavuttaa kovin suurta tarkkuutta. Arvio siitä, minkälainen oikeushenkilön taloudellinen kantokyky kaiken merkityksellisen aineiston perusteella on, jouduttaisiin tekemään melko yleisellä tasolla.

Ehdotetussa 5 §:ssä olevan alarajan suuruista tai sen hieman ylittävää yhteisösakkoa olisi käytettävä vakavuusasteeltaan yhteisösakon käytön alarajan niukasti ylittävissä rikostapauksissa, joissa rikos on tehty taloudelliselta asemaltaan heikon oikeushenkilön toiminnassa. Yhtä törkeästä rikoskokonaisuudesta, joka on tapahtunut taloudelliselta asemaltaan huomattavasti vahvemman oikeushenkilön toiminnassa, olisi yhteisösakko vahvistettava niin paljon suuremmaksi, että rangaistuksesta kummallekin aiheutuva taloudellinen rasitus olisi suunnilleen yhtä suuri. Esimerkiksi keskisuurelle likeyritykselle, jossa on 50—100 työntekijää ja liikevaihto muutamia kymmeniä miljoonia

markkoja ja jonka kannattavuus ja vakavaraisuus vastaavat alan keskitasoa, tällaisesta yhteisövastuun kannalta vähäisestä rikoksesta seuraava yhteisösakko voisi rahamäärältään olla 20 000 ja 100 000 markan välillä. Jos tällaisen yrityksen laiminlyönti tai johdon osuus rikokseen on ollut hyvin törkeä, yhteisösakon rahamäärä voisi selvästi nousta tästä.

Oikeushenkilön taloudellinen asema voi olla sen omista tilinpäätöstiedoista ilmenevää vahvempi sen vuoksi, että se kuuluu osana laajempaan kokonaisuuteen. Esimerkiksi osakeyhtiö voi olla osa suurta konsernia, joka ehkä ottaa vastatakseen rikoksen johdosta tuomittavista seuraamuksista. Ehdotuksen mukaan taloudellista asemaa arvioitaisiin rangaistusta mitattaessa kuitenkin vain niiden tietojen pohjalta, jotka koskevat oikeudenkäynnissä vastaajana olevaa oikeushenkilöä, vaikka se kuuluisikin laajempaan taloudelliseen kokonaisuuteen. Konsernin osina olevia itsenäisiä yhtiöitä käsiteltäisiin siis yleensä konsernista erillään.

Rikoslakiprojekti ehdotti lukuun otettavaksi säännöstä, jossa olisi kielletty yhteisösakon rahamäärän vahvistaminen niin korkeaksi, ettei oikeushenkilö voisi sakon vuoksi jatkaa laillista toimintaansa. Syistä, jotka johtivat säännöksestä luopumiseen, on tehty selkoa jaksossa 5.4. Kysymys toiminnan täydellisestä lakkaamisesta voisi tulla esiin erityisesti vakavissa rikostapauksissa, jos velvollisuuksiensa vastaisesti menetellyt oikeushenkilö ei toimi taloudellisesti vakaalla pohjalla. Jos oikeushenkilö on suuri ja vakavarainen, yhteisösakon ehdottoman ylärajan eli viidenkään miljoonan markan suuruinen yhteisösakko ei voisi estää laillisen toiminnan jatkumista. Yhteisösakkoa ei luonnollisestikaan tulisi käyttää välineenä epäsuotavan toiminnan lakkauttamiseen. Lakkaaminen voisi ainoastaan olla normaalisti mitatun sakon sivuseurauksena joissakin ääritilanteissa.

Oikeudenkäynnissä syyttäjän tulisi esittää selvitys rangaistukseen tuomittavaksi vaaditun oikeushenkilön taloudellisesta asemasta. Aineisto, joka normaalitapauksissa koostuisi valmiina olevasta ja julkisesta tilinpäätösaineistosta ja vastaavista asiakirjoista, koottaisiin esitutkinnassa. Tarvittaessa voitaisiin taloudellista asemaa arvioitaessa käyttää asiantuntijatodistelua. Jos asianosaisten todistajia kuulustelemalla ei asiasta saada riittävää selvyyttä, tuomioistuimien voisi hankkia käyttöönsä oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 44 §:ssä tarkoitetun asiantuntijan lausunnon.

7 §. Syyttämättä jättäminen

Tärkeimmät syyttämättä jättämistä koskevat yleiset säännökset ovat äskettäin uudistetuissa rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 15 §:n 2 momentissa, 15 a §:ssä ja 18 §:n 3 momentissa. Ensiksi mainitun lainkohdan mukaan virallisella syyttäjällä on oikeus jättää syyte ajamatta, jos rikoksesta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden pidettävä vähäisenä. Alle 18-vuotiaan tekemästä rikoksesta voidaan momentin 2 kohdan mukaan jättää syyttämättä, jos rikoksesta odotettavissa oleva rangaistus on enintään kuusi kuukautta vankeutta ja sen katsotaan johtuneen pikemminkin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

Asetuksen 15 a §:ssä on lisäksi säädetty syyttämättä jättämisestä kahdella perusteella niissä tapauksissa, joissa tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei vaadi syytteen ajamista. Ensimmäinen peruste on, että oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset taikka sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat. Toisena perusteena on, että rikos ei rikosten yhtymistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään. Asetuksen 18 §:n 3 momentissa on edellä selostetut syyttämättä jättämistä koskevat perussäännökset ulotettu koskemaan myös asianomistajarikoksia. Virallisella syyttäjällä ja erityislakien noudattamista valvovilla viranomaisilla on lisäksi useiden erityissäännösten nojalla mahdollisuus luopua toimenpiteistä vähäisissä rikostapauksissa.

Nykyiset toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset on muotoiltu siten, että ne soveltuvat rikoksenteikijän teon arviointiin. Oikeushenkilöä ei tämän esityksen mukaan kuitenkaan pidettäisi rikoksenteikijänä eikä oikeushenkilön toimintaa tekona tavanomaisessa rikosoikeudellisessa mielessä. Toimenpiteistä luopumisen edellytykset on 9 luvussa siis jo tämän vuoksi muotoiltava toisin kuin arvioitaessa yksilöllisen rikoksenteikijän tekoa. Yleisiä säännöksiä ei voida soveltaa yhteisövastuuseen senkään vuoksi, että monet niissä mainituista

perusteista toimenpiteistä luopumiselle eivät olisi mielekkäitä oikeushenkilöihin sovellettuna.

Oikeuskäytännön yhtenäisyys ja toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten asema poikkeuksina pääsäännöstä edellyttävät syyttämättä jättämisvaltuuksien varovaista soveltamista. Ehdotettujen 9 luvun säännösten soveltamisedellytykset on lisäksi laadittu tiukemmiksi kuin vastaavissa yleisissä säännöksissä. Perussyynä tähän eroon on se, että yhteisöosakon rikoslajeittainen soveltamisala tulisi olemaan suhteellisen suppea eikä siihen ole tarkoitettu otettavaksi perusmuodossaan vähäisiä ja runsaslukuisia rikoksia. Näin ollen yhteisövastuun piiriin kuuluvissa rikoksissa ei ole tarvetta käyttää syyttämättä jättämistä ohjauskeinona rikosoikeusjärjestelmän voimavarojen kohdentamisessa. Voimavarojen ohjaaminen parhaalla mahdollisella tavalla oli sen sijaan eräs päätavoite muotoiltaessa toimenpiteistä luopumista koskevia yleissäännöksiä.

1 momentti. Momentin mukaan virallinen syyttäjä saisi jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä vastaan esittämättä, jos oikeushenkilön laiminlyönti eli huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuden rikkominen tai sen johdon osuus rikoksessa on ollut vähäinen taikka jos oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta ei ole aiheutunut muuta kuin vähäistä vahinkoa tai vaaraa. Oikeushenkilön on lisäksi täytynyt vapaaehtoisesti ryhtyä tarpeellisiin toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Laiminlyönnin vähäisyyttä arvioitaessa on ensisijaisena perusteena se, miten paljon yhteisön toiminnassa on poikettu niistä menettelytavoista, joita sen olisi tullut noudattaa. Arviointiperusteet olisivat samoja kuin yhteisöosakkoa mitattaessa käytettävät perusteet. Poikkeamista ei yleensä voitaisi pitää vähäisenä, jos se on kestänyt kauan, jos sitä on esiintynyt useammalla taholla organisaation sisällä tai jos se on ollut tahallista ja suunnitelmallista. Poikkeamista on sitä pienempi syy pitää vähäisenä mitä ylempänä oikeushenkilön organisaatiossa se on tapahtunut.

Oikeushenkilön laiminlyöntiä olisi pidettävä vähäisenä esimerkiksi silloin, kun rikoksenteikijä on ollut sellaisessa asemassa tai tilanteessa, että hänen toimintansa valvominen on ollut poikkeuksellisen vaikeata. Rikos on saattanut tekotavaltaan olla sellainen, että sitä on ollut erityisen vaikea ennakoida. Oikeushenkilön laiminlyönnillä voi joissakin tapauksissa olla vain

vähäinen myötävaikuttava merkitys rikoksen tekemisen edellytyksenä. Oikeushenkilön velvollisuuksia koskevat säännökset ovat myös voineet olla epäselviä, tulkinnanvaraisia tai puutteellisia. Oikeushenkilö on lisäksi saattanut toimia virheellisen tai puutteellisen tiedon varassa, vaikka on koettanut huolellisesti selvittää velvollisuuksiensa sisältöä. Eräänä perusteena pitää oikeushenkilön laiminlyöntiä vähäisenä voisi siten olla oikeushenkilön toimiminen anteeksi annettavan erehdyksen vallassa.

Rangaistusvastuun aiheuttava laiminlyönti voi tapauksen erityispiirteiden perusteella olla paheksuttavuudeltaan vähäinen, vaikka rikos itsessään olisikin törkeä. Jos valvonta tai rikoksen ennakointi ei ole ollut lainkaan mahdollista, oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei ehdotetun 2 §:n perusteella edes syntyisi.

Oikeushenkilön johdon vähäinen osuus rikoksessa liittyy niihin tapauksiin, joissa yhteisövastuun perusteena on oikeushenkilön päättävään elimeen kuuluvan henkilön osallisuus rikokseen tai laiminlyönti estää tiedossaan oleva rikos. Osuus voisi olla vähäinen esimerkiksi siksi, että rikokseen osallisen johdon jäsenen merkitys oikeushenkilön toiminnassa on muuhun johtoon verrattuna vähäinen. Rikoksen estämisen laiminlyömistä voitaisiin pitää vähäisenä esimerkiksi sillä perusteella, että estämiseen on ollut vain pienet mahdollisuudet tai että estäminen ei ole ollut mahdollista omaa terveyttä vaarantamatta.

Toinen syyttämättä jättämisen edellytys liittyisi oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta aiheutuneisiin seurauksiin ja seurausten mahdollisuuteen. Vahingon ja vaaran suuruutta tulisi arvioida sen rikoksen tunnusmerkistön kannalta, jonka johdosta oikeushenkilö on tuomittavana. Jos kysymyksessä olisi esimerkiksi avustusrikos, ratkaiseva olisi rikoksella valtiolta saadun tai väärin käytetyn avustuksen suuruus. Ympäristörikoksissa huomiota kiinnitettäisiin ympäristölle tai ihmisille aiheutetun vahingon tai vahingon vaaran suuruuteen. Näiden arvioinnissa tulisi lähtökohdaksi ottaa kullekin rikoslajille tyypillinen teko, sellainen joita useimmin esiintyy. Tähän verrattuna tulisi rikoksesta, josta syyte jätetään nostamatta, olla aiheutunut selvästi vähemmän vahinkoa tai pienempi vaara.

Vaatimus ryhtymisestä toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi perustuu ajatukseen siitä, että oikeushenkilön toiminta rikoksen jälkeenkin heijastaa sen suhtautumista lain noudatta-

miseen. Vapaaehtoinen ryhtyminen tarvittaviin toimiin ilmentää sitä, että oikeushenkilön piirissä ei ole vallitsevana lain säännöksistä piit- taamaton asenne.

Ehdotetussa 1 momentissa ei vaadita, että tarpeellisiin toimiin ryhdyttäisiin nimenomaan oikeushenkilön omasta aloitteesta, vaan vapaaehtoisuus niiden suorittamisessa riittäisi. Vapaaehtoisuudesta ei ole kyse ainakaan silloin, kun oikeushenkilö ryhtyy tarpeellisiin toimiin vain viranomaisen määräyksestä tai tietoisena siitä, että viranomaisen määräys on tulossa. Rangaistusvaatimuksesta luopumisen perusteeksi ei riitä vain julki lausuttu pyrkimys ehkäistä lainvastaisuuden toistuminen tai jatkuminen. Pyrkimyksen on ilmentävä oikeushenkilön toimina asioiden korjaamiseksi. Toisaalta ei voida vaatia, että oikeushenkilö tekisi lainvastaisuuden toistumisen tai jatkumisen kokonaan mahdolltomaksi, vaan riittäisi, että oikeushenkilön toimenpiteillä on merkitystä sen toiminnassa tehtävien samantapaisten rikosten ehkäisemisen kannalta.

Oikeushenkilön toimenpiteet, joita 1 momentissa tarkoitetaan, voivat olla hyvinkin erilaisia. Lähinnä tulevat kysymyksen kuitenkin sellaiset toimet, joiden ansiosta ehdotetussa 2 §:ssä tarkoitettut oikeushenkilön velvollisuudet täytyvät selvästi aikaisempaa paremmin. Voidaan esimerkiksi antaa sisäisiä määräyksiä, joilla täsmennetään oikeushenkilön puolesta tai hyväksi toimivien valtuuksia ja vastuuta, tehdä henkilöjärjestelyjä, tehostaa henkilökunnan koulutusta tai työhönopastusta taikka investoida ympäristönsuojeluun.

2 momentti. Valtaosassa tapauksia syyte rikosentekijää vastaan ja vaatimus yhteisösak- koon tuomitsemisesta käsitellään samassa oikeudenkäynnissä. Ehdotettu 2 momentti koski- si niitä poikkeuksellisia tilanteita, joissa rikos- sentekijä on aiemmassa oikeudenkäynnissä jo ehditty tuomita rangaistukseen, kun kysymys yhteisösakosta nousee esiin.

Jos vaatimus yhteisösak- koon tuomitsemisesta tällöin kohdistuisi kooltaan pieneen oikeus- henkilöön, jonka rangaistukseen tuomitsemi- nen olisi 4 §:n 6 kohdassa tarkoitetuilla perus- teilla epätodennäköistä, yhteisösakon vaatimi- nenkin olisi tarpeetonta. Ehdotetun 2 momen- tin mukaan syyttäjä voisi jättää vaatimuk- sen tekemättä.

Tuomitsematta jättämisen täytyisi säännök- sen mukaan olla selvästi todennäköisempää kuin tuomitsemisen, jotta syyttäjä voisi jättää

rangaistusvaatimuksen tekemättä. Epävarmoisissa tapauksissa syyttäjän tulisi mieluummin esittää vaatimus kuin jättää se esittämättä, koska 2 momentilla ei ole tarkoitettu antaa syyttäjän tehtäväksi vaikuttamista yhteisövastuun soveltamistiheyteen. Säännöksen ainoana tavoitteena on estää se, että syyttäjät joutuisivat tekemään tarpeetonta työtä.

3 momentti. Uusiin yleisiin syyttämättä jättämistä koskeviin säännöksiin liittyen rikoslain voimaannpanemisesta annettuun asetukseen lisättiin eräitä prosessuaalisia määräyksiä. Ehdotetun 3 momentin viittauksella pääosa näistä määräyksistä ulotettaisiin koskemaan syyttäjän päätöstä myös oikeushenkilöön kohdistuvan rangaistusvaatimuksen esittämättä jättämisestä.

Päätös jättää vaatimus yhteisösakkoon tuomitsemisesta tekemättä tulisi siis antaa oikeushenkilölle tiedoksi kuten rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 15 b §:n 1 momentissa säädetään. Henkilökohtainen tiedoksiantaminen oikeushenkilölle ei tosin olisi mahdollinen. Asetuksen 15 b §:n 2 momentissa tarkoitettu suullinen huomautus ei sopisi suhteellisen vakavien laiminlyöntien varalle luotavaan yhteisösakkojärjestelmään eikä momenttiin sen vuoksi ehdoteta viitattavaksi ehdotetussa 3 momentissa.

Oikeushenkilöllä olisi mahdollisuus saada kysymys rangaistusvastuun perusteiden olemassaolosta tuomioistuimen tutkittavaksi erillisenä kysymyksenä, jos syyttäjä jättää 7 §:n perusteella vaatimatta yhteisösakkoon tuomitsemista. Tämä vastaisi yksilörikoksen tekijän syyllisyyttä, jonka käsittelemisestä tuomioistuimessa säädetään rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 15 b §:n 3 momentissa.

Asetuksen 15 c §:n säännös syyttämättä jättelylle tehtävästä, oikeuskäsittelyä koskevasta ilmoituksesta ja sovellettavista prosessuaalisista säännöksistä koskisi myös oikeushenkilöitä. Niihin sovellettaisiin niin ikään asetuksen 15 d §:n säännöksiä syyttäjän tekemän päätöksen peruuttamisesta ja ylemmän syyttäjän oikeudesta ottaa asia uudelleen ratkaistavaksi.

8 §. Yhteinen yhteisösakko

Rangaistuksen määrääminen silloin, kun oikeushenkilön puolesta on tehty useita rikoksia, voidaan järjestää kahden eri päävaihtoehdon mukaan. Voidaan ajatella, että jokaisesta itsenäiseksi rikokseksi määritellystä kokonaisuudesta

tuomittaisiin oikeushenkilölle erillinen yhteisörangaistus. Toinen mahdollisuus on noudattaa niin sanottua yhtenäisrangaistusperiaatetta ja tuomita oikeushenkilölle yhteinen yhteisörangaistus silloin, kun se olisi tuomittava rangaistukseen kahden tai useamman eri rikoksen johdosta.

Kun yhtenäisrangaistusperiaate on omaksuttu yksilöllisessä rangaistusvastuussa, on se johdonmukaisuuden vuoksi syytä ulottaa myös oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. Ehdotettu 8 § perustuukin yhtenäisrangaistusperiaatelle, joka on mukautettu oikeushenkilön rangaistusvastuuseen soveltuvaksi.

Silloin kun useat henkilöt ovat myötävaikuttaneet samaan rikokseen tekijöinä, yllyttäjinä tai avunantajina taikka ovat yhteisesti vastuussa samasta tuottamuskellisesta rikoksesta, ei oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta ole kysymys 8 §:ssä tarkoitetusta niin sanotusta rikoskonkurrenssitilanteesta. Voitaneen pitää selvänä ilman nimenomaista säännöstäkin, että oikeushenkilölle tuomitaan tällaisessa tapauksessa vain yksi yhteisörangaistus. Sillä, että rikosentekijöitä, osallisia tai siihen muutoin myötävaikuttaneita on useita, voi tietysti olla merkitystä yhteisösakon mittaamisen perusteena.

1 momentti. Samalla kertaa tuomittaviksi tulevat useat rikokset voivat olla erilaisissa yhteydessä toisiinsa. Kyse voi olla saman henkilön tai samojen henkilöiden yhden oikeushenkilön puolesta tai hyväksi tekemistä samantyyppisistä rikoksista, jotka muodostavat selvän kokonaisuuden. Esimerkiksi tuotantolaitokselta on saatettu useita kertoja peräkkäin päästää lupaehtojen vastaaisesti jättevesiä vesistöön siten, että vastuuasemassa ovat kaikilla kerroilla olleet samat henkilöt. Yhdellä teolla taas on voitu toteuttaa monen rikoksen tunnusmerkistö tai saman rikoksen tunnusmerkistö useita kertoja. Esimerkiksi jonkin tuotteen maasta vientiin on voitu saada valtiolta avustusta. Jos avustuspäätöksessä tarkoitettua tuotteen sijasta maasta viedäänkin jotakin, minkä maasta vienti on kokonaan kiellettyä, syyllistytään sekä avustuksen väärinkäyttöön että salakuljetukseen.

On myös mahdollista, että samat henkilöt ovat oikeushenkilön puolesta tehneet erilaisia rikoksia, joilla ei ole keskenään yhteyttä. Esimerkiksi osakeyhtiön toimitusjohtaja on voinut syyllistyä yhtiön puolesta avustuspäätöksen ja saattanut myöhemmin tarjota avustuksen käyt-

töä valvovalle virkamiehelle lahjuksen, jottei avustuspetosta nostettaisi syytettä. Silloinkin kun eri rikoksilla on eri tekijät, niiden välillä voi olla ajallinen, paikallinen tai asiallinen yhteys. Jollakin työpaikalla on esimerkiksi saatettu käyttää ympäristönsuojelumääräysten vastaista työmenetelmää ja käytäntö on voinut jatkua samana senkin jälkeen, kun työpaikalla ympäristönsuojelusta vastuussa olevat työntekijän edustajat ovat vaihtuneet.

Mahdollisia ovat myös sellaiset rikokset, joilla ei ole mitään muuta yhteyttä toisiinsa kuin se, että ne on tehty saman oikeushenkilön toiminnassa. Esimerkkinä voidaan mainita se, että yhtiön pääkonttorissa Helsingissä on laadittu virheellisiä tietoja sisältävä avustushakemus, joka jätetään kauppa- ja teollisuusministeriölle, ja että Pohjois-Suomessa sijaitseva toimipiste antaa yhtiön tuotteista virheellisiä tietoja markkinoinnissaan.

Ehdotetussa 8 §:ssä ei aseteta rikoksia erilaiseen asemaan sen mukaan, millainen yhteys niiden välillä on ollut. Säännöksen mukaan kaikissa niissä tapauksissa, joissa useat eri rikokset ovat tapahtuneet saman oikeushenkilön toiminnassa, oikeushenkilölle tuomitaan vain yksi yhteisösakko, jos rangaistus tuomitaan kaikista rikoksista samalla kertaa. Kaikki nämä rikokset olisivat siis yhteisen yhteisöörangaistuksen perustana. Tämä merkitsisi sitä, ettei yhteisen yhteisöörangaistuksen tuomitsemiseen vaikuttaisi sekään, onko tuomittavina olevien rikosten tekemisen mahdollistanut tai sitä helpottanut yksi vai useampi oikeushenkilön laiminlyönti.

Jos oikeushenkilön toiminnassa on tehty useita erillisiä rikoksia, jotka voisivat johtaa yhteisöörangaistuksen tuomitsemiseen, ne olisi voitava käsitellä yhdessä. Oikeuspaikkana tulisi olla sen toimivaltaisen tuomioistuimen, jossa käsittely tarkoituksenmukaisimmin käy päinsä. Tämän vuoksi ehdotetaan oikeudenkäymiskaaren 10 ja 14 lukuun tehtäväksi eräitä muutoksia. Nämä tekisivät mahdolliseksi eri alioikeuksiin kuuluvien rikosasioiden yhdistämisen silloin, kun rikosten tekijät ovat eri henkilöitä, mutta rikokset on tehty saman oikeushenkilön puolesta tai hyväksi.

Pykälän 1 momentin mukaan yhteinenkin yhteisösakko määrättäisiin 5 §:ssä ehdotetulta perusasteikolta. Yhteisöörangaistuksen asteikko olisi ehdotuksen mukaan niin laaja, ettei ole tarvetta säätää korotettua asteikkoa yhteisen yhteisöörangaistuksen määräämistä varten ainakaan ennen kuin

on saatu kokemuksia mittaamiskäytännöstä perusasteikkoa käytettäessä.

Yhteisöörangaistuksen mittaamista koskevaa 6 §:ää sovellettaessa tulisi luonnollisesti ottaa rangaistusta korottavana perusteena huomioon se, että kysymys on yhteisestä yhteisöörangaistuksesta.

2 momentti. Yhteistä yhteisöörangaistusta ei ehdotuksen mukaan määrättäisi, jos uusi rikos on tehty sen jälkeen, kun aikaisemmasta on tuomittu yhteisöörangaistus. Yhteisöörangaistuksen tuomitsemista edeltävää rangaistavaa toimintaa ja tuomitsemisen jälkeen jatkuvaa samanlaista toimintaa olisi epätäsmällistä pitää samana rikoksena. Yhteisöörangaistuksen tuomitseminen oikeushenkilölle merkitsee siihen kohdistuvaa arvovaltaista paheksuntaa, jonka perusteena on tuomitsemista edeltävä toiminta tai laiminlyönti. Rangaistuksen tuomitseminen merkitsee samalla sen osoittamista, millä tavoin oikeushenkilön on muutettava toimintaansa, jotta se olisi lainmukaista, eikä rikosten tekeminen voisi jatkua. Näin ollen olisi ehdotettua 2 momenttia sovellettava siten, että yhteisöörangaistuksen jälkeen samankaltaisenakin jatkuvaa rangaistavaa toimintaa tai laiminlyöntiä arvostellaan uutena kokonaisuutena. Tästä olisi siis määrättävä erillinen rangaistus. Oikeushenkilön laiminlyönnin jatkuminen voisi tällaisissa tapauksissa lisäksi merkitä sellaista piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisen määräyksistä, jota 6 §:n 2 momentissa tarkoitetaan.

On mahdollista, että yhteisöörangaistustuomion tultua lainvoimaiseksi paljastuu ennen tuomitsemista tehty muu rikos. Lähtökohdaksi voitaisiin ottaa, että tässä niin sanotussa jälkikonkurrenssissa olisi tuomittava yhteinen rangaistus niin kuin kaikki rikokset olisi saatettu tuomioistuimen käsittelyyn samalla kertaa. Järjestely vaatisi kuitenkin laajan säännösten ottamista 9 lukuun. Koska tällaisia tapauksia tulisi esiintymään varsin harvoin, on monimutkaisesta sääntelystä päätetty luopua. Jollei kysymystä tässä vaiheessa taas lainkaan säänneltäisi, olisi meneteltävä kovin mutkikkaalla tavalla. Lainvoimainen yhteisöörangaistuksen sisältävä tuomio olisi purettava korkeimmassa oikeudessa, jonka olisi määrättävä puretussa tuomiossa ratkaistu rikosasia uudelleen käsiteltäväksi yhdessä myöhemmin oikeuskäsittelyyn tulevien oikeushenkilön toiminnassa tehtyjen rikosten kanssa.

Momentissa ehdotetaan, että jos lainvoiman saaneella tuomiolla yhteisöörangaistukseen tuo-

mitulle oikeushenkilölle vaaditaan rangaistusta ennen yhteisösakon tuomitsemista tehdystä muusta rikoksesta, lainvoimaisella tuomiolla määrättyyn yhteisösakkoon ei puututa eikä siis tuomita yhteistä rangaistusta. Aikaisempi yhteisösakko on kuitenkin uutta rangaistusta määrättäessä otettava kohtuuden mukaan huomioon. Uutta yhteisösakkoa määrättäessä olisi siis pyrittävä siihen, että aikaisempi lainvoimaisella tuomiolla määrätty yhteisösakko yhdessä uuden yhteisösakon kanssa on oikeudenmukaisessa ja perustellussa suhteessa ennen aiemman rangaistuksen tuomitsemista tapahtuneeseen rangaistavaan menettelyyn kokonaisuudessaan.

Tiedot tuomituista yhteisösakoista tallennettaisiin rekisteriin, josta rikoksia tutkivat viranomaiset ja tuomioistuimet saisivat tietoja virkakäyttöön. Näin ollen jälkikonkurrenssitilanteessa on käytännössä mahdollista ottaa uutta yhteisösakkoa määrättäessä huomioon se, että oikeushenkilö on tuomittu rangaistukseen sellaisten rikosten johdosta, jotka olisi otettava yhdessä arvioitaviksi myöhemmin oikeuskäsittelyyn tulneiden rikosten kanssa. Samaan ratkaisuun ei ole voitu päätyä tuomittaessa yhteistä sakkorangaistusta yksilövastuun alueella, koska luonnolliselle henkilölle tuomittua sakkoa ei yleensä rekisteröidä.

Vailla lainvoimaa olevaa aiempaa yhteisösakottuomiota ei 2 momentin mukaan voitaisi ottaa huomioon määrättäessä yhteisösakkoa uuden rikoksen johdosta. Yhteistäkään yhteisösakkoa ei 1 momentin mukaan voitaisi tällöin määrätä, sillä oikeushenkilö ei ole tällaisessa tapauksessa enää tuomittavana aiemman rikoksen johdosta. Siitä on tuomio jo annettu. Yhteisösakot muodostuisivat näin ollen erillisiksi ja ne tulisivat laskettaviksi yhteen.

9 §. Vanhentuminen

Rikosoikeudellista vanhentumista on kahdenlaista. Ensinnäkin puhutaan syyteoikeuden vanhentumisesta, joka tarkoittaa, että mahdollisuus rangaistukseen tuomitsemiseen lakkaa tietyn ajan kuluttua rikoksen tekemisestä. Rangaistuksen täytäntöönpanon vanhentuminen taas merkitsee sitä, että tuomittu rangaistus voidaan panna täytäntöön vain määrääjassa lainvoimaisen tuomion antamisesta lukien. Edellisessä vanhentumisen ajan määrää se, kuinka vakavan rikoksen tunnusmerkistön teko täyttää. Rangaistuksen täytäntöönpanon

vanhentumisaajan puolestaan määrää tuomitun rangaistuksen ankaruus. Rikosoikeudellisesta vanhentumisesta säädetään rikoslain 8 luvussa.

1 momentti. Ehdotetun 1 momentin mukaan yhteisösakkoa koskevan vaateen vanhentumisaika määräytyisi pääsäännön mukaan rikosentekijän teon vanhentumisaajan perusteella. Ellei rikosentekijälle saisi vanhentumisen vuoksi tuomita rangaistusta, ei rangaistusta saisi tuomita myöskään oikeushenkilölle, jonka puolesta tai hyväksi hän on toiminut. Lyhin yhteisösakkoa koskevan vaateen vanhentumisaika olisi kuitenkin viisi vuotta eli sama kuin menettämisseuraamusta koskevan vaateen lyhin vanhentumisaika.

Rikoslain 8 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan syyteoikeuden vanhentumisaika on viisi vuotta, jos kovin rangaistus on vankeutta yli vuoden ja enintään kaksi vuotta. Vanhentumisaika on kaksi vuotta, jos kovin rangaistus on vankeutta enintään vuosi tai sakkoa.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu tulisi sovellettavaksi sellaisiin taloudellisiin rikoksiin, joiden laissa säädetty enimmäisrangaistus on yksi vuosi vankeutta. Tällaiset rikokset voivat kuitenkin olla vaikeasti paljastettavia ja niiden selvittäminen on työlästä. Kahden vuoden vanhentumisaika osoittautuisi varsin todennäköisesti näissä rikoksissa usein liian lyhyeksi yhteisösakkojen tuomitsemisen kannalta. Oikeuskäytännössä on jo nykyisin esiintynyt tapauksia, joissa virallinen syyttäjä on syyteoikeuden vanhentumisen estämiseksi ilmeisesti joutunut saattamaan oikeuskäsittelyyn taloudellisia rikoksia liian varhaisessa vaiheessa. Esitutkintaineiston epätäydellisyyden takia oikeuskäsittely vaikeutuu ja hidastuu tällaisissa tapauksissa.

Käytännössä voisi esityksen mukaan siis esiintyä tapauksia, joissa yksilöllinen rangaistusvastuu sulkeutuu pois syyteoikeuden vanhentumisen vuoksi, mutta oikeushenkilö tuomitaan yhteisösakkoon. Pitempi vanhentumisaika yhteisösakko vaatimuksen esittämiseksi on perusteltu ennen kaikkea silloin, kun oikeushenkilön rangaistusvastuu perustuu useihin itenäisesti arvioiden verraten lieviin rikoksiin, joiden yhteisvaikutusta kuitenkin on pidettävä vakavana.

2 momentti. Esityksen mukaan yhteisösakon täytäntöönpano raukeaisi viiden vuoden kuluttua lainvoiman saaneen tuomion antamispäivästä. Esityksessä yhteisösakko rinnastetaan täytäntöönpanon vanhentumisen kannalta sakkoon, jonka täytäntöönpano myös raukeaa

viiden vuoden kuluttua lainvoiman saaneen tuomion antamispäivästä.

16 luku. Rikoksista julkista viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan

28 §. Rikoslain 16 lukuun ehdotetaan lisättäväksi uusi 28 §, jolla oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotettaisiin lahjuksen antamiseen (16 luvun 13 §) ja törkeään lahjuksen antamiseen (16 luvun 13 a §). Rangaistussäännökset koskevat ennen kaikkea virkamiesten lahjomista, mutta ne soveltuvat myös muiden julkisyhteisön palveluksessa olevien ollessa lahjomisen kohteina. Julkisyhteisöitä koskevat lahjomissäännökset on otettava yhteisövästuuun piiriin jo johdonmukaisuuden vuoksi, kun sinne ehdotetaan otettavaksi elinkeinotoiminnan sisäisetkin lahjomisrikokset. Virkamiesten lahjominen on yleensä selvästi moitittavampaa kuin lahjominen elinkeinotoiminnassa, minkä vuoksi seuraamusjärjestelmä julkisyhteisöjen palveluksessa olevien lahjomisesta ei saa olla ainakaan lievempi kuin yrityksiin kohdistuvissa teoissa. Yhteisövästuuun tarve eri tyyppisissä lahjomisrikoksissa on senkin vuoksi yhtä suuri, että rikosten tavoitteet ovat usein samat. Käytännössä virkamiesten lahjomiset ovat yleensä liittyneet pyrkimykseen saada yrityksille oikeudettomia etuja, mihin lahjomisilla myös elinkeinoelämän sisällä yleensä pyritään.

17 luku. Perättömästä lausumasta

4 §. Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 momentti, jotta oikeushenkilön lakimääräisen edustajan asema esitutkinnassa kävisi ilmi suoraan laista. Pykälän 1 momentissa nimittäin säädetään muulle kuin rikoksesta epäillylle totuudessa pysymisvelvollisuus esitutkinnassa. Silloin kun yhteisösakko vaatimus ei perustu oikeushenkilön lakimääräisen edustajan itse tekemään rikokseen vaan oikeushenkilön velvolluuksien rikkomiseen, tällainen edustaja ei ole rikoksesta epäilty perinteisessä mielessä.

Totuudessa pysymisvelvollisuuden asettaminen lakimääräiselle edustajalle voisi olla yhtä kohtuutonta kuin rikoksesta epäillyn velvoittaminen puhumaan itseään vastaan. Lakimääräinen edustaja saattaa kuulua oikeushenkilön omistajiin tai hän voi muuten voimakkaasti samastua oikeushenkilöön. On myös mahdol-

lista, että esimerkiksi osakeyhtiön toimitusjohtajan työpaikka joutuisi uhan alaiseksi, jos hän joutuisi esitutkinnassa totuudenmukaisesti kertomaan yhtiötä vahingoittavista seikoista. Toimitusjohtaja voisi joutua ristiriitaiseen asemaan myös yrittäessään suojata esimiehiään, hallituksen jäseniä.

Ehdotuksen mukaan rikoksesta epäiltyyn rinnastettava asema annettaisiin vain oikeushenkilön lakimääräisille edustajille. Joku lakimääräisiin edustajiin kuulumatonkin saattaa oikeushenkilön piirissä käyttää suurempaa valtaa kuin lakisääteiset toimielimet, ja näidenkin ottamista 2 momentin piiriin voitaisiin perustella. Rajanvedon selkeyttä on tässä kuitenkin pidetty niin suurena etuna, ettei laajennukseen ole haluttu mennä. On myös muistettava, että esityksen mukaan oikeushenkilön edustajien asema esitutkinnassa ratkeaa sen omien päätösten perusteella.

Oikeushenkilöiden edustajien totuudessa pysymisvelvollisuudesta oikeudenkäynnissä ei sen sijaan tarvitse ottaa uusia säännöksiä rikoslakiin. Kysymykseen tulevassa 17 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetään rangaistus todistajalle perättömän lausuman antamisesta oikeudessa. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n mukaan taas asianosainen ei voi esiintyä jutussa todistajana. Oikeushenkilön lakimääräisiä edustajia puolestaan on vakiintuneesti pidetty asianosaisina näiden esiintyessä oikeushenkilön puolesta. Näin ollen oikeushenkilön lakimääräistä edustajaa ei nykyisenkään lainsäädännön mukaan voida rangaista perättömästä lausumasta oikeudessa.

29 luku. Rikoksista julkista taloutta vastaan

10 §. Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Yhteisövästuuun piiriin otettaviksi ehdotetut rikostyyppit, avustuspetos, törkeä avustuspetos ja avustuksen väärinkäyttö (rikoslain 29 luvun 5—7 §) kuuluvat vastuumuodon ydinalueeseen. Ne ovat tyypillisesti taloudellista rikollisuutta. Ne liittyvät pääsääntöisesti elinkeinotoimintaan ja niitä tehdään lähinnä oikeushenkilöiden toiminnan yhteydessä. Taloudelliset intressit ovat lisäksi usein varsin suuret.

Avustusrikkomus (29 luvun 8 §) sen sijaan ehdotetaan jätettäväksi yhteisövästuuun ulkopuolelle, koska uutta seuraamusta ei ole haluttu liittää vähäisiin rikoksiin. Avustusrikkomuk-

sesta voidaan tuomita vain sakkoa. Yhteisövastuuta ei ehdotuksen mukaan ulotettaisi myöskään verorikoksiin. Syitä tähän ratkaisuun on selvitetty yleisperustelujen jaksossa 5.6.

30 luku. Elinkeinorikoksista

13 §. Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Elinkeinorikoksissa on useita piirteitä, jotka puoltavat yhteisövastuun ulottamista rikoslain 30 lukuun. Elinkeinorikokset liittyvät tyypillisesti yhteisömuodossa toimivien yritysten toimintaan. Rikoksia voidaan suunnitella hyvinkin huolellisesti. Taloudelliset intressit voivat olla niin suuria, että perinteisten seuraamusten vaikutus rikosten ehkäisemisessä on vähäinen.

Kaikkia luvun rikoksia ei kuitenkaan ehdoteta otettaviksi yhteisövastuun piiriin. Yhteisösakkoa ei ainakaan tässä vaiheessa voitaisi tuomita ensinnäkään kulutusluottorikoksen (30 luvun 3 §) johdosta. Ratkaisu olisi sen periaatteen mukainen, että uuden seuraamuksen käyttäminen alkuvaiheessa jätetään suhteellisen suppeaksi. Uuden rangaistuksen tarve kulutusluottorikoksen seuraamuksena olisi vähäisempi kuin 30 luvun muiden rikosten seuraamuksena, sillä käytettävissä olevien tietojen mukaan käytännössä esiintyvät kulutusluottorikokset ovat luonteeltaan melko lieviä.

Yrityssalaisuuden rikkomisessa (30 luvun 5 §) taas asetelma on sellainen, ettei yhteisösakko tyyppitapauksissa voi edes tulla kyseeseen. Yrityssalaisuuden haltija on yleensä samalla yrityssalaisuuden rikkojan työnantaja, joka kärsii vahinkoa rikkomisen vuoksi. Yhteisövastuussa perustilanne on juuri päinvastainen: rikoksentekijän työnantaja yleensä hyöttyy rikoksesta, sillä rikoksen tulisi ehdotetun 9 luvun 3 §:n mukaan olla tehty työnantajana olevan oikeushenkilön puolesta tai hyväksi.

Myös lahjuksen ottamisesta elinkeinotoiminnassa (30 luvun 8 §) aiheutuvana seuraamuksena yhteisösakko olisi yleensä mahdoton. Jos lahjuksen vastaanottaja on toiminut 9 luvun 3 §:ssä vaaditulla tavalla työnantajansa puolesta tai hyväksi, ei kyseessä ole rangaistava lahjuksen ottaminen, sillä 30 luvun 8 §:n kriminalisointi kohdistuu nimenomaan työnantajana toimivaa elinkeinonharjoittajaa vahingoittaviin tekoihin.

Yhteisösakkoa ei voitaisi tuomita myöskään kirjanpitorikoksista (30 luvun 9 ja 10 §). Myös

tämän ratkaisun perusteita on selvitetty yleisperustelujen jaksossa 5.6.

46 luku. Säännöstelyrikoksista ja salakuljetuksesta

14 §. Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Säännöstelyrikoksen ja törkeän säännöstelyrikoksen (46 luvun 1 ja 2 §) liittäminen yhteisövastuun piiriin on melko selvää. Säännöstelyrikokset liittyvät useimmiten yhteisömuotoisten yritysten toimintaan ja rikoksilla tavoiteltu hyöty nousee monesti miljooniin markkoihin. Rikokset perustuvat yleensä niin monimutkaiseen järjestelyihin, että niiden täytyy olla suunnitelmallisia.

Yhteisösakon tarve salakuljetuksen (46 luvun 4 §) seuraamuksena ei ole yhtä suuri kuin säännöstelyrikoksissa. Laajamittaisena esiintyvä salakuljetus liittyy kuitenkin yleensä järjestäytyneeseen yritystoimintaan. Tällaisen salakuljetuksenkin täytyy olla hyvin organisoitua ja siten etukäteen huolellisesti suunniteltua. Taloudelliset intressitkin voivat olla suuret. Myös vahingot, joita salakuljetuksesta aiheutuu, voivat olla huomattavan suuret silloin, kun vientitai tuontikielto johtuu aineen tai tuotteen vaarallisuudesta sellaisenaan. Näillä perusteilla salakuljetuskin ehdotetaan otettavaksi yhteisövastuun piiriin.

Sen sijaan lievä säännöstelyrikos (46 luvun 3 §), lievä salakuljetus (5 §) ja laitton tuontitavaraan ryhtyminen (6 §) jäisivät oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle. Riittävänä perusteena tälle ratkaisulle on näiden rikosten vähäisyys.

Rikoslain voimaantulosäännös

Rikokseen on pääsääntöisesti sovellettava sitä lakia, joka on voimassa rikoksen tekohetkellä. Oikeushenkilön rangaistusvastuun kannalta tämä merkitsisi luonnollisesti sitä, ettei oikeushenkilöä voitaisi tuomita yhteisösakkoon sellaisen rikoksen johdosta, joka on tehty ennen ehdotetun lain voimaantuloa. Myös sen säännöksen, jolla oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotetaan johonkin rikoslajiin, on täytynyt olla voimassa rikoksen tekohetkellä, jotta oikeushenkilöä voitaisiin rangaista. Myös oikeushenkilön velvollisuuksien rikkomisen on täy-

tynyt tapahtua tai ainakin jatkua lain voimaantulon jälkeen, jotta yhteisösakkoon voitaisiin näissä tapauksissa tuomita.

1.2. Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta

Yhteisösakon täytäntöönpano on helpoimmin hoidettavissa noudattaen sakon täytäntöönpanossa käytettävää menettelyä. Tällöin täytäntöönpanossa voidaan käyttää jo käytössä olevaa järjestelmää ja soveltaa voimassa olevia säännöksiä. Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen 6 luvun otsikkoon täytyy tästä syystä lisätä maininta yhteisösakosta ja luvun 1 §:ään yhteisösakkoa koskeva 3 momentti.

Yhteisösakon täytäntöönpanossa sovellettaisiin ensinnäkin rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen säännöksiä. Asetuksen 6 luvun mukaan päätös, jolla sakko on tuomittu, on täytäntöönpanokelpoinen saatuaan lainvoiman. Yhteisösakkoon tuomitulla olisi oikeus maksaa yhteisösakko heti, kun päätös on julistettu tai annettu. Yhteisösakon maksaminen ei estäisi oikeushenkilöä hakemasta muutosta päätökseen. Jos yhteisösakko on maksettu ennen päätöksen lainvoimaiseksi tulemistä ja oikeushenkilö ylemmän tuomioistuimen lainvoiman saaneella päätöksellä tai muusta syystä vapautuu yhteisösakosta tai tuomitaan maksettua määrää pienempään yhteisösakkoon, liikaa suoritettu määrä palautettaisiin.

Yhteisösakko olisi säännönmukaisesti suoritettava yhtenä eränä. Täytäntöönpanossa tulisi kuitenkin myös osasuoritus, joka ylittää tietyn vähimmäismäärän, ottaa vastaan. Sakon täytäntöönpanossa vähimmäismäärä on yhden päiväsakon rahamäärä ja määrämärkoin tuomittu uhkasakon osalta 20 markkaa. Yhteisösakon osasuorituksen vähimmäismäärästä on tarkoitus säätää asetuksella.

Jollei yhteisösakkoon tuomittu ilman kohtuutonta haittaa kykenisi heti suorittamaan sakkoa, voitaisiin tälle sakkorangaistuksen täytäntöönpanosta annetun lain (318/63) mukaan myöntää maksuaikaa.

Muuntorangaistuksen määrääminen maksamattoman yhteisösakon sijasta ei ole mahdollista, koska yhteisörangaistukseen tuomitaan oikeushenkilö, eikä sitä edustavia luonnollisia henkilöitä. Asiasta ehdotetaan otettavaksi selvittävä määräys uuteen 3 momenttiin.

Oikeushenkilön konkurssissa ja pakko-

täytäntöönpanossa yhteisösakolla olisi sama sija etuoikeusjärjestyksessä kuin sakolla.

1.3. Pakkokeinolaki

3 luku. Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko

1 §. Säännökset rikosperusteisesta hukkaamiskiellosta ja vakuustakavarikosta ovat pakkokeinolain (450/87) 3 luvussa. Näillä pakkokeinolla voidaan turvata rikoksesta seuraavan sakon, menettämisseuraamuksen ja vahingonkorvauksen maksaminen. Luvun 1 §:n mukaan hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko voidaan kohdistaa myös oikeushenkilöön, jos tämä voidaan rikoksen johdosta tuomita korvaamaan vahinko tai menettämään valtiolle jokin rahamäärä. Yhteisösakkoon tämä säännös ei nykyisellään ulotu. Yhteisösakon maksamisen turvaamiseksi lain 3 luvun pakkokeinot saattavat kuitenkin olla huomattavasti enemmän tarpeen kuin tavallisen päiväsakkorangaistuksen perimisessä. Tämän vuoksi luvun 1 §:ää olisi täydennettävä niin, että myös yhteisösakko tulee luvun säännösten piiriin.

Ehdotetussa 3 momentissa kuvatut pakkokeinon käyttämisedellytykset sisältyvät myös 1 momentissa nykyisin mainittujen perusteiden joukkoon. Lainkohdassa tarkoitettua hävittämistä voisi olla esimerkiksi omaisuuden luovuttaminen oikeushenkilön ulkopuolelle vastikkeetta tai epäedullisella sopimuksella. Omaisuuden kätkeminen voisi olla konkreettista piilottamista, mutta se voitaisiin toteuttaa myös oikeudellisesti asiakirjojen avulla. Muu näihin rinnastettava tapa olisi vaikkapa perusteettomien palkkioiden maksaminen oikeushenkilön palveluksessa oleville.

Momentin jälkimmäisen virkkeen mukaan pakkokeinoina yhteisösakon maksamisen varmistamiseksi sovellettaisiin samoja menettelytapia ja muita määräyksiä, jotka nyt koskevat 1 momentin mukaan määräytyvää hukkaamiskieltoa ja vakuustakavarikkoa. Viittaus mahdollistaisi myös pakkokeinolain 3 luvun 3 §:ssä tarkoitettujen väliaikaistoimenpiteiden käyttämisen yhteisösakon turvaamiseksi.

1.4. Oikeudenkäymiskaari

10 luku. Laillisesta tuomioistuimesta

21 a §. Oikeushenkilön rangaistusvastuu olisi

kiinteästi sidoksissa sen toiminnassa tehtyyn rikokseen. Tämän vuoksi yhteisösakko vaatimus tulisi yleensä tutkia samassa oikeudenkäynnissä tai ainakin samassa tuomioistuimessa, missä vaatimuksen perustana olevaa rikosta käsitellään. Tällöin välttyttäisiin tuomioistuinten päällekkäiseltä työltä ja oikeushenkilön laiminlyönnin tai johdon osuuden arvioimiseen yhteisösakkoprosessissa olisi parhaat mahdollisuudet. Siksi vaatimus yhteisösakkoon tuomitsemisesta tulisi ehdotetun 21 a §:n mukaan pääsääntöisesti esittää siinä tuomioistuimessa, jolla on toimivalta tutkia syyte vaatimuksen perustana olevasta rikoksesta.

Poikkeustapauksissa saattaa käydä niin, että vaatimus yhteisösakkoon tuomitsemisesta tehdään vasta sen jälkeen, kun sen perustana olevasta rikoksesta on jo annettu päätös. Tähän voi olla syynä se, että oikeushenkilön menettelystä saadaan vasta yksilörikosta koskevan jutun päätyttyä ratkaisevaa lisätietoa. Näitä tapauksia silmällä pitäen ehdotetaan, että vaatimus oikeushenkilön tuomitsemisesta rangaistukseen voitaisiin käsitellä myös sellaisessa tuomioistuimessa, joka on ollut toimivaltainen käsittelemään vaatimuksen perustana olevaa rikosasiaa.

Poikkeustapauksia varten on tarpeen myös pykälän lopussa säädetty oikeuspaikka, joka olisi sama kuin vaatimuksen kohteena olevaa oikeushenkilöä vastaan ajettulla velkomiskanteella. Rikoslakiin ehdotetun uuden 9 luvun mukaan olisi nimittäin mahdollista tuomita yhteisösakkoon myös ulkomailla tehdyn rikoksen johdosta, jos rikoksesta voidaan tuomita rangaistus Suomen lain nojalla. Jos rikoksen tekijää ei tällaisessa tapauksessa saataisi Suomeen tuomittavaksi, ei myöskään usein olisi rikoksenteijän asuin-, oleskelu tai tapaamispaikan mukaan määräytyvää, oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 21 §:ssä säädettyä oikeuspaikkaa. Yhteisösakkoon kuitenkin voitaisiin ehdotetun 9 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan tuomita, vaikkei edes syytettä rikoksen tekijää vastaan olisi nostettu. Näissä tapauksissa ainoa mahdollinen oikeuspaikka olisi siis sama kuin oikeushenkilön vastatessa velkomiskanteeseen.

Oikeushenkilön kotipaikan tuomioistuin voisi muulloinkin olla paras oikeuspaikka, vaikka yhteisösakko vaatimuksen perustana oleva rikos olisikin tehty toisaalla. Tällainen tilanne voi syntyä, jos rikos on selvä ja hyvin yksinkertainen, mutta oikeushenkilön laiminlyönnin selvittäminen on työlästä ja vaatii paljon todistelua.

11 luku. Haasteesta ja sen tiedoksi antamisesta

22 §. Vaikka yhteisösakko vaatimuksen käsitteleminen kiistatta onkin rikosasia, noudatettaisiin pykälän 4 momentin mukaan oikeushenkilön haastamisessa riita-asian kannetta koskevia säännöksiä. Tätä tekniikkaa käyttämällä tultaisiin toimeen 11 luvun nykyisillä säännöksillä haastamismenettelystä ja siitä, kenelle haaste on kunkin oikeushenkilön organisaatiossa annettava tiedoksi. Uusien säännösten tarve jäisi näin mahdollisimman vähäiseksi.

Valtiolle otettu haaste toimitettaisiin myös yhteisösakkoasioissa lääninhallitukselle kuten oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 15 §:ssä säädetään. Sen sijaan muita oikeushenkilöitä haastettaessa olisi haaste annettava henkilökohtaisesti tiedoksi sellaiselle henkilölle, jolla on oikeus ottaa haaste vastaan oikeushenkilön puolesta. Tämä olisi luvun 22 §:n 2 momentista ilmenevän periaatteen mukaista. Mainitun lainkohdan mukaan rikoshaaste on annettava vastaajalle henkilökohtaisesti tiedoksi.

Pykälän 4 momentin kolmannen virkkeen mukaan oikeushenkilön haastamisessa ei olisi varsinaista haasteaikaa. Myös tässä suhteessa järjestely olisi muissa rikosasioissa noudatettavan 11 luvun 22 §:n 2 momentin mukainen. Oikeushenkilön henkilökohtaisesti läsnä olevaksi veloitettavan edustajan haastamiseen sovellettaisiin 22 §:n 1 momentin säännöksiä sellaisinaan. Tästä säädettaisiin 4 momentin viimeisessä virkkeessä.

12 luku. Asianosaisista

7 §. Yhteisösakkoasioissa saattaa joskus vain oikeushenkilön edustajalla itsellään olla riittävän täsmällistä tietoa tapahtumista oikeushenkilön sisällä. Tämän takia 12 luvun 7 §:n 1 momenttia ehdotetaan muutettavaksi siten, että oikeushenkilön edustaja voitaisiin velvoittaa saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen myös silloin, kun oikeushenkilö on vastaajana rikosasiassa. Pykälän 1 momentissa säädetään nykyisin riita-asian asianosaisen ja rikosasian asianomistajan ohella näiden edustajien läsnäolosta oikeudenkäynnissä. Tästä syystä säännös on luonteva paikka säätää oikeushenkilön edustajan läsnäolosta silloinkin, kun oikeushenkilöä vaaditaan tuomittavaksi yhteisösakkoon.

Muuttamattomaksi jäävän 2 momentin mu-

kaan myös yhteisösakkoasioissa olisi tuomioistuimen harkinnassa, kuka oikeushenkilön useammista edustajista istuntoon olisi syytä määrätä saapumaan, jotta selvitetään olevaan asiaan parhaiten saataisiin lisävalaistusta.

Vastaavasti kuin 11 luvun 22 §:n 4 momentti, myös ehdotettu 7 §:n § 1 momentti joudutaan sovittamaan yhteen oikeudenkäymiskaaren asianosaisia koskevien uusien säännösten (1052/91) kanssa, kun viimeksi mainitut tulevat voimaan.

14 luku. Asian käsittelystä oikeudessa

7 a §. Oikeudenkäymiskaaren 14 luvun hultikuun 1 päivänä 1992 voimaan tullessa 7 a §:ssä säädetään syytteiden yhdessä käsittelemisestä ja erottamisesta. Ehdotetun 3 momentin mukaan 7 a §:n 1 ja 2 momentin periaatteet ulotettaisiin myös yhteisösakko vaatimuksen käsittelemiseen. Vaatimus yhteisö sak koon tuomitsemisesta olisi siten 7 a §:n 1 momentin ensimmäistä virkettä soveltaen yleensä käsiteltävä yhdessä sitä rikosta koskevan syytteen kanssa, jonka johdosta yhteisö sak koon tuomitsemista vaaditaan. Jos yhteisö sak kovaatimus perustuu eri vastaajien tekemiin rikoksiin, vaatimuksen ja syytteiden käsitteleminen yhdessä olisi asian selvittämislle useimmiten 1 momentin toisessa virkkeessä tarkoitettulla tavalla eduksi.

Ehdotetun 3 momentin viittaus pykälän 2 momenttiin tekisi mahdolliseksi yhteisö sak kovaatimuksen ja sen perustana olevaa rikosta koskevan syytteen erottamisen. Erottamiseen syntyisi kuitenkin harvoin tarvetta ja siihen tulisi olla 2 momentin toisessa virkkeessä tarkoitettu erityinen syy, koska syyte ja yhteisö sak kovaatimus koskisivat samaa rikosta.

7 b §. Syynä 2 momentin ehdottamiselle 7 b §:ään on se, että oikeushenkilön toiminnassa tapahtunut rikos on yhteisö sak koon tuomitsemisen edellytyksenä. Silloin kun syyte rikoksesta ja vaatimus yhteisö sak koon tuomitsemisesta ovat samassa oikeudenkäynnissä käsiteltävinä, ei ongelmia voisi yleensä syntyä. Säännönmukaisesti syyte ja yhteisö sak kovaatimus ratkaistaisiin samalla päätöksellä, jolloin rikos olisi selvitetty yhteisö sak kkoa määrättäessä.

Jos vaatimukset ovat vireillä eri oikeudenkäynneissä, ei yhteisö sak kovaatimusta saisi siis ilman erityistä syytä ratkaista ennen kuin syyte

sen pohjana olevasta rikoksesta on ratkaistu. Asiasta on selvyyden vuoksi haluttu ottaa säännös oikeudenkäymiskaareen, vaikka periaate ilmenee jo rikoslain 9 luvun säännöksistä.

Niin sanotuissa anonyymien syyllisyyden tapauksessa ja silloin, kun syytetty rikoksentekijää vastaan ei muuten nosteta rikoslain 9 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan, on tietenkin käsillä lainkohdassa tarkoitettu erityinen syy. Muutenhan yhteisö sak kkoa ei voitaisi lainkaan tuomita. Erityinen syy voisi olla myös esimerkiksi se, että yhteisö sak kon määrääminen on vaarassa kokonaan raueta rikoksentekijän pakoillessa oikeudenkäyntiä. Syy voisi liittyä myös tilanteisiin, joissa yhteisö sak kovaatimuksen perustana on useita rikoksia. Vaatimus voitaisiin tällöin ratkaista, vaikkei jostakin kokonaisuuden kannalta vähämerkityksisestä rikoksesta voitaisi tehdä päätöstä esimerkiksi sen vuoksi, että rikoksentekijää ei tavoiteta. Muuten yhteisö sak kkoa koskevan vaatimuksen ratkaiseminen voisi tarpeettomasti viivästyä.

Yhteisö sak koon tuomitseminen ennen vastuun perustana olevaa rikosta koskevan syytteen ratkaisemista edellyttäisi, että rikoksen tapahtuminen ja tekijän syyllisyys ovat ilman syytteen käsittelemistäkin varsin selviä.

1.5. Esitutkintalaki

Esitutkintalaissa (449/87) on määräyksiä asianomistajan, todistajan ja rikoksesta epäillyn kuulustelemisesta. Kun oikeushenkilön menettelyä tutkitaan yhteisö sak kovaatimuksen tekemistä silmällä pitäen, on oikeushenkilön edustaja samankaltaisessa asemassa kuin rikoksesta epäilty. Oikeushenkilön edustajalle on syytä antaa myös samat oikeudet esitutkinnassa kuin rikoksesta epäillyllä on. Lakitekniisesti tämä ehdotetaan järjestettäväksi ottamalla esitutkintalakiin uusi 44 a §. Säännöksen mukaan oikeushenkilön sellaisen lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluvan edustajan, jota kuulustellaan oikeushenkilön puolesta tutkittaessa yhteisö sak koon tuomitsemisen edellytyksiä, asema kuulustelussa rinnastettaisiin rikoksesta epäillyn asemaan. Ehdotettu säännös koskisi lähinnä kuulustelun käytännön kulkua. Oikeushenkilön edustajan totuudessa-pysymisvelvollisuudesta säädettäisiin rikoslain 17 luvussa.

2. Voimaantulo

Ennen esitykseen sisältyvien lakien voimaantuloa esituskintaviranomaisille ja tuomareille on järjestettävä koulutusta uudesta lainsäädännöstä. Tämän vuoksi ehdotetaan, että lait

tulisivat voimaan noin puolen vuoden kuluttua siitä, kun eduskunta on ne hyväksynyt.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki

rikoslain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään rikoslakiin siitä 31 päivänä toukokuuta 1974 annetulla lailla (412/74) kumotun 9 luvun tilalle uusi 9 luku, 16 lukuun siitä 29 päivänä joulukuuta 1988 annetulla lailla (1256/88) kumotun 28 §:n tilalle uusi 28 §, 17 luvun 4 §:ään, sellaisena kuin se on 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetussa laissa (451/87), uusi 2 momentti, 29 lukuun, sellaisena kuin se on 24 päivänä elokuuta 1990 annetussa laissa (769/90), uusi 10 §, 30 lukuun, sellaisena kuin se on viimeksi mainitussa laissa, uusi 13 § ja 46 lukuun, sellaisena kuin se on muutettuna mainitulla 24 päivänä elokuuta 1990 annetulla lailla ja 22 päivänä heinäkuuta 1991 annetulla lailla (1084/91), uusi 14 § seuraavasti:

9 luku

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta

1 §

Soveltamisala

Yhteisö, säätiö tai muu oikeushenkilö, jonka toiminnassa on tapahtunut rikos, voidaan virallisen syyttäjän vaatimuksesta tuomita rikoksen johdosta yhteisösakkoon, jos se on tässä laissa säädetty rikoksen seuraamukseksi.

Tämän luvun säännöksiä ei sovelleta julkisen vallan käytössä tehtyyn rikokseen.

2 §

Rangaistusvastuun edellytykset

Oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisösakoon, jos sen lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen taikka jos oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Yhteisösakoon voidaan tuomita, vaikkei rikoksentehtijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen. Yhteisösakoon ei

kuitenkaan tuomita sellaisen asianomistajarikoksen johdosta, jota asianomistaja ei ilmoita syytteeseen pantavaksi.

3 §

Rikoksentehtijän ja oikeushenkilön välinen suhde

Rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.

Oikeushenkilöllä ei ole oikeutta saada rikossentehtijältä korvausta maksamastaan yhteisösakosta, ellei korvausvelvollisuus perustu yhteisöistä tai säätiöistä annettuihin säädöksiin.

4 §

Perusteet tuomitsemista harkittaessa

Harkittaessa, tuomitaanko oikeushenkilö yhteisösakoon, huomiota on kiinnitettävä erityisesti:

1) oikeushenkilön 2 §:ssä tarkoitettuihin lainlyönnin laatuun ja laajuuteen sekä johdon osuuteen rikoksessa;

2) rikoksentehtäjän asemaan oikeushenkilön toimitelmissä;

3) oikeushenkilön toiminnassa tehdyn rikoksen vakavuuteen ja rikollisen toiminnan laajuuteen;

4) oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuneisiin muihin seurauksiin;

5) oikeushenkilön toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikoksen vaikutusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi sekä

6) silloin, kun oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rikoksesta rangaistukseen, oikeushenkilön kokoon ja tuomitun omistussuuteen oikeushenkilössä sekä hänen henkilökohtaiseen vastuuseensa sen velvoitteista.

5 §

Yhteisösakko

Yhteisösakko tuomitaan määrämärkoin. Alin yhteisösaakon rahamäärä on viisituhatta ja ylin viisi miljoonaa markkaa.

6 §

Yhteisösaakon mittaamisperusteet

Yhteisösaakon rahamäärä vahvistetaan oikeushenkilön 2 §:ssä tarkoitettun laiminlyönnin laadun ja laajuuden tai johdon osuuden sekä oikeushenkilön taloudellisen aseman mukaan.

Laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus, tekijän asema oikeushenkilön toimitelmissä, se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien rikominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyksistä, sekä muualla laissa säädetty rangaistuksen mittaamisperusteet.

Taloudellista asemaa arvioitaessa otetaan huomioon oikeushenkilön koko, vakavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut oikeushenkilön talouden arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat.

7 §

Syyttämättä jättäminen

Virallinen syyttäjä saa jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä vastaan tekemättä, jos:

1) 2 §:ssä tarkoitettu oikeushenkilön laiminlyönti tai sen johdon osuus rikoksessa on ollut vähäinen taikka

2) oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta ei ole aiheutunut muuta kuin vähäistä vahinkoa tai vaaraa,

ja oikeushenkilö on vapaaehtoisesti ryhtynyt tarpeellisiin toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Rangaistusvaatimus saadaan jättää tekemättä myös, jos rikoksentehtäjä on 4 §:n 6 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa jo tuomittu rangaistukseen ja on odotettavissa, ettei oikeushenkilöä tämän vuoksi tuomittaisi yhteisösakkoon.

Päätökseen jättää rangaistusvaatimus oikeushenkilöä vastaan esittämättä sovelletaan vastaavasti, mitä rikoslain voimaannpanemisesta annetun asetuksen 15 b §:n 1 ja 3 momentissa sekä 15 c ja 15 d §:ssä säädetään päätöksestä jättää syyttämättä. Syyllisyyden sijasta syyttäjän on saatettava 15 b §:n 3 momentissa tarkoitettussa tapauksessa tuomioistuimen käsiteltäväksi kysymys oikeushenkilön rankaisemisen perusteiden olemassaolosta.

8 §

Yhteinen yhteisösakko

Jos oikeushenkilö on tuomittava samalla kertaa kahden tai useamman rikoksen johdosta, oikeushenkilö tuomitaan yhteiseen yhteisösakkoon noudattaen, mitä 5 ja 6 §:ssä säädetään.

Rikoksista, joista toinen on tehty sen jälkeen, kun toisesta oli jo tuomittu yhteisösakko, ei tuomita yhteistä rangaistusta. Jos lainvoiman saaneella tuomiolla yhteisösakkoon tuomitulle oikeushenkilölle vaaditaan rangaistusta ennen tämän rangaistuksen tuomitsemista tehdyn muun rikoksen johdosta, ei myöskään tuomita yhteistä yhteisösakkoa, mutta aikaisempi yhteisösakko on uutta rangaistusta määrättäessä otettava kohtuuden mukaan huomioon.

9 §

Vanhentuminen

Jos rikoksentehtäjälle ei vanhentumisen vuoksi saa tuomita rangaistusta, ei myöskään oikeushenkilöä, jonka puolesta tai hyväksi hän on toiminut, saa tuomita rangaistukseen. Yhteisösakkoa koskevan vaateen lyhin vanhentumisaika on kuitenkin viisi vuotta.

Tuomitun yhteisöosakon täytäntöönpano raukeaa viiden vuoden kuluttua lainvoiman saaneen tuomion antamispäivästä.

seen ja avustuksen väärinkäyttöön sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

16 luku

Rikoksista julkista viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan

28 §

Lahjuksen antamiseen ja törkeään lahjuksen antamiseen sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

17 luku

Perättömästä lausumasta

4 §

Oikeushenkilön lakimääräinen edustaja, jota esitutkinnassa kuulustellaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta selvitettäessä, rinnastetaan rikoksesta epäiltyyn.

29 luku

Rikoksista julkista taloutta vastaan

10 §

Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Avustuspetokseen, törkeään avustuspetok-

30 luku

Elinkeinorikoksista

13 §

Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Markkinointirikokseen, kilpailumenettelyrikokseen, yritysvakoiluun, yrityssalaisuuden väärinkäyttöön ja lahjomiseen elinkeinotoiminnassa sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

46 luku

Säännöstelyrikoksista ja salakuljetuksesta

14 §

Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Säännöstelyrikokseen, törkeään säännöstelyrikokseen ja salakuljetukseen sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 199 .

2.

Laki

rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen 6 luvun muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rangaistusten täytäntöönpanosta 19 päivänä joulukuuta 1889 annetun asetuksen 6 luvun otsikko, sellaisena kuin se on 21 päivänä heinäkuuta 1977 annetussa laissa (595/77), sekä *lisätään* 6 luvun 1 §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa 21 päivänä heinäkuuta 1977 annetussa laissa, uusi 3 momentti seuraavasti:

6 luku

Sakosta, sakon muuntorangaistuksesta ja yhteisöosakosta

1 §

Yhteisöosakkoa täytäntöön pantaessa nouda-

tetaan soveltuvin osin sakon täytäntöönpanoa koskevia säännöksiä ja määräyksiä. Yhteisöosakon sijasta ei kuitenkaan määrätä muuntorangaistusta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 199 .

3.

Laki**pakkokeinolain 3 luvun 1 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun pakkokeinolain (450/87) 3 luvun 1 §:ään uusi 3 momentti seuraavasti:

3 luku

Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko

1 §

Hukkaamiskieltoon ja vakuustakavarikon edellytykset

pyrkivän kätkemällä tai hävittämällä omaisuuttaan taikka muulla näihin rinnastettavalla tavalla välttämään yhteisösakon maksamista. Tällöin on soveltuvin kohdin voimassa, mitä rikoksesta epäillyn omaisuuteen kohdistuvasta hukkaamiskiellostä ja vakuustakavarikosta säädetään.

Oikeushenkilön omaisuutta voidaan panna hukkaamiskieltoon ja vakuustakavarikkoon myös, jos on syytä epäillä oikeushenkilön

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 199 .

4.

Laki**oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 7 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on 14 päivänä tammikuuta 1972 annetussa laissa (21/72), sekä

lisätään 10 lukuun uusi 21 a §, 11 luvun 22 §:ään, sellaisena kuin se on muutettuna mainitulla 14 päivänä tammikuuta 1972 annetulla lailla ja 29 päivänä joulukuuta 1988 annetulla lailla (1255/88), uusi 4 momentti sekä 14 luvun 7 a §:ään, sellaisena kuin se on 19 päivänä huhtikuuta 1991 annetussa laissa (708/91), uusi 3 momentti ja 7 b §:ään, sellaisena kuin se on viimeksi mainitussa laissa, uusi 2 momentti seuraavasti:

10 luku

Laillisesta tuomioistuimesta

21 a §

Vaatus oikeushenkilön tuomitsemisesta yhteisösakoon tutkitaan siinä tuomioistuimessa, jolla on tai on ollut toimivalta tutkia syyte vaatimuksen perustana olevasta rikoksesta, tai siinä tuomioistuimessa, jolla on toimivalta tutkia oikeushenkilöä vastaan ajettu kanne.

11 luku

Haasteesta ja sen tiedoksi antamisesta

22 §

Oikeushenkilön haastamisessa vastaamaan yhteisösakon tuomitsemista koskevaan vaatimukseen noudatetaan, mitä tässä luvussa sää-

detään oikeushenkilön haastamisesta vastaamaan kanteeseen riita-asiassa. Jos vastaajana on muu oikeushenkilö kuin valtio, haaste on kuitenkin aina annettava tiedoksi henkilökohdaisesti sellaiselle henkilölle, jolla on oikeus ottaa haaste vastaan oikeushenkilön puolesta. Haaste on annettava tiedoksi niin aikaisin, että vastaaja tai tämän edustaja voi määräpäivänä saapua tuomioistuimeen. Jos oikeushenkilön edustajan on tällaisessa asiassa saavuttava henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, hänen haastamisessaan noudatetaan, mitä 1 momentissa säädetään vastaajan haastamisesta.

12 luku

Asianosaisista

7 §

Riita-asiassa asianosainen tai hänen edusta-

jansa sekä rikosasiassa asianomistaja tai hänen edustajansa ja vastaajana olevan oikeushenkilön edustaja voidaan määrätä saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, jos se katsotaan asian selvittämisen kannalta tarpeelliseksi.

sovelletaan myös oikeushenkilöä vastaan ajettavaan rangaistusvaatimukseen.

7 b §

14 luku

Asian käsittelystä oikeudessa

7 a §

Mitä 1 ja 2 momentissa säädetään syytteistä,

Vaatimusta oikeushenkilön tuomitsemisesta yhteisösaksoon ei ilman erityistä syytä saa ratkaista, ennen kuin vaatimuksen perustana olevaa rikosta koskeva syyte on ratkaistu.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 199 .

5.

Laki

esitutkintalain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annettuun esitutkintalakiin (449/87) uusi 44 a § seuraavasti:

Erinäisiä säännöksiä

44 a §

Mitä epäilystä ja hänen kuulustelemisestaan säädetään, sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta selvittäessä myös oikeushenkilön lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun joh-

toon kuuluvaan edustajaan ja hänen kuulustelemiseensa asiassa, jossa voidaan vaatia oikeushenkilön tuomitsemista yhteisösaksoon.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 199 .

Helsingissä 18 päivänä kesäkuuta 1993

Tasavallan Presidentti

MAUNO KOIVISTO

Oikeusministeri *Hannele Pokka*

2.

Laki**rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen 6 luvun muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan rangaistusten täytäntöönpanosta

19 päivänä joulukuuta 1889 annetun asetuksen 6 luvun otsikko, sellaisena kuin se on 21 päivänä heinäkuuta 1977 annetussa laissa (595/77), sekä

lisätään 6 luvun 1 §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa 21 päivänä heinäkuuta 1977 annetussa laissa, uusi 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

6 luku

Sakosta ja sakon muuntorangaistuksesta

Sakosta, sakon muuntorangaistuksesta ja yhteisösakosta

1 §

Yhteisösakkoa täytäntöön pantaessa noudatetaan soveltuvin osin sakon täytäntöönpanoa koskevia säännöksiä ja määräyksiä. Yhteisösakon sijasta ei kuitenkaan määrätä muuntorangaistusta.

*Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä
kuuta 199 .*

3.

Laki**pakkokeinolain 3 luvun 1 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun pakkokeinolain (450/87) 3 luvun 1 §:ään uusi 3 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

3 luku

Hukkaamiskielto ja vakuustakavarikko

1 §

Hukkaamiskiellon ja vakuustakavarikon edellytykset

Oikeushenkilön omaisuutta voidaan panna hukkaamiskieltoon ja vakuustakavarikkoon.

Voimassa oleva laki

Ehdotus

myös, jos on syytä epäillä oikeushenkilön pyrkivän kätkemällä tai hävittämällä omaisuuttaan taikka muulla näihin rinnastettavalla tavalla välttämään yhteisösakon maksamista. Tällöin on soveltuvin kohdin voimassa, mitä rikoksesta epäillyn omaisuuteen kohdistuvasta hukkaamiskiellosta ja vakuustakavarikosta säädetään.

Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 199 .

4.

Laki**oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 7 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on 14 päivänä tammikuuta 1972 annetussa laissa (21/72), sekä

lisätään 10 lukuun uusi 21 a §, 11 luvun 22 §:ään, sellaisena kuin se on muutettuna mainitulla 14 päivänä tammikuuta 1972 annetulla lailla ja 29 päivänä joulukuuta 1988 annetulla lailla (1255/88), uusi 4 momentti sekä 14 luvun 7 a §:ään, sellaisena kuin se on 19 päivänä huhtikuuta 1991 annetussa laissa (708/91), uusi 3 momentti ja 7 b §:ään, sellaisena kuin se on viimeksi mainitussa laissa, uusi 2 momentti seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

10 luku

Laillisesta tuomioistuimesta

21 a §

Vaatimus oikeushenkilön tuomitsemisesta yhteisösakkoon tutkitaan siinä tuomioistuimessa, jolla on tai on ollut toimivalta tutkia syyte vaatimuksen perustana olevasta rikoksesta, tai siinä tuomioistuimessa, jolla on toimivalta tutkia oikeushenkilöä vastaan ajettu kanne.

11 luku

Haasteesta ja sen tiedoksi antamisesta

22 §

Oikeushenkilön haastamisessa vastaamaan yhteisösakon tuomitsemista koskevaan vaatimukseen noudatetaan, mitä tässä luvussa säädetään oikeushenkilön haastamisesta vastaamaan kanteeseen riita-asiassa. Jos vastaajana on muu

Voimassa oleva laki

Ehdotus

oikeushenkilö kuin valtio, haaste on kuitenkin aina annettava tiedoksi henkilökohtaisesti sellaiselle henkilölle, jolla on oikeus ottaa haaste vastaan oikeushenkilön puolesta. Haaste on annettava tiedoksi niin aikaisin, että vastaaja tai tämän edustaja voi määräpäivänä saapua tuomioistuimeen. Jos oikeushenkilön edustajan on tällaisessa asiassa saavuttava henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, hänen haastamisessaan noudetaan, mitä 1 momentissa säädetään vastaajan haastamisesta.

12 luku

Asianosaisista

7 §

Riita-asiassa asianosainen tai hänen edustajansa ja rikosasiassa asianomistaja tai hänen edustajansa voidaan määrätä saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, jos se katsotaan asian selvittämisen kannalta tarpeelliseksi.

Riita-asiassa asianosainen tai hänen edustajansa sekä rikosasiassa asianomistaja tai hänen edustajansa ja vastaajana olevan oikeushenkilön edustaja voidaan määrätä saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, jos se katsotaan asian selvittämisen kannalta tarpeelliseksi.

14 luku

Asian käsittelystä oikeudessa

7 a §

Mitä 1 ja 2 momentissa säädetään syyteistä, sovelletaan myös oikeushenkilöä vastaan ajettavaan rangaistusvaatimukseen.

7 b §

Vaatimusta oikeushenkilön tuomitsemisesta yhteisösakkoon ei ilman erityistä syytä saa ratkaista, ennen kuin vaatimuksen perustana olevaa rikosta koskeva syyte on ratkaistu.

*Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 199 .*

5.

L a k i**esitutkintalain muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

*lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annettuun esitutkintalakiin (449/87) uusi 44 a § seuraavasti:**Voimassa oleva laki**Ehdotus**Erinäisiä säännöksiä**44 a §*

Mitä epäilystä ja hänen kuulustelemisestaan säädetään, sovelletaan oikeushenkilön rangausvastuuta selvitettäessä myös oikeushenkilön lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluvaan edustajaan ja hänen kuulustelemiseensa asiassa, jossa voidaan vaatia oikeushenkilön tuomitsemista yhteisösakkaan.

*Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 199 .*

